

FRIEDRICH ENGELS

Familiens, privatejendommens og statens oprindelse

Gengivelse af: Marx-Engels, Udvalgte skrifter I-II
hvorfor teksten begynder med side 167

Forord til første oplag 1884

De følgende kapitler udgør på en vis måde opfyldelsen af et testamente. Det var ingen ringere end Karl Marx, der havde forbeholdt sig at fremsætte resultaterne af de morganske undersøgelser i forbindelse med resultaterne af hans – jeg tør inden for visse grænser sige vor – materialistiske historieundersøgelse og dermed først klargøre hele deres betydning. Morgan har jo på sin vis i Amerika givet udtryk for den samme materialistiske historieopfattelse, som Marx for fyrretyve år siden fremsatte, og den havde, ved sammenligning mellem barbari og civilisation, i hovedpunkterne ført ham til de samme resultater som Marx. Og ligesom »Kapitalen« i årevis blev flittigt plagieret og hårdnakket tiet ihjel af de professionelle nationaløkonomer i Tyskland, sådan blev Morgans »Ancient Society«¹⁾ behandlet af ordførerne for den »præhistoriske« videnskab i England. Mit arbejde kan kun blive en ringe erstatning for det, som det ikke blev forundt min afdøde ven at udføre. Jeg råder dog i hans udførlige uddrag af Morgans bog²⁾ over kritiske anmærkninger, som jeg her gengiver, så vidt det lader sig gøre.

Efter den materialistiske opfattelse er det moment i historien, der i

¹⁾ Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism, to Civilization. Af Lewis H. Morgan. London, Macmillan & Co., 1877. Bogen er trykt i Amerika og er mærkværdig vanskelig at få i London. Forfatteren er død for nogle år siden. (*Note af Engels*).

²⁾ Der sigtes til Marx' kommenterende uddrag af L. Morgans værk »Ancient Society«; de er udkommet i russisk oversættelse 1945. Se »Arkiv Marksas i Engelsas«, bd. IX. – *Red.*

sidste instans er det afgørende, frembringelsen (produktion) og videreførelsen (reproduktion) af selve livet. Men denne er selv igen af dobbelt art. På den ene side fremstillingen af eksistensmidler, af genstande til føde, klæder, bolig og de dertil fornødne redskaber; på den anden side frembringelsen af menneskene selv, slægtens videreførelse.³⁾ De samfundsinstitutioner, hvorunder menneskene lever i en bestemt historisk epoke og i et bestemt land, betinges af begge produktionsarter: på den ene side af arbejdets udviklingstrin, på den anden side af familiens. Jo mindre udviklet arbejdet er, jo mere begrænset mængden af dets frembringelser og altså også samfundets rigdom er, jo stærkere synes samfundsordningen at være behersket af slægtsbånd. Under denne organisation af samfundet på grundlag af slægtsbånd udvikles arbejdets produktivitet imidlertid mere og mere; og med den kommer privatejendom og varebytning, forskel i rigdom, udnyttelse af fremmed arbejdskraft og dermed grundlaget for klasse modsætninger: nye sociale elementer, som i løbet af generationer anstrenger sig for at tilpasse den gamle samfundsforfatning til de nye tilstande, indtil endelig umuligheden af at forene dem fremkalder en fuldstændig omvæltning. Det gamle samfund, som hvilede på slægtsforbund, sprænges ved sammenstødet med de nyudviklede samfundsklasser; i dets sted træder et nyt samfund, sammenfattet i staten, hvis underenheder ikke mere er slægtsforbund, men lokale forbund, et samfund, hvori familieordningen helt beherskes af ejendomsordningen, og hvori nu de klasse modsætninger og klassekampe frit udfolder sig, som udgør indholdet af al hidtil nedskreven historie.

Det er Morgans store fortjeneste, at han har opdaget og fremstillet dette forhistoriske grundlag for vor nedskrevne historie i hovedtrækkene, og at han i de nordamerikanske indianeres slægtsforbund har fundet den nøgle, der giver os løsningen på de vigtigste, hidtil uløste gåder i den ældste græske, romerske og tyske historie. Hans skrift

³⁾ Her er indløbet en unøjagtighed hos Engels, for så vidt som han stiller slægtens forplantning side om side med eksistensmidlernes frembringelse som de betingelser, der bestemmer udviklingen af samfundet og af samfundsindretningerne. I sit værk »Familiens, privatejendommens og statens oprindelse« viser Engels imidlertid selv gennem analysen af det konkrete materiale, at den materielle produktionsmåde er den hovedfaktor, som betinger samfundets og samfundsindretningernes udvikling. – *Red.*

blev dog ikke til på een dag. I fyrretyve år har han kæmpet med sit stof, før han helt beherskede det. Men derfor er hans bog også et af vor tids få epokegørende værker.

I den følgende fremstilling vil læseren i det store og hele let kunne skelne imellem, hvad der stammer fra Morgan, og hvad jeg har føjet til. I de historiske afsnit om Grækenland og Rom har jeg ikke holdt mig alene til Morgans materiale, men tilføjet, hvad der stod til min rådighed. Afsnittet om keltere og tyskere tilhører hovedsagelig mig; Morgan rådede her næsten kun over andenhånds kilder, og med hensyn til de tyske tilstande rådede han, foruden Tacitus, kun over hr. Freemans dårlige liberale forfalskninger. De økonomiske redegørelser, som er tilstrækkelige for Morgans formål, men absolut utilstrækkelige for mit, har jeg alle bearbejdet påny. Og endelig er jeg selvfølgelig ansvarlig for alle følgeslutninger, for så vidt jeg ikke udtrykkelig citerer Morgan.

F. E.

Skrevet af *F. Engels* til første oplag af hans værk »Familiens, privatejendommens og statens oprindelse«, Zürich 1884.

Efter teksten i fjerde oplag.

Forord til fjerde oplag 1891

De tidligere store oplag af dette skrift har været udsolgt i næsten et halvt år, og forlæggeren har allerede i længere tid ønsket, at jeg skulle besørge et nyt oplag. Mere presserende arbejder har indtil nu forhindret mig deri. Siden det første oplag udkom, er der forløbet syv år, i hvilke kendskabet til de oprindelige familieformer har gjort betydelige fremskridt. Her måtte man altså gøre flittig brug af den afpuksende og supplerende hånd, og det så meget mere, som den påtænkte stereotypering af den nuværende tekst vil gøre yderligere ændringer umulige i nogen tid.

Jeg har altså underkastet hele teksten et omhyggeligt gennemsyn og gjort en række tilføjelser, hvorved jeg håber at have taget tilbørligt hensyn til videnskabens nuværende stade. Endvidere giver jeg længe-re henne i dette forord en kort oversigt over familiens udvikling fra Bachofen til Morgan og hovedsagelig netop fordi den engelske, chauvinistisk påvirkede præhistoriske skole endnu fortsat gør sit yderste for at tie den omvæltning ihjel, som Morgans opdagelser har bevirket i den urhistoriske opfattelse, uden at den dog generer sig for at tilegne sig Morgans resultater. Også i andre lande bliver det engelske eksempel sine steder kun altfor nøje fulgt.

Mit arbejde er blevet oversat til forskellige fremmede sprog. Først italiensk: *L'origine della famiglia, della proprietà privata e dello stato, versione riveduta dall' autore, di Pasquale Martignetti; Benevento 1885.* Derefter rumænsk: *Origina familiei, proprietatei private si a statului, traducere de Joan Nadejde, i Jassyer tidsskriftet Comtemporanul, september 1885 til maj 1886.* Endvidere dansk: »Familjens, Privatejendommens og Statens Oprindelse, Dansk, af Forfatteren gennemgået Udgave, besørget af Gerson Trier, København 1888«. En fransk oversættelse af Henri Ravé, efter nærværende tyske udgave, er under trykning.

•

Indtil begyndelsen af tres'erne kunne man ikke tale om en familiens historie. Den historiske videnskab stod på dette område endnu helt under indflydelse af de fem mosebøger. Den patriarkalske familieform, som er skildret der mere udførligt end noget andet sted, blev ikke blot uden videre antaget for den ældste, men også – efter udeladelse af flerkoneriet – gjort identisk med vor tids borgerlige familie, så at familien i virkeligheden overhovedet ikke har gennemgået nogen historisk udvikling; man indrømmede højst, at der i urtiden kan have bestået en periode med kønslig lovløshed. – Ganske vist kendte man foruden enkeltægteskabet også det orientalske flerkoneri og det indisk-tibetanske flermanderi; men disse tre former lod sig ikke indordne under en historisk sammenhæng og figurerede løsrevet mellem hverandre. At afstamningen både hos enkelte af den gamle histories folkeslag og hos nogle af de endnu eksisterende vilde ikke blev regnet fra faderen, men fra moderen, og at altså den kvindelige linie blev regnet for den

eneste gyldige, at giftermål hos mange nulevende folk er forbudt inden for visse større grupper, som dengang ikke var nærmere undersøgt, og at denne skik findes i alle verdensdele – det var kendsgerninger, man nok vidste besked med, og som man samlede flere og flere eksempler på. Men man vidste ikke, hvad man skulle stille op med dem, og selv så sent som i E. B. Tylors *Researches into the Early History of Mankind etc.*⁴⁾ (1865) optræder de blot som »mærkelige skikke« i lighed med det hos nogle vilde gældende forbud mod at berøre brændende træ med jernværktøj og lignende religiøse snurrepiberier.

Familiens historie daterer sig fra 1861, da Bachofens »Mutterrecht« udkom. Her opstiller forfatteren følgende påstande: 1. at menneskene i begyndelsen levede i fuldstændig fri kønslig omgang, som han med et skævt udtryk betegner som hetærisme; 2. at en sådan fri omgang mellem kønnene udelukker ethvert sikkert faderskab, og at afstamningen derfor kun kunne regnes i kvindelig linie – efter moderretten – og at dette oprindeligt har været tilfældet hos alle oldtidens folkeslag; 3. at derfor kvinderne, i egenskab af mødre, som den yngre generations eneste sikkert kendte forældre nød en høj grad af agtelse og anseelse, der efter Bachofens mening voksede til et fuldstændigt kvindeherredømme (gynækokrati); 4. at overgangen til enkeltægteskab, hvor kvinden udelukkende tilhørte een mand, betød overtrædelse af et ældgammelt religionsbud (det vil i virkeligheden sige en krænkelse af de andre mænds nedarvede ret til den samme kvinde), en overtrædelse, som der måtte bødes for, eller hvis anerkendelse måtte købes ved en tidsbegrænset prisgivelse af kvinden.

Beviserne for disse påstande finder Bachofen i utallige steder, der med den største flid er samlet sammen fra den gamle klassiske litteratur. Udviklingen fra »hetærisme« til monogami og fra moderret til faderret sker ifølge ham navnlig hos grækerne ved en videreudvikling af de religiøse forestillinger, ved at indføje nye guddomme, der repræsenterede den nye opfattelse, i den fra gammel tid overleverede gudegruppe, som repræsenterede den gamle opfattelse, således at den sidstnævnte mere og mere blev trængt i baggrunden af den første. Det er altså ikke udviklingen af menneskenes virkelige livsbetingelser, men

⁴⁾ E. B. Tylor: »Researches into the Early History of Mankind and the Development of Civilizations«, Lond 1865, – Red.

det religiøse genskin af disse livsbetingelser i de samme menneskers hoveder, der ifølge Bachofen har bevirket de historiske forandringer i mandens og kvindens samfundsmæssige stilling til hinanden. Følgelig fremstiller Bachofen Aiskylos' Orestis som den dramatiske skildring af kampen mellem den svindende moderret og den sejrende faderret, der opstod i heltetiden. Klytaimnestra har for sin boler Aigisthos' skyld dræbt sin ægtefælle Agamemnon, der er vendt hjem fra den trojanske krig; men hendes og Agamemnon søn Orestes hævner faderens mord, idet han dræber sin moder. Derfor forfølges han af erinyerne, de dæmoniske beskytterinder af moderretten, ifølge hvilken modernord er den største forbrydelse, som der ikke findes soning for. Men Apollon, der ved sit orakel har opfordret Orestes til denne gerning, og Athene, der påkaldes som dommer – de to guder, som her repræsenterer den nye, faderretlige orden – beskytter ham; Athene hører begge parter. Hele stridsspørgsmålet sammenfattes kort i den debat, der nu finder sted mellem Orestes og erinyerne. Orestes påberåber sig, at Klytaimnestra har begået en dobbelt forbrydelse: idet hun har dræbt sin mand og dermed hans fader. Hvorfor forfølger erinyerne da ham og ikke hende, der er langt mere skyldig? Svaret er slående:

»Hun var ikke blodbeslægtet med den mand, hun dræbte«.

Mordet på en ikke-blodbeslægtet mand er der soning for, selv når det drejer sig om morderskens ægtefælle, og det angår ikke erinyerne; dem påhviler det kun at forfølge mord, der finder sted mellem blodbeslægtede, og her er, ifølge moderretten, modernordet det værste, som der ikke er tilgivelse for. Nu optræder Apollon som forsvarer for Orestes; Athene lader areopagiterne – de athenske meddomsmænd – afgive deres stemme; stemmerne står lige for frifindelse og for domfældelse; da afgiver Athene som formand sin stemme for Orestes og erklærer ham for frifundet. Faderretten har vundet sejr over moderretten, »guderne af den unge stamme«, som erinyerne selv betegner dem, sejrer over erinyerne, og disse lader sig sluttelig også overtale til at overtage en ny rolle i den nye ordnings tjeneste.

Denne nye, men afgjort rigtige tydning af Orestien er et af de smukkeste og bedste steder i hele bogen, men den beviser samtidig, at Bachofen tror mindst lige så meget på erinyerne, Apollon og Athene, som Aiskylos i sin tid; han tror nemlig, at de i den græske heltetid udførte

det under at styrte moderretten ved hjælp af faderretten. At en sådan opfattelse, der lader religionen gælde for den afgørende drivkraft i verdenshistorien, til slut må løbe ud i den rene mysticisme, er klart. Det er derfor et surt og langt fra altid lønnende slid at arbejde sig igennem Bachofens tykke kvartbind. Men alt det forringer ikke hans banebrydende bedrift; han har som den første erstattet frasen om en ukendt urtilstand med frit kønsligt samkvem med den påvisning, at den gammelklassiske litteratur giver os spor i mængde, hvorefter der hos grækere og asiater før enkeltægteskabet har eksisteret en tilstand, hvor ikke blot een mand havde kønslig omgang med flere kvinder, men også een kvinde med flere mænd, uden at støde an mod moralen; at denne moral ikke forsvandt uden at efterlade sig spor i en begrænset prisgivelse, hvorved kvinderne måtte købe retten til enkeltægteskab; at afstamningen derfor oprindelig kun kunne regnes efter den kvindelige linie, fra moder til moder; at denne universelle gyldighed for den kvindelige linie holdt sig til langt ind i enkeltægteskabets tid, hvor der var sikkert, eller dog anerkendt faderskab; og at denne mødrenes oprindelige stilling, som de eneste sikre forældre til deres børn, sikrede dem og dermed alle kvinderne en højere stilling i samfundet, end de nogensinde senere har ejet. Disse sætninger har Bachofen ganske vist ikke udtalt så klart – det forhindrede hans mystiske synsmåde. Men han har givet beviset for dem, og det betød i 1861 en fuldstændig revolution.

Bachofens tykke kvartbind var skrevet på tysk, d.v.s. i den nations sprog, som dengang interesserede sig allermindst for den moderne families forhistorie. Det blev derfor ikke bemærket. Hans nærmeste efterfølger på det samme område fremtrådte i 1865 uden nogensinde at have hørt om Bachofen.

Denne efterfølger var J. F. MacLennan, der var sin forgængers direkte modsætning. I stedet for den geniale mystiker har vi her den tørre jurist; i stedet for den overdådige digteriske fantasi den plæderende advokats plausible kombinationer. MacLennan finder hos mange vilde, barbariske og selv civiliserede folk i den ældre og nyere tid en form for ægteskabsindgåelse, hvor brudgommen, alene eller sammen med sine venner, må røve bruden med vold fra hendes slægtninge. Denne skik må være en rest fra en tidligere skik, hvor mændene i en stamme virke-

lig røvede deres koner med vold udefra, fra andre stammer. Hvorledes opstod nu dette, »rovægteskab«? Så længe mændene kunne finde kvinder nok i deres egen stamme, var der absolut ingen anledning dertil. Nu finder vi imidlertid lige så hyppigt, at der hos uudviklede folk eksisterer visse grupper (som i 1865 endnu hyppigt blev identificeret med stammerne selv), indenfor hvilke giftermål var forbudt, således at mændene var nødt til at tage deres koner og kvinderne deres mænd udenfor gruppen, mens andre havde den skik, at mændene i en vis gruppe var nødt til at vælge deres koner udelukkende indenfor deres egen gruppe. MacLennan kalder de første exogame, de andre endogame, og konstruerer nu uden videre en stærk modsætning mellem exogame og endogame »stammer«. Og skønt hans egen undersøgelse af exogamiet ligefrem råber til ham, at denne modsætning i mange, om ikke i de fleste eller endog alle tilfælde kun eksisterer i hans egen indbildning, så gør han den dog til grundlaget for hele sin teori. Exogame stammer kan efter denne kun få deres koner fra andre stammer; og på grund af den permanente krigstilstand mellem stammerne indbyrdes, som var almindelig i den vilde tilstand, har dette kun kunnet ske ved rov.

MacLennan spørger nu videre: Hvorfra stammer denne skik, exogamiet? Forestillingen om blodslægtskab og blodskam kan ikke, mener han, have haft noget med det at gøre, det er ting, som først udviklede sig meget senere. Det kan derimod den blandt vilde meget udbredte skik at dræbe pigebørn straks efter fødslen. Derved opstod der et overskud af mænd i hver enkelt stamme, hvis første følge nødvendigvis må blive, at flere mænd besad een kvinde i fællesskab: flermanderi. Følgen heraf blev igen, at man vidste, hvem der var moder til et barn, men ikke, hvem der var fader, altså: slægtskab regnet kun efter den kvindelige linie med udelukkelse af den mandlige – moderret. Og en anden følge af manglen på kvinder i en stamme – en mangel, som blev mildnet, men ikke overvundet ved flermanderiet – var netop den systematiske voldelige bortførelse af fremmede stammers kvinder. »Da exogami og flermanderi udspringer af en og samme årsag – mangelen på et ligeligt antal mennesker af begge køn – må *vi anse alle exogame racer for oprindelig at have dyrket fiermanderi* – ... Og derfor må vi anse det for ubestrideligt, at blandt de exogame racer var det

første slægtskabssystem netop det, som kun kender blodbånd på mødrene side«. (MacLennan, *Studies in Ancient History*, 1886, *Primitive Marriage*,⁵⁾ p. 124.)

Det er MacLennans fortjeneste, at han har henvist til den almindelige udbredelse og store betydning af det, som han kalder exogami. *Opdaget* kendsgerningen om de exogame grupper har han på ingen måde, og forstået dem har han slet ikke. Bortset fra tidligere, spredte notitser af mange iagttagere – selv MacLennans kilder – havde Latham (*Descriptive Ethnology*,⁶⁾ 1859) nøjagtigt og rigtigt beskrevet denne institution hos de indiske margarer og sagt, at den var almindelig udbredt og forekom i alle verdensdele – et sted, som MacLennan selv anfører. Og vor gode Morgan havde ligeledes allerede i 1847 i sine breve om irokeserne (i *American Review*) og 1851 i *The League of the Iroquois*⁷⁾ påvist det hos denne folkestamme og beskrevet det rigtigt, mens MacLennans advokatforstand, som vi skal se, her har forårsaget en langt større forvirring end Bachofens mystiske fantasi på moderrettens område. Det er endvidere MacLennans fortjeneste, at han har erkendt den moderretlige afstammingsorden som den oprindelige, selvom Bachofen her, som han også senere indrømmer, er kommet ham i forkøbet. Men heller ikke her ser han helt klart; han taler stadig om »slægtskab alene i kvindelig linie« (kinship through females only) og anvender stadig dette udtryk, som var rigtigt for et tidligere trin, på senere udviklingstrin, hvor afstamning og arveret ganske vist endnu blev regnet efter den kvindelige linie, men hvor slægtskabet også blev anerkendt og udtrykt efter den mandlige linie. Det er juristens begrænsning; han skaber et fast retsligt udtryk og fortsætter med at anvende det uforandret på tilstande, som i mellemtiden har gjort det uanvendeligt.

Det ser ud til, at MacLennans teori, hvor plausibel den end var, dog ikke forekom sin egen forfatter alt for fast underbygget. I hvert fald var det ham selv påfaldende, at det var »bemærkelsesværdigt, at for-

⁵⁾ J. F. MacLennan: »*Studies in Ancient History*, comprising a reprint of *Primitive Marriage*«, London 1886. – Red.

⁶⁾ R. G. Latham: »*Descriptive Ethnology*«, I-II, London 1859. – Red.

⁷⁾ L. H. Morgan: »*League of the Ho-dé-no-sau-nee or Iroquois*«, Rochester 1851. – Red.

men for [det tilsyneladende] kvinderov var mest udpræget og tydeligst udtalt hos de folk, hvor det *mandlige* slægtskab [skal være afstamning i mandlig linie] hersker«. (s. 140). Og ligeledes: »Det er en besynderlig kendsgerning, at så vidt vi ved, blev barnemordene intetsteds udøvet systematisk, hvor exogamiet og den ældste slægtskabsform bestod ved siden af hinanden« (s. 140). To kendsgerninger, som slår hans fortolkningsmåde lige i ansigtet, og som han kun kan stille nye, endnu mere udviklede hypoteser op imod.

Alligevel vandt hans teori stort bifald og tilslutning i England: MacLennan gjaldt her almindeligt som grundlægger af familiens historie og som den første autoritet på dette område. Hans modsætning mellem exogame og endogame »stammer«, vedblev at være det anerkendte grundlag for den herskende betragtningsmåde, selv om man konstaterede enkelte undtagelser og modifikationer, og den blev en skyklap, som umuliggjorde ethvert frit overblik over det undersøgte område og dermed også ethvert afgørende fremskridt. Den overvurdering af MacLennan, som er blevet almindelig i England og efter engelsk forbillede også andetsteds, er det en pligt at sammenholde med kendsgerningerne, for at han ikke med sin helt misforståede modsætning mellem exogame og endogame »stammer« skal skade mere, end han har gavnet ved sine undersøgelser.

Imidlertid kom der stadig flere kendsgerninger for dagen, som ikke passede ind i hans sirlige rammer. MacLennan kendte kun tre former for ægteskab: flerkoneri, flermanderi og enkeltægteskab. Men da nu opmærksomheden engang var blevet fæstet på dette punkt, blev der fundet flere og flere beviser for, at der hos uudviklede folkeslag fandtes ægteskabsformer, hvori en række mænd i fællesskab ejede en række kvinder; og *Lubbock* (*The Origin of Civilization*⁸⁾, 1870) anerkendte dette gruppeægteskab (Communal Marriage) som en historisk kendsgerning.

Kort efter, i 1871, optrådte Morgan med nyt og i mange henseender afgørende materiale. Han havde overbevist sig om, at det ejendommelige slægtskabssystem, som var gældende hos irokeserne, var fælles for alle De forenede staters urindbyggere, og at det altså havde været ud-

⁸⁾ *J. Lubbock*: »The origin of Civilization and the Primitive Condition of Man. Mental and Social Condition of Savages«, London 1870. – *Red.*

bredt over et helt kontinent, skønt det står i direkte modstrid med slægtskabsgraderne, som de fremgår af det der faktisk gældende ægteskabssystem. Han fik nu den amerikanske forbundsregering til at indsamle oplysninger om de øvrige folkeslags slægtskabsforhold på grundlag af de spørgeskemaer og tabeller, som han selv havde opstillet, og fandt af svarene, 1. at det amerikansk-indianske slægtskabssystem havde gyldighed hos talrige folkestammer også i Asien, og i noget modificeret form i Afrika og Australien, 2. at det forklares fuldstændig af en form for gruppeægteskab, som er ved at dø ud på Hawaii og andre australske øer og 3. at der foruden denne ægteskabsform gælder et slægtskabssystem på de samme øer, som kun lader sig forklare ved en endnu ældre, nu uddød form for gruppeægteskab. De indsamlede oplysninger samt sine følgeslutninger deraf offentliggjorde han i sin bog *Systems of Consanguinity and Affinity*⁹⁾, 1871, og førte derved debatten over på et uendeligt større område. Idet han gik ud fra slægtskabssystemerne og rekonstruerede de dertil svarende familieformer, åbnede han vejen for nye undersøgelser og for et mere vidtrækkende tilbageblik i menneskehedens forhistorie. Hvis denne metode vandt anerkendelse, så var MacLennans nydelige konstruktion opløst i tåge.

MacLennan forsvarede sin teori i det nye oplag af *Primitive Marriage (Studies in Ancient History, 1876)*. Mens han selv yderst kunstigt kombinerer en familiens historie af lutter hypoteser, forlanger han af Lubbock og Morgan ikke blot beviser for hver eneste af deres påstande, men beviser af en sådan uangribelig stringens, at de kan holde selv for en skotsk domstol. Og det gør den samme mand, som af det snævre forhold mellem morbroder og søstersøn hos tyskerne (Tacitus, *Germania* c. 20), af Cæsars beretning om, at briterne i grupper på ti eller tolv havde deres koner i fællesskab, og af alle den gamle forfatters andre beretninger om kvindefællesskab hos barbarerne uden tøven drager den slutning, at der har hersket flermanderi hos alle disse folkeslag! Man tror at høre en statsadvokat, som ved tilrettelæggelsen af sin sag kan tillade sig enhver frihed, men som kræver det mest formelle juridisk gyldige bevis for hvert ord forsvareren siger.

Gruppeægteskabet er ren indbildning, påstår han og falder derved

⁹⁾ *L. H. Morgan: »System of Consanguinity and Affinity of the human family«, Washington 1871. – Red.*

tilbage til længe før Bachofen. Morgans slægtskabssystemer skulle være rene selskabelige høflighedsformer, hvilket bevises af den kendsgerning, at indianerne også tiltaler en fremmed, en hvid, som broder eller fader. Det er det samme, som hvis man ville påstå, at betegnelserne fader, moder, broder og søster blot var meningsløse tiltaleformer, fordi katolske gejstlige og abbedisser ligeledes tiltales med fader og moder, og munke og nonner, ja selv frimurere og engelske fagforeningsmedlemmer ved højtidelige lejligheder tiltales med broder og søster. Kort sagt, MacLennans forsvar var ynkeligt svagt.

Der blev dog et punkt tilbage, hvor han ikke var blevet grebet. Modsætningen mellem exogame og endogame »stammer«, som hele hans system hvilede på, var ikke blot urokket, men blev endog almindeligt anerkendt som hovedpunktet i hele familiens historie. Man indrømmede, at MacLennans forsøg på at forklare denne modsætning var utilfredsstillende og i modstrid med de af ham selv fremførte kendsgerninger. Men selve modsætningen, eksistensen af to slags selvstændige og uafhængige stammer, der udelukker hinanden, og hvoraf den ene tog sine koner indenfor stammen, mens dette var totalt forbudt i den anden – dette gjaldt som et ubestrideligt evangelium. Sammenlign f.eks. Giraud-Teulong *Origine de la famille*¹⁰⁾ (1874), ja selv Lubbocks egen *Origin of Civilization* (4. oplag, 1882).

På dette punkt sætter Morgans hovedværk ind: *Ancient Society* (1877), det værk, som ligger til grund for nærværende arbejde. Hvad Morgan i 1871 endnu kun dunkelt anede, det er her udviklet fuldt bevidst. Exogami og endogami danner ingen modsætning; exogame »stammer« er endnu ikke blevet påvist noget sted. Men på den tid, da gruppeægteskabet endnu herskede – og det har efter al sandsynlighed engang hersket overalt – var stammen opdelt i et antal grupper, genser, som var blodsbeslægtede på mødrene side, og indenfor hvilke giftermål var strengt forbudt, således at mændene i en gens nok kunne tage sig koner indenfor stammen, og også i reglen gjorde det, men de måtte tage dem udenfor deres gens, således at, selv om gensen var strengt exogam, så var stammen, der omfattede alle genser, i lige så høj grad endogam. Dermed var den sidste rest af det MacLennanske kunstværk endelig bragt ud af verden.

¹⁰⁾ A. Giraud-Teulon: »Origines de la famille«, Genève-Paris 1874. – Red.

Men Morgan nøjedes ikke hermed. De amerikanske indianeres gens hjalp ham endvidere til at gøre det andet afgørende fremskridt på det område, han undersøgte. I denne gens, som var organiseret efter moderretten, opdagede han den urform, hvoraf den senere faderretligt organiserede gens havde udviklet sig, den gens, som vi finder hos oldtidens kulturfolk. Den græske og romerske gens, som havde været en gåde for alle tidligere historieskrivere, var nu blevet belyst af den indianske, og dermed var et nyt grundlag fundet for hele oldtidshistorien.

Denne genopdagelse af den oprindelige moderretlige gens som et trin før kulturfolkenes faderretlige gens havde samme betydning for oldtidshistorien, som Darwins udviklingsteori havde for biologien og Marx' teori om merværdien for den politiske økonomi. Den satte Morgan i stand til for første gang at skitsere en familiens historie, hvori de klassiske udviklingstrin i store træk, for så vidt det nu kendte materiale tillader det, i hvert fald foreløbigt var slået fast. At der herved er indledet en ny epoke i behandlingen af oldtidshistorien, er klart for alle. Den moderretlige gens er blevet det centrum, hvorum hele denne videnskab drejer sig; siden dens opdagelse ved man, hvad man skal søge efter og i hvilken retning, og hvorledes man skal gruppere det udforskede. Og følgelig vil der nu blive gjort helt anderledes hurtige fremskridt på dette område end før Morgans bog.

Morgans opdagelse er nu almindelig anerkendt, eller snarere tilegnet af præhistorikerne også i England. Men næsten ingen af dem vedgår åbent, at det er Morgan, som vi skylder denne revolution i anskuelserne. I England er hans bog så vidt muligt blevet tiet ihjel, og han selv affærdiget med en nedladende ros for hans *tidligere* præstationer; man snager ivrigt i enkelthederne ved hans fremstilling, men hans virkelig store opdagelser tier man hårdnakket om. Originaludgaven af *Ancient Society* er udsolgt; i Amerika er der ingen lønnende afsætning på sådan noget; i England bliver bogen, efter hvad det ser ud til, systematisk undertrykt, og den eneste udgave af dette epokegørende værk, som endnu cirkulerer i boghandelen, er – den tyske oversættelse.

Hvortil nu denne tilbageholdelse, hvori det er vanskeligt ikke at se en sammensværgelse for at tie bogen ihjel, særlig i betragtning af de talrige rene høflighedscitater og andre beviser på kammerateri, hvormed vore anerkendte præhistorikeres skrifter vrimler? Måske fordi

Morgan er amerikaner, og det er meget hårdt for de engelske præhistorikere, at de trods al deres højst anerkendelsværdige flid dog er afhængige af de to geniale udlændinge, Bachofen og Morgan, med hensyn til de almindelige synspunkter, der gælder ved ordningen og grupperingen af det indsamlede materiale, kort sagt med hensyn til ideer? Tyskeren kunne man nok finde sig i, men amerikaneren? Overfor amerikaneren bliver alle englændere patriotiske, hvilket jeg har set fornøjelige eksempler på i De forenede stater. Nu kommer der også det til, at MacLennan var den så at sige officielt udnævnte stifter og leder af den engelske præhistoriske skole, at det som følge deraf hørte til god præhistorisk tone kun at tale med den dybeste ærefrygt om hans kunstlede historiekonstruktion, der fører fra barnemord gennem flermanteri og rovægteskab til den moderretlige familie; at den ringeste tvivl om eksistensen af exogame og endogame »stammer«, der var helt afsondrede fra hverandre, gjaldt for det formasteligste kætteri; at Morgan altså, da han fik alle disse hellige dogmer til at opløse sig i tåge, begik en art helligbrøde. Og oven i købet opløste han dem på en måde, der kun behøvede at udtales for straks at virke indlysende, så at de MacLennan-dyrkere, der før tumlede rådløst omkring mellem exogami og endogami, måtte slå sig for panden og udbryde: Hvordan kunne vi være så dumme, at vi ikke selv fandt ud af det for længe siden?

Og som om det ikke var forbrydelse nok til, at den officielle skole umuligt kunne give ham anden behandling end kølig tilsidesættelse, så fik Morgan målet til at flyde over, idet han ikke blot kritiserede civilisationen, vareproduktionens samfund, grundformen for vort nuværende samfund, på en måde, som mindede om Fourier, men talte om en fremtidig omdannelse af dette samfund i ord, som kunne have været talt af Kari Marx. Det var altså velfortjent, når MacLennan rystet bebrejdede ham, at »den historiske metode var ham helt igennem antipatisk«, og når hr. professor Giraud-Teulon i Genève endnu i 1884 bekræftede dette. Og dog vandrede den samme hr. Giraud-Teulon endnu i 1874 (*Origines de la famille*) hjælpeløs om i det MacLennan'ske exogamis labyrint, hvorfra Morgan først måtte befri ham!

De andre fremskridt, som forhistorien skylder Morgan tak for, behøver jeg ikke at komme ind på her; det fornødne desangående indeholdes i mit arbejde. De fjorten år, der er forløbet, siden hans hoved-

værk udkom, har i høj grad beriget vort materiale angående de menneskelige ursamfunds historie; foruden de professionelle antropologer, opdagelsesrejsende og præhistorikere er de sammenlignende jurister trådt til og har bragt dels nyt stof, dels nye synspunkter. Mange af Morgans enkelthypoteser er derved bragt til at vakle eller er faldet helt bort. Men intetsteds har det ny materiale ført til, at hans store hovedsynspunkter er blevet fortrængt af andre. Den orden, han bragte ind i urhistorien, gælder i hovedtrækkene endnu i vor tid. Ja, man kan sige, at den finder stadig mere almindelig anerkendelse i samme grad, som hans andel i dette store fremskridts tilblivelse bliver tilsløret.¹¹⁾

London, 16. juni 1891.

Friedrich Engels.

Første gang offentliggjort i »Die neue Zeit«, årgang 1891, under overskriften »Zur Urgeschichte der Familie«.

Efter teksten i fjerde oplag.

¹¹⁾ På tilbagerejsen fra New York i september 1888 traf jeg en tidligere kongresdeputeret for Rochester valgkreds, som havde kendt Lewis Morgan. Han kunne desværre ikke fortælle mig ret meget om ham. Morgan har levet i Rocher som privatmand, kun beskæftiget med sine studier. Hans broder er oberst og har været ansat i krigsministeriet i Washington; ved broderens mellemkomst er det lykkedes ham at få regeringen til at interessere sig for hans undersøgelser og udgive flere af hans værker på offentlig bekostning; han, fortælleren, havde også under sin kongrestid flere gange interesseret sig for ham. (*Note af Engels*).

Familiens, privatejendommens og statens oprindelse

I. Forhistoriske kulturtrin

Morgan er den første, der med sagkundskab har forsøgt at bringe en bestemt orden i den menneskelige forhistorie, og så længe ikke betydeligt forøget materiale nødvendiggør forandringer, vil hans gruppering vel stå ved magt.

Af de tre hovedepoker: den vilde tilstand, barbariet og civilisationen er det naturligvis kun de to første og overgangen til den tredje, der beskæftiger ham. Hver af de to første inddeler han i et lavere trin, et mellemtrin og et højere trin, alt efter eksistensmiddelproduktionens udvikling; thi, siger han: »Færdigheden i denne produktion er afgørende for graden af menneskelig overlegenhed og herredømme over naturen; af alle væsener har kun mennesket bragt det til et næsten ubetinget herredømme over frembringelsen af næringsmidler. Alle store epoker i menneskehedens fremskridt falder mere eller mindre direkte sammen med epokerne i forøgelsen af midlerne til livets ophold«. – Familiens udvikling går sideordnet hermed, men frembyder ikke så slående kendetegn til adskillelse af perioderne.

1. Den vilde tilstand

1. *Laveste trin.* Menneskeslægtens barndom, da den endnu opholdt sig i sine oprindelige hjemsteder, de tropiske eller subtropiske skove, hvor den i hvert fald delvis levede i træer, hvilket alene forklarer dens fortsatte beståen til trods for store rovdyr. Frugter, nødder og rødder tjente den til føde; udformningen af artikuleret sprog er denne tids

vigtigste fremskridt. Af alle folkeslag, som man har fået kendskab til inden for den historiske periode, tilhører ikke et eneste mere denne urtilstand. Hvor mange årtusinder den end kan have varet, har vi dog ingen direkte vidnesbyrd om dens eksistens; men har man engang indrammet menneskenes afstamning fra dyreriget, bliver antagelsen af denne overgangstid ikke til at komme udenom.

2. *Mellemste trin.* Begynder med anvendelsen af fisk (hvortil vi også regner krebs, muslinger og andre vanddyr) til føde og med brugen af ilden. Disse to ting hører sammen, da fiskeføde først ved ildens hjælp bliver helt anvendelig. Med dette nye næringsmiddel blev menneskene imidlertid uafhængige af klima og lokalitet; når de fulgte vandløb og kyster, kunne de selv i vild tilstand brede sig over størstedelen af jorden. De rått forarbejdede, uslebne stenredskaber fra den tidlige stenalder, den såkaldte palæolitiske, som helt eller hovedsageligt falder i denne periode, er i deres udbredelse over alle kontinenter beviser på disse vandringer. De nye områder, som blev taget i besiddelse, så vel som den uafbrudt virksomme opdagelsesdrift tillige med besiddelsen af friktionsilden, skaffede nye fødemidler til veje; snart stivelsesholdige rødder og knolde, bagt i hed aske eller i bagegruber (jordovne); snart vildt, som med opfindelsen af de første våben, kølle og spyd, af og til blev et ekstra tilskud til kosten. Rene jægerfolk, som de figurerer i bøgerne, d.v.s. sådanne, som *kun* lever af jagt, har aldrig eksisteret; dertil er udbyttet af jagten altfor usikkert. På dette trin opstod menneskeæderiet som en følge af vedvarende usikre ernæringsforhold, og det holdt sig derefter længe. Australierne og mange polynesiere står endnu i dag på dette mellemtrin af den vilde tilstand.

3. *Højeste trin.* Begynder med opfindelsen af bue og pil, hvorved vildt blev et dagligdags næringsmiddel, jagt en af de normale arbejds-grene. Bue, streng og pil danner allerede et meget sammensat instrument, hvis opfindelse forudsætter lange tiders ophobede erfaringer og skærpede åndsevner, altså også samtidigt kendskab til en mængde andre opfindelser. Sammenligner vi de folk, der nok kendte bue og pil, men endnu ikke pottemagerkunsten (fra hvis opfindelse Morgan daterer overgangen til barbariet), så finder vi faktisk allerede nogle begyndelser til bosættelse i landsbyer, en vis beherskelse af produktionen af livsformødenheder, fade og husgeråd af træ, håndvævning (uden

vævestol) med basttrævler, flettede kurve af bast eller siv, slebne (neolitiske) stenredskaber. For det meste har også ild og stenøkse allerede leveret træstammebåden og stedvis bjælker og brædder til husbygning. Alle disse fremskridt finder vi f.eks. hos indianerne i Nordvest-Amerika, som nok kender bue og pil, men ikke pottemagerkunsten. Bue og pil var for den vilde tilstand, hvad jernsværdet var for barbariet og bøssen for civilisationen: det afgørende våben.

2. Barbariet

1. *Laveste trin.* Daterer sig fra indførelsen af pottemagerkunsten. Denne lader sig i mange tilfælde påvise, og er efter al sandsynlighed overalt opstået ved, at man har beklædt kar af træ eller kurvefletning med ler for at gøre dem ildfaste, hvorved man hurtigt opdagede, at det formede ler også kunne gøre tjeneste uden det indvendige kar.

Hidtil kunne vi betragte udviklingens gang i almindelighed, gældende for alle folkeslag inden for en bestemt periode uden hensyn til lokalitet. Men med barbariets indtræden har vi nået et trin, hvor forskellen i naturgoderne på de to store kontinenter gør sig gældende. Den barbariske periodes karakteristiske træk er tæmning og opdræt af vilde dyr og dyrkning af planter. Nu rådede det østlige kontinent, den såkaldte gamle verden, over så godt som alle dyr, der var egnede til tæmning, og alle kornsorter, som det var muligt at kultivere, undtagen een; det vestlige, Amerika, havde af pattedyr, som kunne tæmmes, kun eet, lamaen, og denne endda kun i en del af sydamerika, og af alle kulturkornsorter kun een, men også den bedste: majs. Disse forskellige naturbetingelser bevirker, at befolkningen på hver halvkugle fra nu af går hver sin vej, og at mærkepælene ved grænserne mellem de enkelte trin i hvert af de to tilfælde er forskellige.

2. *Mellemste trin.* Begynder i østen med tæmningen af husdyr, i vesten med dyrkningen af spiselige planter ved hjælp af overrisling og med brugen af adober (soltørrede teglsten) og sten til bygninger.

Vi begynder med vesten, da dette udviklingstrin her intetsteds blev overskredet før den europæiske erobring.

Hos indianerne på barbariets laveste trin (hvortil alle, fundet øst

for Mississippi, hører) bestod ved tiden for deres opdagelse allerede en vis havekultur med dyrkning af majs og måske også græskar, meloner og andre haveplanter, der udgjorde en meget væsentlig bestanddel af deres ernæring; de boede i træhuse i palisadeomgivne landsbyer. De nordvestlige stammer, særlig i omegnen af Columbiafloden, stod endnu på den vilde tilstands højeste trin og kendte hverken pottemagerkunst eller nogen slags plantedyrkning. Indianerne i de såkaldte puebløs i Ny-Mexiko derimod, mexikanerne, mellemamerikanerne og peruanerne på erobringstiden stod på barbariets mellemste trin; de boede i fæstningslignende huse af adober eller sten, dyrkede majs og andre næringsplanter, forskellige efter forhold og klima, i kunstigt overrislede haver, som leverede de vigtigste næringsmidler, og havde endogså tæmnet nogle dyr – mexikanerne kalkunen og andre fugle, peruanerne lamaen. Desuden kendte de til forarbejdning af metaller – med undtagelse af jern, af hvilken grund de endnu ikke kunne undvære stenvåben og stenredskaber. På dette tidspunkt afskar den spanske erobring al videre selvstændig udvikling.

I østen begyndte barbariets mellemste trin med tæmningen af mælke- og kødgivende dyr, mens plantedyrkningen her endnu indtil langt ind i denne periode synes at være forblevet ukendt. Tæmningen og opdrættet af kvæg og dannelsen af store hjerde synes at have givet anledning til udskillelsen af ariere og semitter fra barbarernes øvrige masse. For de europæiske og asiatiske ariere synes kvægets navne endnu at være fælles, men kulturplanternes næsten slet ikke.

Dannelsen af hjerde førte på egnede steder til hyrdeliv, hos semitterne på Eufrats og Tigris' græssletter, hos arierne på græssletterne i Indien, ved Oxus og Jaxartes¹⁾, ved Don og Dnjepr. Ved grænserne af sådanne græsegne må tæmningen af kvæget først have fundet sted. For de senere slægter synes hyrdefolkene således at stamme fra egne, som så langt fra at have været menneskeslægtens vugge ville have været næsten ubeboelige for deres vilde forfædre og selv for folk på barbariets laveste trin. Omvendt ville det aldrig have kunnet falde disse barbarer på det mellemste trin ind, når de engang havde vænnet sig til

¹⁾ *Oxus* – Amu-Darja; *Jaxartes* – *Syr-Darja*; de abtikke navne på floder i de nuværende sovjetrepublikker Kasakstan, Tadsjikistan, Turkmenistan og Usbekistan. – *Red.*

hyrdelivet, frivilligt at vende tilbage til de græsbevoksede flodsletter i de skovegne, hvor deres forfædre havde hørt hjemme. Ja selv da de blev trængt videre mod nord og vest, var det umuligt for semitterne og arierne at drage ind i de vestasiatiske og europæiske skovegne, før de ved kornavl var blevet i stand til at ernære deres kvæg og særligt til at overvintre det på denne mindre gunstige jordbund. Det er mere end sandsynligt, at korndyrkningen her først opstod af nødvendigheden af at skaffe foder til kvæget og først senere fik betydning som menneskeføde.

Det er måske den rigelige kød- og mælkeføde hos ariere og semitter og særlig dens gunstige virkning på børnenes udvikling, som man må tilskrive de to racers overlegne udvikling. Faktisk har pueblos-indianerne fra Ny-Mexiko, som er henvist til næsten ren plantekost, en mindre hjerne end de kød- og fiskespisende indianere på barbariets laveste trin. I hvert fald forsvinder menneskeæderiet lidt efter lidt på dette udviklingstrin og holder sig blot som en religiøs handling eller, hvad der næsten er identisk hermed, som et tryllemiddel.

3. *Højeste trin.* Begynder med udsmeltningen af jernmalm og går over i civilisationen ved opfindelsen af bogstavskriften og dens anvendelse til litterære optegnelser. Dette udviklingstrin, der som sagt kun blev selvstændigt gennemlevet på den østlige halvkugle, er med hensyn til produktionens udvikling rigere end alle de foregående tilsammen. Til dette trin hører grækerne på den heroiske tid, de italienske stammer kort før Roms grundlæggelse, Tacitus' tyskere og vikingetidens normanner.

Først og fremmest møder vi her det af kvæg trukne plovskær af jern, som muliggjorde jordbruget i stor stil, *agerdyrkningen*, og dermed en efter datidens forhold praktisk talt ubegrænset forøgelse af levnedsmidlerne; dermed også rydningen af skovene og deres forvandling til dyrket land og eng – som igen ville have været umulig i større målestok uden jernøkse og jernspaden. Dermed fulgte imidlertid også en hurtigere formering af befolkningen og større befolkningstæthed på et lille område. Før agerdyrkningen måtte ganske særegne forhold have gjort sig gældende, hvis en halv million mennesker skulle have forenet sig under en eneste centralledelse; det er sandsynligvis aldrig sket.

Den barbariske periodes højeste trin viser sig for os i sin fulde blomstring i de homeriske digte, navnlig i Iliaden. Udviklede jernredskaber, blæsebælgen, håndkværnen, pottemagerskiven, fremstillingen af olie og vin, en fremskreden metalforarbejdning, som går over i kunsthåndværk, vognen og stridsvognen, skibsbygningen med bjælker og planker, arkitekturens begyndelse som kunst, byer omgivet af mure med tårne og tinder, det homeriske epos og hele mytologien – det er hovedmassen af den arv, som grækerne tog med sig fra barbariet over i civilisationen. Når vi sammenligner dette med Cæsars og selv Tacitus' beskrivelse af germanerne, som stod ved begyndelsen af det samme kulturtrin, hvorfra de homeriske grækere gjorde sig rede til at gå over til et højere, så ser vi, hvilken rigdom produktionens udvikling på barbariets højeste trin omfattede.

Det billede, jeg her efter Morgan har skitseret af menneskehedens udvikling fra den vilde tilstand over barbariet til civilisationens begyndelse, er allerede rigt nok på træk, som er nye og, hvad der er vigtigere, ubestridelige, fordi de er taget direkte fra produktionen. Og dog vil det synes mat og fattigt i sammenligning med det billede, som ved slutningen af vor vandring vil oprulles for os; først da vil det være muligt at se overgangen fra barbariet til civilisationen og den slående modsætning mellem dem i det fulde lys. Foreløbig kan vi udvide Morgans inddeling således: Den vilde tilstand – det tidsrum, da man overvejende tilegnede sig de færdige naturprodukter; menneskenes kunstprodukter var overvejende hjælperedskaber for denne tilegnelse. Barbariet – det tidsrum, da kvægavl og agerdyrkning opstod, da man lærte metoder til at forøge produktionen af naturfrembringelser ved menneskelig virksomhed. Civilisationen – det tidsrum, hvor man lærte den videre forarbejdning af naturfrembringelser, den egentlige industri og kunsten.

II. Familien

Morgan, der havde tilbragt en stor del af sit liv blandt de endnu den dag i dag i staten New York bosiddende irokesere og var blevet optaget i en af deres stammer (senekastammen), opdagede, at der hos dem fandtes et slægtskabssystem, som stod i modsætning til deres virkelige familieforhold. Der rådede hos dem det fra begge sider let opløselige enkeltægteskab, som Morgan kalder »parringsfamilie«. Et sådant ægtepars afkom var altså åbenbart og anerkendt for hele verden; der kunne ikke være tvivl om, på hvem betegnelsen fader, moder, søn, datter, broder og søster skulle anvendes. Disse udtryk blev imidlertid faktisk anvendt på en måde, der står i modstrid hermed. Irokeseren kalder ikke blot sine egne, men også sin broders børn sine sønner og døtre, og de kalder ham fader. Derimod kalder han sin søsters børn sine nevøer og niecer, og de kalder ham onkel. Omvendt kalder irokeserinden foruden sine egne børn også sin søsters for sine sønner og døtre, og de kalder hende moder. Sin broders børn derimod kalder hun sine nevøer og niecer, og de kalder hende tante. Ligeledes kalder børn af brødre hverandre brødre og søstre, og det samme gælder søstres børn. En kvindes børn og hendes broders børn derimod kalder hinanden fætre og kusiner. Og dette er ikke blot intetsigende navne, men udtryk for virkelig gældende anskuelser om nærhed og fjernhed, lighed og ulighed i blodslægtskabet, og disse anskuelser tjener som grundlag for et fuldstændig udarbejdet slægtskabssystem, som er i stand til at udtrykke over hundrede forskellige slægtskabsforbindelser for et enkelt individ. Og hvad der er endnu mere – dette system er ikke blot i kraft hos alle amerikanske indianere (endnu har man ikke fundet nogen undtagelse), men det gælder også næsten uforandret hos Indiens urbefolkning, hos de dravidiske stammer i Dekan og gaurastammerne i Hindustan. Slægtskabsbetegnelserne hos de syndiske tamiler og seneka-irokeserne i staten New York stemmer endnu i dag, overens for mere end to hundrede forskellige slægtskabsforbindelser. Og også hos disse indiske stammer står, ligesom hos alle amerikanske indianere, de slægtskabsforhold, der udspringer af den gældende familieform, i modsætning til slægtskabssystemet.

Hvorledes skal nu dette forklares? Den vigtige rolle som slægtskabet spiller i samfundsordningen hos alle vilde og barbariske folkeslag, gør, at man ikke uden videre kan affærdige betydningen af dette så vidt udbredte system med talemåder. Et system, som er almindeligt gældende i Amerika, som ligeledes endnu består i Asien hos folkeslag af en helt anden race, og som findes i mængde i mere eller mindre afvigende former overalt i Afrika og Australien, et sådant system må forklares historisk og kan ikke bortforklares, som f.eks. MacLennan har forsøgt at gøre. Betegnelserne fader, barn, broder og søster er ikke blot ærestitler, men medfører ganske bestemte, meget alvorlige gensidige forpligtelser, der taget som helhed udgør en meget væsentlig del af disse folks samfundsforfatning. Og forklaringen blev fundet. På Sandwichøerne (Hawaii) bestod endnu i første halvdel af forrige århundrede en familieform, som gav nøjagtig sådanne fædre og mødre, brødre og søstre, onkler og tanter, nevøer og niecer som det amerikansk-gammelindiske slægtskabssystem kræver. Men mærkværdigvis! Det slægtskabssystem, som gjaldt på Hawaii, stemte igen ikke med den der faktisk bestående familieform. Der er nemlig alle søskendebørn uden undtagelse brødre og søstre og gælder som fælles børn ikke blot af deres mødre og disses søstre, eller deres fædre og disses brødre, men af alle deres forældres søskende uden forskel. Når altså det amerikanske slægtskabssystem forudsætter en i Amerika ikke mere bestående, primitivere familieform, som vi endnu virkelig forefinder på Hawaii, så henviser det hawaiiiske slægtskabssystem os til en endnu oprindeligere familieform, hvis eksistens vi intetsteds mere kan påvise, men som må have bestået engang, da det tilsvarende slægtskabssystem ellers ikke kunne være opstået. »Familien«, siger Morgan, »er det aktive element; den er aldrig stillestående, men skrider fremad fra en lavere til en højere form i samme grad, som samfundet udvikler sig fra et lavere til et højere trin. Slægtskabssystemerne derimod er passive; kun med lange mellemrum registrerer de de fremskridt, som familien i tidens løb har gjort, og undergår kun en radikal forandring, når familien har forandret sig radikalt«. – »Og«, tilføjer Marx, »således forholder det sig også med politiske, juridiske, religiøse og filosofiske systemer i det hele taget«. Mens familien lever videre, forbenes slægtskabssystemet, og mens dette sædvanemæssigt vedbli-

ver at bestå, vokser familien fra det. Med samme sikkerhed som den, hvormed Cuvier ud fra de ved Paris fundne marsupialknogler fra et dyreskelet kunne slutte, at disse havde tilhørt et pungdyr, og at der engang havde levet nu uddøde pungdyr der, med samme sikkerhed kan vi ud fra et historisk overleveret slægtskabssystem slutte, at den tilsvarende nu uddøde familieform engang har været til.

De ovenfor omtalte slægtskabssystemer og familieformer adskiller sig fra de nu eksisterende derved, at hvert barn har flere fædre og mødre. Ved det amerikanske slægtskabssystem, som den hawaiiske familie svarer til, kan broder og søster ikke være fader og moder til det samme barn; det hawaiiske slægtskabssystem derimod forudsætter en familie, hvor dette tværtimod var reglen. Vi hensættes her til en række familieformer, som står i direkte modsætning til dem, man hidtil i almindelighed har antaget for de eneste gældende. Den overleverede forestilling kender kun monogamiet og ved siden af det een mands flerkoneri, måske også een kvindes forbindelse med flere mænd, og fortier, som man kunne vente det af den moraliserende spidsborger, at praksis stiltiende, men ugenert sætter sig ud over disse af det officielle samfund påbudte skranker. Studiet af urhistorien viser os derimod tilstande, hvor på een gang mændene levede i flerkoneri og kvinderne i ægteskab med flere mænd, og børnene da også gjaldt for at være alles fælles børn, tilstande, som selv igen lige til deres endelige opløsning i monogamiet gennemgik en hel række forandringer. Disse forandringer bestod i, at den kreds, der omsluttede fællesægteskabet, og som oprindeligt var meget vid, indsnævredes mere og mere, til den til sidst kun gav plads for det enkelte par, som i dag er reglen.

Mens Morgan på denne måde baglæns konstruerer familiens historie, når han i overensstemmelse med flertallet af sine kolleger til en urtilstand, hvor der rådede uindskrænket kønssamkvem inden for en stamme, således at enhver kvinde tilhørte enhver mand uden forskel, og enhver mand enhver kvinde. Om en sådan urtilstand er der blevet talt siden forrige århundrede, men kun i almindelige talemåder; det er en af Bachofens store fortjenester, at han var den første, der tog den alvorligt og søgte efter spor af en sådan tilstand i de historiske og religiøse overleveringer. Nu ved vi, at de af ham fundne spor på ingen måde viser tilbage til et samfundstrin med parring i flæng, men

til en meget senere form, gruppeægteskabet. Et sådant primitivt samfundstrin tilhører, hvis det virkelig har eksisteret, et så langt tilbage liggende tidsafsnit, at vi næppe tør vente i sociale fossiler og hos tilbagestående vilde at finde direkte beviser på dets fordums eksistens. Bachofens fortjeneste består deri, at han har stillet dette spørgsmål i forgrunden ved undersøgelsen¹⁾.

Det er i den senere tid blevet mode at lyve dette begyndelsestrin i det menneskelige kønslivs udvikling bort. Man vil skåne menneskeheden for denne »skændsel«. Man påberåber sig endog, foruden manglen på direkte beviser, eksemplet fra den øvrige dyreverden, hvorfra Letourneau (*Evolution du mariage et de la famille*²⁾, 1888) har samlet talrige kendsgerninger, ifølge hvilke et helt igennem ulovbundet kønsligt samkvem også her skulle høre sammen med et lavt udviklingstrin. Af alle disse kendsgerninger kan jeg imidlertid kun drage den slutning, at de aldeles intet beviser med hensyn til menneskene og deres levevis i oldtiden. Når hvirveldyrene parrer sig for længere tidsrum, kan det forklares fuldtud ud fra fysiologiske årsager, hos fuglene for eksempel ved hunnens behov for hjælp i rugetiden; de hos fuglene forekommende eksempler på sandt monogami beviser intet for menneskenes vedkommende, da disse jo ikke nedstammer fra fuglene. Og hvis strengt monogami er højdepunktet af dyd, så må prisen jo tilfalde bændelormen, som i hvert af sine 50 til 100 proglottider eller kropsled besidder et fuldstændigt kvindeligt og mandligt kønsorgan og tilbringer hele sin levetid med at formæle sig med sig selv i hvert af disse led. Men holder vi os nu til pattedyrene, så finder vi

²⁾ Hvor lidt Bachofen forstod, hvad det var, han havde opdaget eller snarere gættet, beviser han ved at betegne denne urtilstand som *hetærisme*. Hetærisme betegnede hos grækerne, da de indførte ordet, kønsligt samkvem mellem ugifte eller i enkeltægteskab levende mænd og ugifte kvinder og forudsætter stadig en bestemt form for ægteskab, udenfor hvilket dette samkvem finder sted, og indbefatter tanken om prostitutionen i hvert fald som en mulighed. Ordet er heller aldrig blevet brugt i nogen anden betydning, og således bruger jeg det i lighed med Morgan. Bachofens højst betydningsfulde opdagelser fortaber sig altid i mystik i en utrolig grad på grund af hans indbildning, at de historisk opståede forhold mellem mand og kvinde havde deres udspring i den tids religiøse forestillinger hos menneskene, ikke i deres virkelige livsforhold. (*Note af Engels*).

³⁾ Ch. I. M. Letourneau: »*Evolution du mariage et de la famille*«, Paris 1888. – *Red.*

der alle former for kønsligt samliv repræsenteret: parring i flæng, tilnærmelser til gruppeægteskabet, flerkoneri og monogami; kun ægteskab mellem en hun og mange hanner mangler, det kunne kun menneskene præstere. Selv vore nærmeste slægtninge, de firhændede, frembyder alle tænkelige variationer i grupperingen af hanner og hanner, og når vi trækker endnu snævrere grænser og kun betragter de fire menneskelignende abearter, så kan Letourneau kun sige os, at de snart er monogame, snart polygame, mens Saussure hos Giraud-Teulon påstår, at de er monogame. Heller ikke de af Westermarck (*The History of Human Marriage*³), London 1891) fremsatte nyere påstande om monogami hos de menneskelignende aber beviser noget som helst. Kort sagt, oplysningerne er af en sådan art, at den ærlige Letourneau indrømmer: »Iøvrigt består hos pattedyrene absolut intet forhold mellem graden af intellektuel udvikling og formen for det kønslige samliv«. Og Espinas (*Les sociétés animales*⁴), 1877) siger ligeud: »Flokken er den højeste sociale gruppe, som vi kan iagttage hos dyrene. Den er, synes det, sammensat af familier, men allerede fra begyndelsen står familien og flokken i modsætning til hinanden, de udvikler sig i omvendt forhold«.

Som ovenstående allerede viser, ved vi om familie- og andre selskabelige grupper blandt de menneskelignende aber så godt som intet med bestemthed; oplysningerne er direkte selvmodsigende. Det kan man heller ikke undre sig over. Hvor selvmodsigende er ikke de oplysninger, vi har om de vilde menneskestammer, og i hvor høj grad trænger de ikke til kritisk prøvelse og sigtning; og abesamfundene er endda langt vanskeligere at udforske end de menneskelige samfund. Indtil videre må vi altså tilbagevise enhver følgeslutning, der hviler på sådanne absolut utilforladelige beretninger.

Derimod byder den anførte sætning af Espinas os et bedre holdpunkt. Hos de højerestående dyr supplerer flokken og familien ikke hinanden, men står i modsætning til hinanden. Espinas påpeger meget fint, hvorledes hannernes skinsyge i brunsttiden slapper sammenholdet

⁴) E. A. Westermarck: »The history of Human Marriage«, London 1891. – Red.

⁵) A. V. Espinas: »Les sociétés animales. Etude de psychologie comparée«, Paris 1877. – Red.

i alle selskabelige flokke og midlertidig opløser dem. »Hvor familien danner en tætsluttet kreds, dannes der kun i sjældne undtagelsestilfælde flokke. Derimod opstår flokken næsten af sig selv, hvor friere kønsforbindelser eller polygami råder... For at en flok kan danne sig, må familiebandet løsnes og individet igen blive frit. Derfor ser vi sjældent organiserede flokke blandt fuglene... Hos pattedyrene derimod finder vi i nogen grad organiserede samfund, netop fordi individet her ikke går op i familien... Flokkens samfølelse kan altså ved sin tilblivelse ingen farligere fjende have end samfølelsen i familien... Lad os ikke betænke os på at sige det: når en højere samfundsform end familien har udviklet sig, så kan det kun være sket ved, at den optog familier i sig, som havde været genstand for en gennemgribende forandring, hvilket ikke udelukker, at disse familier netop derved senere fandt mulighed for at konstituere sig påny under uendeligt gunstigere omstændigheder«. (Espinass, anførte sted citeret hos Giraud-Teulon, *Origines du mariage et de la famille*⁶⁾, 1884, p. 518-520).

Det viser sig her, at dyresamfundene ganske vist har en vis værdi, når man vil drage slutninger fra dem til menneskesamfundene – men kun en negativ. Det højere hvirveldyr kender, så vidt vi ved, kun to familieformer: flerkoneri eller monogami; i begge tilfælde er kun een voksen han, *een* ægtefælle tilladt. Hannens skinsyge tilligemed familiens bånd og snævre afgrænsning bringer dyrefamilien i modsætning til flokken; og flokken, den højere sammenslutningsform, bliver her umuliggjort, dér slappet i sit sammenhold eller opløst under brunsttiden, i bedste fald hemmet i sin videre udvikling af hannernes skinsyge. Dette er i sig selv tilstrækkeligt bevis for, at dyrefamilie og menneskeligt ur-samfund er vidt forskellige ting, at urmenneskene, som arbejdede sig op fra den dyriske tilstand, enten slet ikke kendte nogen familie eller højst en, som ikke forekommer hos dyrene. Et så våbenløst dyr som det vordende menneske kunne slå sig igennem i et ringe antal, også i en så isoleret tilstand, at den højeste form for samvær er enkeltparringen, som Westermarck efter jægerberetninger tilskriver gorillaen og chimpansen. For at udviklingen fra dyretilstanden kunne fuldføres, for at det største fremskridt, som naturen har at opvise, kunne fuld-

⁶⁾ A. Giraud-Teulon: »Origines de la famille«, Genève 1884. – Red.

byrdes, fordredes et yderligere element: den enkeltes manglende forsvarevne måtte erstattes af flokkens forenede kraft og samvirken. Ud fra forhold som dem, hvorunder de menneskelignende aber lever i dag, ville overgangen til mennesketilværelsen være helt uforklarlig. Disse aber gør tværtimod indtryk af at tilhøre vildfarne sidelinier, som går en gradvis uddøen i møde og i hvert fald er i tilbagegang. Dette er i sig selv nok til at afvise enhver parallelslutning fra deres familieformer til urmenneskenes. Gensidig tålsomhed mellem de voksne hanner, frihed for skinsyge, var imidlertid den første betingelse for, at der kunne dannes store og varige grupper, i hvis midte alene dyret kunne udvikle sig til menneske. Og hvad finder vi i virkeligheden som den ældste, oprindeligste form for familien, som vi uimodsigeligt kan påvise i historien og endnu den dag i dag hist og her studere? Gruppeægteskabet, den form, hvori hele grupper af mænd og hele grupper af kvinder gensidig besidder hinanden, og som kun yder ringe mulighed for skinsyge. Og videre finder vi på senere udviklingstrin undtagelsesformen flermaderi, som for alvor er et slag i ansigtet på alle skinsyge følelser og tilmed ukendt hos dyrene. Da de former for gruppeægteskab, som vi kender, imidlertid kendetegnes af så ejendommeligt udviklede omstændigheder, at de nødvendigvis må vise tilbage til tidligere, enklere former for kønslig omgang og dermed i sidste instans til en periode med parring i flæng, som svarer til overgangen fra dyre- til mennesketilstanden, så fører henvisningen til dyreægteskabet os lige netop henimod det punkt, som den en gang for alle skulle føre os bort fra.

Hvad betyder da: parring i flæng? At de i vor eller en tidligere tid gældende forbudsskranker ikke altid har eksisteret. Vi har allerede set skinsygens skranke falde. Om noget står fast, så er det dette, at skinsygen er en forholdsvis sent udviklet følelse. Det samme gælder forestillingen om blodskam. Ikke blot var broder og søster oprindelig mand og kone, også mellem forældre og børn er endnu den dag i dag den kønslige omgang tilladt hos mange folkeslag. Bancroft (*The Native Races of the Pacific Coast of North America*⁶), 1875, vol. 1)

⁷) *H. H. Bancroft: »The Native Races of the Pacific States of North America«, New York 1875/1876. – Red.*

bevidner dette om kaviaterne ved Beringsstrædet, om kadiakerne ved Alaska og om tinneherne i det indre af britisk Nordamerika; Letourneau beretter det samme om chippeway-indianerne, curcus'erne i Chile, karaiberne, karenerne i Bagindien, for ikke at tale om fortællingerne hos de gamle grækere og romere om partere, persere, skytere, hunner o.s.v. Før blodskammen blev opfundet (og den er en opfindelse, og endda en højst værdifuld), kunne kønslig omgang mellem forældre og børn ikke være mere afskrækkende end mellem andre personer, som tilhørte forskellige generationer, og det sidste forekommer dog i vor tid selv i de mest spidsborgerlige lande uden at vække større ophidselse; sågar gamle »jomfruer« på over tres gifter sig undertiden, hvis de er rige nok, med unge mænd på knap tredive. Men hvis vi fra de oprindeligste familieformer, som vi kender, borttager de dermed forbundne forestillinger om blodskam – forestillinger, som er totalt forskellige fra vore og hyppigt direkte modsiger dem – så træffer vi på en form for kønsligt samkvem, som kun kan betegnes som parring i flæng, for så vidt som de senere af moralen dragne grænser endnu ikke fandtes. Deraf følger imidlertid aldeles ikke, at den daglige praksis var et broget hulter til bulter. Enkeltparringer på tid er langtfra udelukket, ligesom de selv nu i gruppeægteskabet udgør flertallet af tilfældene. Og når den nyeste benægter af en sådan urtilstand, Westermarck, betegner enhver tilstand som ægteskab, hvori de to køn forbliver parrede, indtil afkommet fødes, så må dertil siges, at den slags ægteskab meget godt kunne forekomme i det regelløse kønssamkvems epoke uden at være i modstrid med regelløsheden, d.v.s. fraværelsen af de ved moralen dragne grænser for det kønslige samkvem. Westermarck går hyppigt ud fra det synspunkt, at »parring i flæng betyder undertrykkelse af den individuelle tilbøjelighed«, således at »prostitutionen er dens reneste form«. For mig ser det, tværtimod ud, som om enhver forståelse af urtilstanden bliver umulig, så længe man betragter den gennem bordelbrillerne. Vi kommer under behandlingen af gruppeægteskabet tilbage til dette punkt.

Ifølge Morgan udviklede sig af denne urtilstand med regelløs kønslig omgang, sandsynligvis meget tidligt:

1. *Blodslægtskabsfamilien*, familiens første trin. Her er ægteskabsgrupperne adskilt efter generationer: alle bedstefædre og bedstemødre

inden for familiens grænser er alle indbyrdes mænd og koner, ligeledes deres børn, altså fædre og mødre, ligesom deres børn igen ville danne en tredje kreds af fælles ægtefæller, og deres børn, de førstes børnebørnsbørn, en fjerde. Inden for denne familief orm er altså kun forfædre og efterkommere, forældre og børn indbyrdes udelukket fra såvel rettigheder og pligter (som vi ville sige), der følger af ægteskabet. Brødre og søstre, fætre og kusiner af første, anden og fjernere grader er alle brødre og søstre indbyrdes og netop derfor alle indbyrdes mænd og koner. Forholdet mellem broder og søster indebærer på dette trin i sig selv udøvelsen af det gensidige kønslige samkvem⁸⁾. En sådan families typiske skikkelse ville i almindelighed fremtræde som efterkommere af et enkelt par, og disse efterkommere ville på hvert trin indbyrdes være brødre og søstre og netop derfor mænd og koner.

Blodslægtskabsfamilien er uddød. Selv de mest tilbagestående folk, som historien beretter om, giver intet påviseligt eksempel på den. At den imidlertid må have eksisteret, derom overbevises vi af det hawaii-

⁸⁾ I et brev fra foråret 1882 udtaler Marx sig i de stærkeste udtryk om den totale forfalskning af oldtiden, der hersker i den Wagnerske Nibelungentekst: »Hørtes det nogensinde, at broderen omfavnede søsteren som brud?« Disse Wagners »gejlhedsguder«, som krydrer deres elskovshandler på helt moderne vis med en smule blodskam, svarer Marx: »I oldtiden var søsteren konen, og det var anstændigt«. – (Til fjerde oplag). En fransk ven og wagnerdyrker er ikke indforstået med denne note og bemærker, at Loke allerede i den ældre Edda, som Wagner bygger på, i Ægirs gilde bebrejder Freja: »For gudernes åsyn omfavner du din egen broder«. Ægteskabet mellem søskende har altså allerede dengang været bandlyst. Ægirs gilde er udtryk for en tid, hvor troen på de gamle myter var brudt fuldstændig sammen; den er en ren lukiansk spottevis om guderne. Når Loke som Mefisto deri gør Freja en sådan bebrejdelse, så taler det snarere imod Wagner. Loke siger også, nogle vers længere fremme, til Njord: »Med din søster har du avlet en sådan søn«. (vid systur thinni gaztu slikan mog). Njord er ganske vist ingen as, men hører til vanerne, og siger i Ynglingasaga, at i vanernes land var ægteskab mellem søskende skik og brug, hvad der ikke var tilfældet hos aserne. Dette var et tegn på, at vanerne var ældre guder end aserne. I hvert fald lever Njord blandt aserne som deres lige, og således er Ægirs gilde snarere et bevis for, at ægteskabet mellem søskende, i hvert fald blandt guder, endnu ikke vakte nogen afsky på den tid, da de norske gudesagn blev til. Vil man undskylde Wagner, så gjorde man måske bedre i i stedet for Eddaen at citere Goethe, som i balladen om guden og bajaderen gør en lignende fejl med hensyn til den religiøse prisgivelse af kvinderne og sammenligner den altfor meget med den moderne prostitution. (*Note af Engels*)

ske, endnu den dag i dag i hele Polynesien gældende slægtskabssystem, som udtrykker grader af blodslægtskabet, der kun kunne opstå under denne familieform; det overbeviser hele familiens videre udvikling os om, da den betinges af denne form som det nødvendige forstadium.

2. *Punaluafamilien*. Når ordningens første fremskridt bestod i at udelukke forældre og børn fra gensidig kønslig omgang, så bestod det andet i udelukkelsen af søstre og brødre. Dette fremskridt var på grund af den større alderslighed mellem de pågældende uendelig meget vigtigere, men også vanskeligere end det første. Det skete gradvist, sandsynligvis i begyndelsen ved at udelukke kødelige søskende (d.v.s. på mødrene side) fra kønslig omgang, først i enkelte tilfælde, men lidt efter lidt blev det til en regel (på Hawaii er der endnu i forrige århundrede forekommet undtagelser) og endte med forbud mod ægteskab endog mellem kollateralsøskende, d.v.s. hvad vi kalder søskende-børn, børn og børnebørn af søskende; det danner, ifølge Morgan, »en fortræffelig illustration af, hvorledes princippet for naturens udvælgelse af de bedst egnede virker. Der er ingen tvivl om, at stammer, hos hvem indavlen ved dette fremskridt blev begrænset, måtte udvikle sig hurtigere og bedre end de, hos hvem ægteskab mellem søskende vedblev at være skik og brug. Og hvor vældig virkningen af dette fremskridt føltes, det bevises ved den institution, som udsprang umiddelbart deraf, og som fik virkninger langt videre end selve resultatet, nemlig *gensen*, som danner grundlaget for samfundsordningen hos de fleste, for ikke at sige alle barbarfolkene på jorden, og hvorfra vi i Grækenland og Rom træder umiddelbart over i civilisationen.

Enhver urfamilie måtte senest efter et par generationer spalte sig. Den oprindelige kommunistiske fælleshusholdning, som herskede uden undtagelse til dybt ind i barbariets mellemste trin, satte en uoverskridelig grænse for familiefællesskabets størrelse, som vel kunne skifte efter de forskellige forhold, men som dog var temmelig bestemt hvert sted. Så snart forestillingen om det utilbørlige i kønsligt samkvem mellem børn af samme moder dukkede op, måtte den vise sig virksom ved sådanne spaltninger af gamle og grundlæggelse af nye husstande (som imidlertid ikke nødvendigvis falder sammen med familiegrupperne). En eller flere rækker af søstre blev kærnen i den ene, deres

kødelige brødre kærnen i den anden, således eller på lignende måde fremgik af blodslægtskabsfamilien den form, som Morgan kalder punaluafamilien. Ifølge hawaiiisk skik var et antal søstre, kødelige eller fjernere beslægtede (kusiner af første, anden eller fjernere grader), deres fælles mænds fælles koner, mens deres brødre var udelukket; disse mænd kaldte sig indbyrdes nu ikke mere brødre, hvad de nu heller ikke mere behøvede at være, men derimod punalua, d.v.s. tæt forbundne fæller. Kompagnoner så at sige. Ligeledes havde en række kødelige eller fjernere beslægtede brødre et antal koner, *ikke* deres søstre, i fælles ægteskab, og disse koner kaldte sig indbyrdes punalua. Dette er den klassiske form for en familiedannelse, som senere tillod en række variationer, og hvis væsentligste karaktertræk var gensidig fællesskab mellem mænd og kvinder inden for en bestemt familie-kreds, hvorfra imidlertid kvindernes brødre, først de kødelige, senere de fjernere beslægtede, og omvendt også mændenes søstre, var udelukkede.

Denne familieform giver os nu med den største nøjagtighed slægtskabsgraderne, som det amerikanske system udtrykker dem. Børnene af min moders søstre er endnu stadig hendes børn, ligeledes er børnene af min faders brødre også hans børn, og de er alle mine søskende; men børnene af min moders brødre er nu hendes nevøer og niecer, børnene af min faders søstre hans nevøer og niecer, og de er alle mine fætre og kusiner. Thi mens min moders søstres mænd endnu stadig er hendes mænd, og ligeledes min faders brødres koner også endnu hans koner – retsligt, om ikke altid virkeligt – så har samfundets bandlynsning af det kønslige samkvem mellem søskende delt søskende-børnene, der tidligere uden forskel behandledes som søskende, i to klasser: nogle vedbliver nu som tidligere at være hverandres (fjernere) brødre og søstre, andre, her broderens, der søsterens børn, *kan* ikke længere være søskende, de kan ikke mere have fælles forældre, hverken fader eller moder eller begge, og derfor bliver her første gang klassen af nevøer og niecer, fætre og kusiner nødvendig, som under den forrige familieordning ville have været meningsløs. Det amerikanske slægtskabssystem, som ved enhver familieform, der hviler på monogami, ser ud som det rene vanvid, bliver ved punaluafamilien lige til de mindste enkeltheder fornuftmæssigt forklaret og naturligt

begrundet. Så vidt som dette slægtskabssystem har været udbredt, så vidt må, i det mindste, punaluafamilien eller en lignende form have eksisteret.

Denne familieform, hvis eksistens faktisk er blevet påvist på Hawaii, ville sandsynligvis være blevet os overleveret fra hele Polynesien, hvis de fromme missionærer, som fordem de spanske munke i Amerika, havde været i stand til at se noget mere end ren »vederstygghed« i sådanne ukristelige forhold⁹⁾. Når Cæsar fortæller os om briterne, som dengang befandt sig på barbariets mellemste trin: »De har deres koner hver ti eller tolv sammen indbyrdes, og endog for det meste brødre med brødre og forældre med børn« – så forklares dette bedst som gruppeægteskab. Barbariets mødre havde ikke ti-tolv sønner, som var gamle nok til at kunne holde sig fælles koner, men det amerikanske slægtskabssystem, som svarer til punaluafamilien, giver mange brødre, fordi alle en mands nærmere og fjernere beslægtede fætre er hans brødre. »Forældre med børn« kan være en forkert opfattelse fra Cæsars side; at fader og søn eller moder og datter skulle befinde sig i samme ægteskabsgruppe, er ved dette system dog ikke ganske udelukket, men derimod fader og datter eller moder og søn. Ligeledes giver denne eller en lignende form for gruppeægteskabet den letteste forklaring på Herodots og andre gamle forfatteres beretninger om kvindefællesskab hos vilde og barbariske folkeslag. Dette gælder også, hvad Watson og Kaye (the People of India)¹⁰⁾ fortæller om tikurerne i Audh (nord for Ganges): »De lever sammen (d.v.s. kønsligt) næsten uden forskel i store fællesskaber, og selv om to mennesker gælder for at være gift med hinanden, er båndet dog kun nominel«.

Direkte udgået af punaluafamilien synes i langt de fleste tilfælde *gens*-institutionen at være. Ganske vist byder også det australske klasse-

⁹⁾ De spor af kønsomgang i flæng, hans såkaldte »sumpavling«, som Bachofen mener at have fundet, må, hvad der nu ikke mere kan være tvivl om, føres tilbage til gruppeægteskabet. »Når Bachofen finder disse punaluaægteskaber »lovløse«, så ville en mand fra hin periode opfatte de fleste moderne ægteskaber mellem nærmere og fjernere beslægtede søskendebørn på fædrene eller mødrene side som blodskam, nemlig som ægteskaber mellem blodbeslægtede søskende«. (Marx). (*Note af Engels*).

¹⁰⁾ I. W. Kaye og I. F. Watson: »The People of India«, I-VI, London 1868/72. – Red.

system¹¹⁾ et udgangspunkt herfor; australierne har genser, men endnu ingen punaluafamilie, derimod en ufærdig form for gruppeægteskab.

Ved alle former for gruppefamilie er det uvist, hvem der er fader til et barn, men derimod sikkert, hvem der er dets moder. Selvom hun også kalder *alle* børnene i den fælles familie sine børn og har moderpligter over for dem, så kender hun dog sine kødelige børn blandt de andre. Det er også klart, at for så vidt der består gruppeægteskab, er afstamningen kun påviselig på *mødrene side*, at altså kun den *kvindelige* linie bliver anerkendt. Dette er faktisk tilfældet hos alle folkeslag, der befinder sig i den vilde tilstand og på barbariets laveste trin, og det er Bachofens anden store fortjeneste, at han har været den første til at erkende dette. Han betegner denne udelukkende anerkendelse af afstammingsfølgen efter moderen og de arveforhold, der i tidens løb er udsprunget deraf, med navnet moderret; jeg bibeholder dette navn for dets kortheds skyld. Det er imidlertid misvisende, thi på dette samfundstrin er der endnu ikke tale om ret i juridisk forstand.

Tager vi nu af punaluafamilien den ene af de to mønstergrupper, nemlig den ene række af kødelige og fjernere beslægtede søstre (d.v.s. som i første, anden eller fjernere grad stammede fra kødelige søstre) samt deres børn og deres kødelige og fjernere beslægtede brødre på mødrene side (som ifølge vore forudsætninger *ikke* er deres mænd), så har vi nøjagtig den kreds af personer, som senere dukker frem som medlemmer af en gens i denne institutions urform. De har alle en fælles stammoder, og i kraft af afstamningen fra denne er de kvindelige efterkommere i hver generation søstre. Disse søstres mænd kan imidlertid ikke mere være deres brødre, altså ikke stamme fra denne stammoder, og hører altså ikke til i blodslægtskabsgruppen, den senere gens; deres børn derimod tilhører denne gruppe, da afstamningen på mødrene side er den eneste afgørende, fordi den er den eneste sikre.

Så snart bandlysningen af kønslig omgang mellem alle søskende, også de fjerneste kollateralbeslægtede på mødrene side, engang havde vundet hævd, var også ovennævnte gruppe blevet forvandlet til en gens, d.v.s. den havde konstitueret sig som en sluttet kreds af blodsbeslægtede af den kvindelige linie, som ikke måtte gifte sig indbyrdes,

¹¹⁾ Her og i det følgende er der tale om de store ægteskabsgrupper blandt de indfødte i Australien. – *Red.*

og som fra nu af sluttede sig sammen i andre institutioner af selskabelig og religiøs art og skilte sig ud fra de andre genser i samme stamme. Derom udførligt senere. Når vi imidlertid ser, hvorledes gensen ikke blot naturnødvendigt, men også selvindlysende har udviklet sig af punaluafamilien, så ligger det nær at antage den tidligere eksistens af denne familieform som næsten sikker for alle folkeslag, hos hvem gendannelser kan påvises, d.v.s. praktisk talt alle barbarer og kulturfolk.

Da Morgan skrev sin bog, var vort kendskab til gruppeægteskabet endnu meget begrænset. Man vidste en smule om gruppeægteskab hos australierne, som var inddelt i klasser, og desuden havde Morgan allerede 1871 offentliggjort de oplysninger, han havde fået om den hawaiiske punaluafamilie. Punaluafamilien gav for det første en fuldstændig forklaring på det slægtskabssystem, som rådede blandt de amerikanske indianere, og som havde været udgangspunktet for alle Morgans undersøgelser; for det andet dannede den det færdige udgangspunkt, hvorfra man kunne udlede den moderretlige gens; endelig udgjorde den et langt højere udviklingstrin end de australske klasser. Det var altså forståeligt, at Morgan opfattede den som det udviklingstrin, der nødvendigvis måtte gå forud for parringsægteskabet, og tilskrev den almindelig udbredelse i tidligere tid. Vi har siden lært en hel række andre former for gruppeægteskab at kende og ved nu, at Morgan her gik for vidt. Men han havde trods alt det held, at han i punaluafamilien stødte på den højeste, den klassiske form for gruppeægteskabet, på netop den form, som mest enkelt forklarer overgangen til en højere form.

Den væsentligste berigelse af vort kendskab til gruppeægteskabet skylder vi den engelske missionær Lorimer Fison, der i årevis studerede denne familieform på dens klassiske grund, Australien. Det laveste udviklingstrin fandt han hos australnegrene ved Mount Gambier i Sydaustralien. Her er hele stammen delt i to store klasser, kroki og kumite. Indenfor hver af disse klasser er kønslig omgang strengt forbudt; derimod er enhver mand i den ene klasse født ægtefælle til hver kvinde i den anden klasse, og hun er hans fødte kone. Ikke individerne, men grupperne som helhed er gift med hinanden, klasse med klasse. Og vel at mærke – her er intetsteds gjort forbehold med hensyn til aldersforskel eller speciel blodbeslægtethed, uden for så

vidt dette betinges gennem spaltningen i to exogame klasser. En kroki har enhver kumitekvinde som sin retsmæssige ægtefælle, men da hans egen datter, som datter af en kumitekvinde, ifølge moderretten ligeledes er en kumite, så er hun dermed enhver krokis fødte kone, altså også sin faders. I det mindste er klasseordningen, som vi kender den, ingen hindring herfor. Enten er denne ordning altså opstået på en tid, hvor man, trods al uklar trang til at begrænse indavlen, endnu ikke fandt noget særlig forfærdeligt i den kønslige omgang mellem forældre og børn – og i så fald ville klassesystemet være opstået direkte af den regelløse kønslige omgang, eller også var samkvem mellem forældre og børn allerede strengt forbudt af moralen, da klasserne opstod, og så viser den nuværende tilstand tilbage til blodslægtskabsfamilien og er det første skridt bort fra denne. Det sidste er det sandsynligste. Så vidt jeg ved, meldes der ikke noget om eksempler på ægteskabelig omgang mellem forældre og børn fra Australien, og også exogamiets senere form, den moderretlige gens, forudsætter som regel stiltiende forbudet mod denne omgang som noget, der allerede forelå ved dens indførelse.

To-klasse-systemet findes foruden ved Mount Gambier i Sydaustralien også ved Darlingfloden længere østpå og i Queensland i nordøst; det er altså vidt udbredt. Det udelukker kun ægteskab mellem søskende, mellem broderbørn og mellem søsterbørn på mødrene side, fordi disse tilhører samme klasse; børn af søster og broder kan derimod gifte sig. Et yderligere skridt til at forhindre indavlen finder vi hos kamilaroierne ved Darlingfloden i Ny Sydwaales, hvor de to oprindelige klasser er spaltet i fire, og hver af disse fire klasser ligeledes er gift med en bestemt af de andre, alle medlemmer af en klasse med alle medlemmer af den anden. De to første klasser er hinandens fødte ægtefæller, og hvis moderen tilhører den første eller anden, tilhører børnene den tredje eller fjerde; børnene af disse to, ligeledes indbyrdes gifte klasser tilhører igen den første eller anden. På denne måde tilhører een generation altid den første eller anden, den følgende generation den tredje eller fjerde, den næstfølgende igen den første og anden klasse. Således kan søskendebørn (på mødrene side) ikke være mand og kone, men nok søskendes børnebørn. Denne ejendommeligt komplicerede ordning blev gjort endnu mere indviklet ved den –

ligeledes senere – tilpodning af moderretlige genser, dette spørgsmål kan vi dog ikke komme ind på her. Man ser tydeligt, at trangen til at forhindre indavlen atter og atter gør sig gældende, men ganske spontant famlende, uden klar bevidsthed om formålet.

Gruppeægteskabet, som her i Australien endnu er klasseægteskab, masseægteskab for en hel klasse mænd, der ofte er spredt over hele kontinentets bredde, med en lige så vidt udbredt klasse kvinder – dette gruppeægteskab ser nærvædet ikke helt så forfærdeligt ud, som den med bordeldrift fortrolige spidsborgerfantasi forestiller sig det. Tværtimod, det har været mange år, før man så meget som anede dets eksistens, og denne er også for ganske nylig igen blevet bestridt. For den overfladiske betragter tager det sig ud som løse enkeltægteskaber og stedvis flerkoneri side om side med lejlighedsvis utroskab. Man må som Fison og Howitt anvende år på at afdække den ordnende lov i disse ægteskabelige tilstande, som i deres praksis forekommer den almindelige europæer mere tiltalende, den lov, ifølge hvilken den fremmede australneger tusinde kilometer borte fra sin hjemegn, blandt folk, hvis sprog han ikke forstår, dog alligevel ikke sjældent fra lejr til lejr, fra stamme til stamme finder kvinder, som uden modstræben og uden nag er ham til vilje, og hvorefter den, som har flere kvinder, afstår en af dem til gæsten for natten. Hvor europæeren ser usædelighed og lovløshed, hersker i virkeligheden strenge love. Kvinderne hører til den fremmedes ægteskabsklasse og er derfor hans fødte ægtefælle; den samme morallov, som henviser dem til hinanden, forbyder under trussel om bandlysning ethvert samkvem uden for de samhørende ægteskabsklasser. Selv hvor kvinder bliver røvet, som det hyppigt og i mange egne er reglen, bliver klasseloven omhyggeligt overholdt.

Ved kvinderøvet viser der sig iøvrigt her allerede et tegn på overgangen til enkeltægteskabet, i det mindste i form af parringsægteskabet: når den unge mand ved sine venners hjælp har røvet eller bortført pigen, så bliver hun efter tur kønsligt brugt af dem allesammen, men gælder derefter for at være den unge mands kvinde, som har anstiftet rovet. Og omvendt, løber den røvede kvinde bort fra manden og bliver grebet af en anden, så bliver hun dennes kvinde, og den første har tabt sin forret. Ved siden af og inden for det i almindelighed fremdeles bestående gruppeægteskab opstår der altså

undtagelsesforhold, parringer for længere eller kortere tid, og desuden flerkoneri, så at gruppeægteskabet også her er i færd med at dø bort, og spørgsmålet kun er, hvem der som følge af den europæiske indflydelse først vil forsvinde fra skuepladsen: gruppeægteskabet eller australnegrene, som hylder det.

Ægteskabet ordnet som hele klasser, som det findes i Australien, er i hvert fald en meget lavtstående og primitiv form for gruppeægteskab, mens punaluafamilien, så vidt vi ved, er dets højeste udviklingstrin. Det første synes at være den form, som bedst svarer til samfundsordningen hos omstrejfende vilde, den anden forudsætter allerede relativt faste bosættelser af kommunistiske fællesskaber og fører umiddelbart til det næste højere udviklingstrin. Mellem disse to vil vi sikkert finde endnu mange mellemtrin; her er et undersøgelsesområde, som først lige er blevet tilgængeligt og endnu næppe betrådt.

3. *Parringsfamilien*. En vis parring for kortere eller længere tid fandt sted allerede under gruppeægteskabet eller endnu tidligere; manden havde en »førstekone« (man kan endnu knap sige yndlingskone) mellem de mange koner, og han var for hende den egentlige ægtemand mellem alle de andre. Denne omstændighed har bidraget ikke så lidt til at skabe forvirring blandt missionærerne, som i gruppeægteskabet snart ser løssluppet kvindefællesskab, snart vilkårligt ægteskabsbrud. En sådan parring, der har en blivende karakter, måtte imidlertid optræde stadig hyppigere, jo mere genserne udviklede sig, og jo talrigere klasserne af »brødre« og »søstre« blev, mellem hvem ægteskab nu var umuligt. Den ved genserne givne impuls til forhindring af ægteskab mellem blodbeslægtede går endnu videre. Således finder vi, at hos irokeserne og de fleste andre indianere på barbariets laveste trin er ægteskab forbudt mellem *alle* beslægtede, som omfattes af systemet, og det er flere hundrede slags. Da forbudene mod ægteskab således blev stadig mere udviklede, blev gruppeægteskabet efterhånden umuligt; det blev fortrængt af *parringsfamilien*. På dette trin lever een mand sammen med een kvinde, dog således, at flerkoneri og lejlighedsvis utroskab vedbliver at være mandens ret, selv om det førstnævnte af økonomiske grunde sjældent forekommer, mens der forlanges streng troskab af kvinderne, så længe samlivet varer, og ægteskabsbrud fra deres side straffes grusomt. Ægteskabsbåndet er

dog let løseligt fra begge sider, og børnene tilhører som før moderen alene.

Også i denne stadig videre gående udelukkelse af blodbeslægtede fra ægteskab virker naturudvælgelsen videre. Som Morgan siger: »Ægteskaberne mellem ikke-blodbeslægtede genser resulterede i en kraftigere race, fysisk som åndeligt; to stammer i fremgang blandede sig, og de nye hjerneskaller og hjerner udvidede sig ganske naturligt, til de rummede begges evner«. Stammer med gensforfatning måtte således vinde overhånd over de tilbagestående eller ved deres eksempel drage dem med sig.

Familiens udvikling i urhistorien består altså i en fortsat indsnævring af den kreds, der oprindeligt omfattede hele stammen, og inden for hvilken der herskede ægteskabeligt fællesskab mellem begge kønnene. Ved fortsat udelukkelse af først nærmere, så stadig fjernere slægtninge, tilsidst endog blot tilgiftede, bliver endelig enhver form for gruppeægteskab praktisk talt umulig, og tilsidst bliver kun det ene, foreløbig endnu løst forbundne par tilbage, molekylet, med hvis opløsning selve ægteskabet ophører. Allerede heraf fremgår det, hvor lidt den individuelle, seksuelle kærlighed i vor tids betydning af ordet har at gøre med enkeltægteskabets opståen. Dette bevises endnu mere af praksis hos alle de folkeslag, som står på dette stadium. Mens mændene i de tidligere familieformer ikke behøvede at være i forlegenhed for kvinder, men tværtimod snarere havde mere end nok af dem, blev kvinder nu sjældne og efterspurgte. Derfor begyndte samtidig med parringsægteskabet rov og køb af kvinder – vidtudbredte *symptomer*, men heller ikke andet, på en indtrådt og meget dyberegående forandring – hvilke symptomer den pedantiske skotte MacLennan imidlertid har omdigtet i særlige familieklasser, som han kalder »rovægteskab« og »købsægteskab«, skønt de ikke er noget som helst andet end måder at skaffe sig koner på. Også ellers, hos de amerikanske indianere og andetsteds (på samme tid) er aftalen om ægteskab ikke noget, der afgøres af dem, det først og fremmest vedrører, og som oftest slet ikke bliver spurgt, men derimod af deres mødre. Ofte bliver således to, der slet ikke kender hinanden, forlovet og først gjort bekendt med den afsluttede aftale, når tiden for brylluppet rykker nær. Før brylluppet giver brudgommen brudens gensslægtninge (altså på mødrene side,

ikke faderen og hans slægtninge) gaver, der gælder som købsgaver for den afståede pige. Ægteskabet vedbliver at være let opløseligt efter hver af parternes forgodtbefindende, dog har der lidt efter lidt hos mange stammer, f.eks. irokeserne, dannet sig en offentlig mening, som går imod skilsmisser. I tilfælde af stridigheder træder begge parters genslægtninge mæglende til, og først når dette viser sig frugtesløst, finder skilsmissen sted. I så fald bliver børnene hos kvinden, og det står begge parter frit for at gifte sig igen.

Parringsfamilien, som selv var for svag og for ustadig til at gøre en egen husholdning nødvendig eller blot ønskelig, opløser på ingen måde den fra tidligere tid overleverede kommunistiske husholdning. Kommunistisk husholdning betyder imidlertid kvindens herredømme i huset, ligesom udelukkende anerkendelse af den kødelige moder på grund af umuligheden af med bestemthed at udpege en kødelig fader betyder høj agtelse for kvinden, d.v.s. moderen. Det er en af de urimeligste forestillinger, der er overleveret fra det 18. århundredes oplysning, at kvinden i samfundets ældste tider skulle have været mandens slavinde. Kvinden har hos alle vilde og alle barbarer på det nederste trin og mellemstadiet, til dels også på det højeste trin, en ikke blot fri, men højt anset stilling. Hvorledes dette forholder sig så sent som i parringsægteskabet, kan Arthur Wright, mangeårig missionær blandt seneka-irokeserne, bevidne: »Hvad deres familier angår, på den tid, hvor de endnu boede i de gamle lange huse (kommunistiske husholdninger, der omfattede flere familier) ... så var altid en klan (gens) fremherskende, således at kvinderne tog deres mænd fra de andre klaner (genser) ... Sædvanligvis herskede den kvindelige del i huset; forrådene var fælles, men gud nåde den ulykkelige ægtemand eller elsker, som var for doven eller for udygtig til at bidrage sin del til det fælles forråd. Lige meget hvor mange børn eller hvor mange ejendele han havde i huset, kunne han hvert øjeblik få besked på at pakke sammen og liste af. Og han skulle ikke prøve på at stritte imod! Helvede ville blive gjort ham så hedt, at han ikke havde andet valg end at vende tilbage til sin egen klan (gens) eller, hvad der vel for det meste var tilfældet, søge sig et nyt ægteskab i en anden klan. Kvinderne var den store magt i klanerne (genserne) og i det hele taget overalt. Lejlighedsvis betænkte de sig ikke på at afsætte en høvding og gøre ham

til simpel kriger«. – Den kommunistiske husholdning, hvor kvinderne hovedsagelig eller udelukkende tilhørte en og samme gens, mens mændene fordelte sig på forskellige genser, ligger til grund for det almindelige overherredømme, kvinderne udøvede i urtiden, og hvis opdagelse er Bachofens tredje fortjeneste. For fuldstændighedens skyld bemærker jeg, at opdagelsesrejsendes og missionærers beretninger om overlæsning af kvinderne med arbejde hos de vilde og barbarerne ikke på nogen måde modsiger, hvad der her er sagt. Arbejdets fordeling mellem de to køn bestemmes af ganske andre årsager end kvindens stilling i samfundet. Folkeslag, hos hvem kvinderne må arbejde langt mere, end det efter vore begreber tilkommer dem, har ofte langt mere agtelse for kvinden end vi europæere. Civilisationens dame, omgivet af falsk hyldelse og fremmed for ethvert virkeligt arbejde, har en uendeligt lavere social stilling end barbariets hårdt arbejdende kvinde, som blandt sit folk gjaldt for en virkelig dame (lady, frowa, Frau – herskerinde) og også ifølge sin karakter var det.

Om parringsægteskabet i Amerika i vor tid helt har fortrængt gruppeægteskabet, må afgøres ved nærmere undersøgelser over de nordvestlige og navnlig de sydamerikanske folkeslag, som endnu befinder sig på det højeste trin af den vilde tilstand. Om de sidstnævnte fortælles der så mangeartede eksempler på kønslig ubundethed, at man knap kan tænke sig, at det gamle gruppeægteskab skulle være helt overvundet her. I hvert fald er ikke alle spor af det forsvundet. Hos i det mindste fyrré nordamerikanske stammer har manden, som gifter sig med en ældste søster, ret til ligeledes at tage alle hendes andre søstre til koner, så snart de når den behørig alder: en rest af mændenes fællesskab til hele søsterrækken. Og om halvø-kalifornierne (den vilde tilstands højeste trin) fortæller Bancroft, at de har visse festligheder, hvor flere »stammer« kommer sammen for at hengive sig til fuldstændig hemningsløs kønslig omgang. Det er åbenbart genser, som i disse fester bevarer den dunkle erindring om den tid, hvor kvinderne i en gens havde alle mændene i en anden til deres fælles ægtemænd og omvendt. Denne skik hersker endnu i Australien. Hos nogle folkeslag forekommer det, at de ældre mænd, høvdingene og medicinmændene, udnytter kvindefællesskabet til egen fordel og tager monopol på de fleste af kvinderne, men til gengæld må de ved visse

fester og store folkeforsamlinger igen lade det gamle fællesskab træde i kraft og lade deres koner forlyste sig med de unge mænd. En hel række eksempler på sådanne periodiske saturnaliefester¹²⁾ , hvor det gamle frie kønssamkvem træder i kraft igen for en kort tid, bringer Westermarck s. 28-29: hos hos'erne, santalerne, pandscha'erne og kotar'erne i Indien, hos nogle afrikanske folkeslag o.s.v. Mærkværdigvis nok drager Westermarck heraf den slutning, at det drejer sig om levn, ikke fra gruppeægteskabet, som han jo bestrider, men fra brunsttiden, som urmenneskene havde fælles med de andre dyr.

Vi kommer her til Bachofens fjerde store opdagelse, opdagelsen af den vidt udbredte overgangsform fra gruppeægteskabet til parringsægteskabet. Hvad Bachofen fremstiller som en bod for overtrædelsen af de gamle gudebud, den bod, hvormed kvinderne køber sig retten til kyskhed, er i virkeligheden kun et mystisk udtryk for den bod, hvormed kvinden køber sig fri af mændenes gamle fælles ejendomsret og erhverver retten til kun at hengive sig til een mand. Denne bod bestod i en begrænset prisgivelse: de babyloniske kvinder måtte een gang om året give sig til pris i Mylittas tempel; andre forasiatiske folkeslag sendte deres unge piger årevis til Anaitis' tempel, hvor de måtte dyrke den fri kærlighed sammen med selvvalgte yndlinge, før de havde lov til at gifte sig; lignende religiøst maskerede skikke er fælles for næsten alle asiatiske folkeslag mellem Middelhavet og Ganges. Sonofret for løskøbelsen bliver i tidens løb stadig lettere, som allerede Bachofen bemærker: »Den årligt tilbagevendende prisgivelse afløses af ydelsen een gang for alle, efter matronernes hetærisme følger de unge pigers, efter udøvelsen under ægteskabet den før ægteskabet, efter den ubetingede prisgivelse til alle en prisgivelse til visse personer.« (Mutterrecht¹³⁾, s. XIX). Hos andre folkeslag mangler den religiøse forklædning; hos nogle – hos thrakerne, kelterne o.s.v. i oldtiden, hos mange af Indiens urfolk, hos malajiske folk, hos indbyggerne på Sydhavsøerne og endnu i vor tid hos mange amerikanske indianere – nyder de unge piger den mest uindskrænkede kønslige frihed lige til de gifter sig. Dette er især tilfældet omtrent i hele Sydamerika, hvad enhver,

¹²⁾ Saturnalier – oldromersk glædesfester for guden Saturn til ære for såningens afslutning.
– Red.

¹³⁾ J. J. Bachofen: »Das Mutterrecht«, Stuttgart 1861. – Red.

som har været et stykke inde i landet, kan bevidne. Således fortæller Agassiz (A Journey in Brazil¹³), Boston and New York 1886, p. 266) om en rig familie af indiansk afstamning. Da han havde gjort dat-terens bekendtskab, spurgte han efter hendes fader i den formening, at denne måtte være moderens mand, der som officer deltog i krigen mod Paraguay, men moderen svarede smilende: »Nao tern pai, he filha da fortuna«: hun har ingen fader, hun er et tilfældighedsbarn. »På denne måde taler indianske eller halvblodskvinder uden skam eller generthed om deres uægteskabelige børn, og dette synes langt fra at være noget påfaldende, snarere synes det modsatte at være tilfældet. Børnene ... kender ofte kun deres moder, thi alt ansvar og omsorg for dem påhviler hende, om deres fader ved de intet. Ligeledes synes det aldrig at falde kvinden ind, at hun eller hendes børn har noget som helst krav på ham.« Hvad der her forekommer den civiliserede be-synderligt, er ganske enkelt reglen for moderretten og gruppeægteskabet.

Hos atter andre folkeslag gør brudgommens venner og slægtninge eller bryllupsgæsterne ved brylluppet krav på den fra gammel tid overleverede ret til bruden, og først tilsidst kommer turen til brud-gommen. Således var det på Balearerne og hos de afrikanske augilere i oldtiden, hos bareaseme i Abessinien er det sådan endnu den dag i dag. Hos andre igen repræsenterer en embedsmand, høvdingen for stammen eller gensen, kaziken, schamanen, præsten, fyrsten eller hvad han nu kan hedde, fællesskabet og håndhæver retten til den første nat hos bruden. Trods alle nyromantiske renavaskninger består denne jus primae noctis¹⁴) som en rest af gruppeægteskabet endnu i vore dage hos de fleste indbyggere i Alaskaområdet (Bancroft, Native Races, I, 81), hos tahus'erne i Nordmexiko (samme st. s. 584) og andre folke-slag, og det har i hvert fald i oprindelig keltiske lande, hvor det er blevet direkte overleveret fra gruppeægteskabet, bestået i hele middel-alderen, f.eks. i Aragonien. Mens bonden i Kastilien aldrig har været livegen, herskede der det forsmædeligste livegenskab i Aragonien lige til Ferdinand den Katolskes kendelse i 1486. I dette dokument hedder det: »Vi dømmer og erklærer, at de forannævnte herrer. (senyors, ba-

¹⁴) L. J. R. Agassiz: »A Journey in Brazil«, Boston 1886. – Red.

¹⁵) jus *primae noctis* – retten til den første nat. – Red.

toner) heller ikke den første nat, når bonden tager sig en kone, kan sove hos hende, eller som tegn på deres herreværdighed, når kvinden i bryllupsnatten har lagt sig til sengs, skride hen over denne eller kvinden; ej heller kan de forannævnte herrer betjene sig af bøndernes døtre eller sønner, mod betaling eller uden betaling, imod deres vilje«. (Citeret fra den kataloniske original af Sugenheim, Livegenskabet¹⁵), Petersburg 1861, s. 35).

Bachofen har endvidere ubetinget ret, når han i almindelighed påstår, at overgangen fra, hvad han kalder »hetærisme« eller »sump-avling« til enkeltægteskabet, væsentlig er kommet i stand ved kvindernes hjælp. Jo mere udviklingen af de økonomiske levevilkår, altså undergravningen af den gamle kommunisme, og den voksende befolkningstæthed gjorde sig gældende, des mere mistede de overleverede kønsforhold den naive karakter, som de havde haft i den oprindelige skovtilværelse, desto mere måtte de forekomme kvinderne nedværdigende og trykkende, og des mere brændende måtte kvinderne ønske sig retten til kyskhed, til et midlertidigt eller varigt ægteskab med kun een mand, og betragte det som en befrielse. Fra mændene kunne dette fremskridt desuden ikke komme alene af den grund, at det overhovedet aldrig, end ikke i vor tid, er faldet dem ind at give afkald på behagelighederne ved det faktiske gruppeægteskab. Først efter at kvinderne havde gennemført overgangen til parringsægteskabet, kunne mændene indføre det strenge monogami – ganske vist kun for kvinderne.

Parringsfamilierne opstod på grænsen mellem den vilde tilstand og barbariet, for det meste allerede på den vilde tilstands øverste trin, her og der først på barbariets nederste trin. Det er den karakteristiske familieform for barbariet, som gruppeægteskabet var det for den vilde tilstand og monogamiet for civilisationen. For at den skulle udvikle sig videre til det faste monogami, krævedes der andre årsager end dem, vi hidtil har set i virksomhed. Gruppen var allerede i parringsægteskabet bragt ned til sin sidste enhed, et to-atomet molekyle, nemlig een mand og een kvinde. Naturforplantningen havde ved den stadig

¹⁵) *S. Sugenheim*: »Geschichte der Aufhebung der Leibeigenschaft und Hörigkeit in Europa bis an die Mitte des neunzehnten Jahrhunderts«, St. Petersburg 1861. – *Red.*

stærkere indsnævring af ægteskabsfællesskabet fuldbragt sit værk; i denne retning var der intet mere for den at gøre. Hvis der derfor ikke kom nye, samfundsmæssigt betingede drivkræfter i virksomhed, så forelå der ingen grund til, at en ny familieform skulle fremgå af parringsægteskabet. Men sådanne drivkræfter trådte i virksomhed.

Vi forlader nu Amerika, den klassiske jordbund for parringsfamilien. Intet tyder på, at en højere familieform har udviklet sig dér, at der før opdagelsen og erobringen af landet nogensinde har eksisteret egentligt monogami noget sted dér. Anderledes i den gamle verden.

Her havde tæmningen af husdyrene og opdrættet af hjerde udviklet en hidtil uanet rigdomskilde og skabt helt nye samfundsforhold. Endnu på barbariets nederste trin havde den faste rigdom næsten kun bestået i huset, klæderne, rå smykker og redskaberne til at erhverve og tilberede føden: båd, våben, husgeråd af den enkleste art. Føden måtte uafsladeligt tilkæmpes, dag for dag. Nu, med hjerde af heste, kameler, æsler, okser, får, geder og svin havde de fremtrængende hyrdefolk – arierne i det indiske Femflodersland og Gangesområdet såvel som i de dengang endnu langt vandrige stepper ved Oxus og Jaxartes, semitterne ved Eufrat og Tigris – erhvervet en ejendom, som kun behøvede tilsyn og den elementæreste pleje for at forplante sig i stadig større antal og levere den rigeligste føde i form af mælk og kød. Alle tidligere metoder til at skaffe føde til veje trådte nu i baggrunden; jagten, som tidligere var en nødvendighed, blev nu en luksus.

Men hvem tilhørte denne nye rigdom? Oprindelig utvivlsomt gensen. Men allerede tidligt må der have udviklet sig privatejendomsret til hjordene. Det er svært at sige, om forfatteren til den såkaldte 1. Mosebog opfattede fader Abraham som ejer af sine hjerde i kraft af sin selvfølgelige ret som bestyrer af et familiefællesskab eller i kraft af sin egenskab som faktisk arvelig overhoved for en gens. Det eneste sikre er, at vi ikke må forestille os ham som besidder i moderne forstand. Og sikkert er endvidere, at vi på tærskelen til den historiske tid overalt finder hjordene som enkelte familieoverhoveders særejeendom, ganske som med barbariets kunstprodukter, metalredskaber, luksusartikler og endelig menneskekædet – slaverne.

Thi nu var også slaveriet opfundet. For barbarerne på det laveste trin var slaverne værdiløse; derfor opførte de amerikanske indianere

sig også anderledes mod de besejrede fjender, end de gjorde på det højere trin. Mændene blev enten dræbt eller optaget som brødre i sejrherrenes stamme; kvinderne blev gift eller ligeledes optaget til lige med deres overlevende børn. Den menneskelige arbejdskraft gav på dette stadium endnu ikke noget nævneværdigt overskud over omkostningerne ved dens underhold. Med indførelsen af kvægavlen, metalbearbejdningen, væveriet og endelig agerdyrkningen blev det anderledes. Ligesom de tidligere så let opnåelige hustruer nu havde fået bytteværdi og blev købt, således gik det med arbejdskraften, særlig efter, at hjordene definitivt var overgået til at være familieejendom. Familien formerede sig ikke så hurtigt som kvæget. Der fordredes mere mandskab til at holde opsyn med det og dertil kunne den krigsfangne fjende bruges, ligesom han jo kunne bringes til at formere sig lige så vel som kvæget.

Så snart sådanne rigdomme først var gået over til at blive familiernes privatejendom, der hurtigt forøgedes, bevirkede de en mægtig rystelse af det samfund, der var grundlagt på parringsægteskabet og den moderretlige gens. Parringsægteskabet havde indført et nyt element i familien. Ved siden af den kødelige moder havde det stillet den beviselige kødelige fader, som oven i købet sandsynligvis var mere beviselig end en hel del »fædre« nu til dags. Ifølge den arbejdsdeling, som dengang var den rådende i familien, tilfaldt det manden at fremskaffe føden og de dertil nødvendige redskaber, det blev derfor også ham, der ejede dem; han tog dem med sig i tilfælde af skilsmisse, ligesom kvinden beholdt sit husgeråd. I overensstemmelse med skik og brug i det daværende samfund var manden også ejer af den nye næringskilde, kvæget, og senere af den nye arbejdskraft, slaverne. Men i overensstemmelse med skik og brug i det samme samfund kunne hans børn ikke arve ham, og dermed hænger det således sammen.

Ifølge moderretten, altså så længe afstamningen kun blev regnet fra den kvindelige linie og ifølge de oprindelige arvelove i gensen, arvede gensslægtinge i begyndelsen deres afdøde gensfæller. Formuen skulle blive i gensen. På grund af genstandenes ret ringe værdi kan den fra gammel tid i praksis være gået over til de nærmeste genslægtinge, altså til de blodbeslægtede på mødrene side. Den afdøde mands børn tilhørte imidlertid ikke hans gens, men deres moders; de arvede til at

begynde med sammen med moderens øvrige kødelige slægtninge, senere måske i første linie efter hende, men deres fader kunne de ikke arve, fordi de ikke tilhørte hans gens, og hans formue skulle blive i denne. Når en hørdeejers døde, ville hans hørde altså overgå først til hans brødre og søstre og til hans søsters børn, eller til efterkommerne af hans moders søstre. Men hans egne børn var arveløse.

I samme forhold, som rigdommene forøgedes, gav de altså på den ene side manden en vigtigere stilling i familien end kvinden og fremkaldte på den anden side en tilskyndelse til at benytte denne styrkede stilling til at omstøde den hævdvundne arvefølge i børnenes favør. Dette kunne imidlertid ikke lade sig gøre, så længe afstamningen ifølge moderretten var den gældende. Denne måtte altså omstødes, og den blev omstødt. Det var nu heller ikke så svært, som det i dag ser tid for os. Thi denne revolution – en af de mest afgørende, som menneskene har oplevet – behøvede ikke at berøre eet eneste af de levende medlemmer af en gens. Alle dens medlemmer kunne blive ved at være, hvad de havde været hele tiden; det var tilstrækkeligt at tage den enkle beslutning, at for fremtiden skulle de mandlige medlemmers efterkommere forblive i gensen, mens efterkommerne af de kvindelige medlemmer skulle udelukkes, idet de overgik til deres faders gens. Dermed var afstammingsberegningen i kvindelig linie og arveretten efter moderen omstødt, den mandlige afstammingslinie og arveretten efter faderen oprettet. Hvorledes denne revolution er gået for sig hos kulturfolkene og hvornår, det ved vi intet om. Den falder helt og holdent i den forhistoriske tid. At den er sket, bevises til overflod af de mange spor efter moderretten, som især Bachofen har samlet; hvor let den fuldbyrdedes, ser vi hos en hel række indianerstammer, hvor den først for nylig er foregået og endnu foregår under indflydelse dels af voksende rigdom og forandret levevis (flytning fra skovene til prærien), dels civilisationens og missionærernes moralske påvirkninger. Af otte missouristammer har seks mandlig, men to endnu kvindelig afstammingslinie og arvefølge. Hos shawneerne, miamierne og delawarerne er den skik blevet almindelig at overflytte børnene til faderens gens ved at give dem et gensnavn, der tilhører denne, for at de kan arve faderen. »Et medfødt kneb hos mennesket, at forandre tingene ved at forandre deres navne! Og at finde krogveje, som

gør det muligt inden for traditionen at bryde traditionen, hvor hensynet til egen fordel afgiver den tilstrækkelige tilskyndelse!« (Marx). Derved opstod en håbløs forvirring, som kun kunne afhjælpes ved og også delvist blev afhjulpet ved at gå over til faderretten. »Dette synes i det hele taget den naturligste overgang«. (Marx). Hvad de sammenlignende jurister ved at sige os om den måde, hvorpå denne overgang foregik hos den gamle verdens kulturfolk – ofte kun hypoteser – derom se M. Kovalevsky, *Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété*¹⁶), Stockholm 1890.

Moderrettens omstyrtelse var *kvindekønnets verdenshistoriske nederlag*. Manden tog styret også i hjemmet, kvinden blev nedværdiget, kuert, gjort til en slave af hans lyster og til et rent og skært redskab til børneavl.

Denne kvindens fornedrede stilling, som ofte trådte tydeligt frem navnlig hos grækerne i den heroiske og endnu mere i den klassiske tid, er lidt efter lidt blevet besmykket og hyklerisk forherliget, også hist og her klædt i en mildere form; men den er intet sted ophævet.

Den første virkning af mandens nu oprettede eneherredømme viser sig i den nu opdukkende mellemform, den patriarkalske familie. Dennes vigtigste kendetegn er ikke flerkoneriet, som senere vil blive omtalt, men »ordningen af et antal fri og ufri personer til en familie under familieoverhovedets faderlige myndighed. I den semittiske form lever dette familieoverhoved i flerkoneri, de ufri har kone og børn, og hensigten med hele ordningen er at vogte hjordene på et begrænset område.« Det væsentlige er optagelsen i familien af ufri personer og indførelsen af den faderlige myndighed; derfor er den romerske familie det fuldkomne mønster på denne familieform. Ordet familia betyder oprindeligt ikke det af sentimentalitet og husligt kiv sammensatte ideal, som vor tids spidsborger bekender sig til; det blev hos romerne i begyndelsen ikke engang brugt om ægteparret og deres børn, men kun om slaverne. Famulus betyder en huslave, og familia betegner alle de en mand tilhørende slaver under eet. Lige til Gajus' tid blev denne familia, id est patrimonium (d.v.s. arveparten), testamentarisk overdraget. Udtrykket blev opfundet af romerne for at be-

¹⁶) M. Kovalevsky: »Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété«, Stockholm 1880. – Red.

tegne en ny samfundsorganisme, hvis overhoved havde kone og børn og et antal slaver under romersk fadermyndighed med rådighed over alles liv og død under sig. »Ordet er altså ikke ældre end de latinske dammers jernpansrede familiesystem, som opstod efter indførelsen af agerdyrkningen og det lovhjemlede slaveri, og efter adskillelsen af de ariske italere fra grækerne«. Marx tilføjer: »Den moderne familie rummer i kimform ikke blot slaveriet (servitus), men også livegenskabet, idet den fra første færd har tilknytning til tjeneste ved agerbug, Den rummer i lille målestok alle de modsætninger, som senere udfolder sig i samfundet og i staten«.

En sådan familief orm kendetegner overgangen fra parringsægteskabet til monogamiet. For at kunne have sikkerhed for kvindens tro skab, altså for faderskabet til børnene, giver man kvinden fuldstændig i mandens hænder; når han dræber hende, udøver han blot sin ret.

Med den patriarkalske familie betræder vi den nedskrevne histories område, hvilket vil sige et område, hvor den sammenlignende retsvidenskab kan yde os betydelig hjælp. Og faktisk har den også her bragt os et væsentligt skridt fremad. Vi har Maxim Kovalevsky (Tableau etc. de la famille et de la propriété, Stockholm 1890, s. 60-100) at takke for den påvisning, at det patriarkalske husfællesskab, som vi endnu i vor tid finder hos serberne og bulgarerne under navnet zadruga (kan oversættes omtrent ved vennekreds) eller bratstvo (broderskab), og i modificeret form hos orientalske folkeslag, har udgjort overgangsleddet mellem den af gruppeægteskabet udsprungne moderretlige familie og den moderne verdens enkeltfamilie. I det mindste synes dette at være godtgjort for den gamle verdens kulturfolk, for ariere og semitter.

Den sydslaviske zadruga er det bedste endnu eksisterende eksempel på et sådant familiefællesskab. Den omfatter flere generationer af en faders efterkommere tilligemed deres koner, der alle bor sammen under samme tag, dyrker deres marker i fællesskab, ernæres og klædes af de samme forråd og ejer overskuddet af indtægterne i fællesskab. Nallesskabet står under husherrrens (domacin) ledelse, han repræsenterer det udadtil, har ret til at sælge mindre genstande, fører kassen og er ansvarlig for denne og for den daglige forretningsgang. Han vælges og behøver på ingen måde at være den ældste. Kvinderne og

deres arbejder står i almindelighed under ledelse af husfruen (*domacica*), som i reglen er *domacin'*ens kone. Hun har også en vigtig, ja ofte den afgørende stemme ved valget af pigernes ægtefæller. Den øverste magt ligger imidlertid hos familierådet, der består af alle voksne medlemmer af fællesskabet, kvinder såvel som mænd. Husherren aflægger regnskab for denne forsamling; den træffer de afgørende beslutninger, udøver domsmyndighed over medlemmerne, træffer beslutning om særlig betydningsfulde køb og salg, navnlig hvor det drejer sig om jordejendom o.l.

Først i løbet af de sidste ti år har man fået bevis for, at sådanne store familiefællesskaber findes endnu også i Rusland; det er nu almindeligt anerkendt, at de er lige så rodfæstede i russisk folkeskik som *obstjina'*en eller landsbyfællesskabet. De omtales i den ældste russiske lovbog, Jaroslavs *Pravda*, under samme navn (*vervj*) som i de dalmatiske love, og også i polske og tjekkiske historiske kilder finder man spor af dem.

Også hos tyskerne er ifølge Heusler (*Institutionen des deutschen Rechts*¹⁷⁾ den økonomiske enhed oprindeligt ikke enkeltfamilien i moderne forstand, men »husfællesskabet«, som består af flere generationer, henholdsvis enkeltfamilier, og desuden ret ofte omfatter slaver. Også den romerske familie føres tilbage til denne type, og husfaderens uindskrænkede magt såvel som de øvrige familiemedlemmers retsløshed over for ham bliver som følge deraf i den senere tid stærkt bestridt. Kelterne skal ligeledes have haft lignende familiefællesskaber i Irland; i Frankrig holdt de sig i Nivernais under navnet *parçonneries* lige til den franske revolution, og i Franche Comté er de endnu ikke helt forsvundet. I egnen ved Louhans (Saone et Loire) ser man store bondehuse, der er bygget med en fælles midterhal, som når helt op til taget, og heromkring soveværelserne, hvortil trapper på seks til otte trin fører op, og hvor flere generationer af samme familie lever.

I Indien omtales husfællesskabet med fælles dyrkning af jorden allerede af Narkos på Alexander den Stores tid og eksisterer den dag i dag i den samme egn, i Punjab og hele den nordvestlige del af landet. I Kaukasus har Kovalevsky selv kunnet påvise det. Det findes

¹⁷⁾ A. Heuler: »*Institutionen des deutschen Rechts*«, I-II, Leipzig 1885/85. – *Red.*

endnu hos kabylernerne i Algier. Selv i Amerika skal det være forekommet, man mener at have opdaget det i de »calpullis«¹⁸⁾, som Zurita beskriver i det gamle Mexiko; derimod har Cunow (Ausland 1890, nr. 42-44) temmelig klart bevist, at der i Peru på erobringstiden bestod en slags markforfatning (hvorved mark underligt nok hed marca), med periodisk opdeling af de dyrkede jorder, altså enkelt drift.

I hvert fald får det patriarkalske husfællesskab med fælles jordejendom og fælles dyrkning af jorden nu en helt anden betydning end tidligere. Vi kan ikke længere tvivle om den vigtige rolle, det har spillet hos kulturfolkene og mange andre af den gamle verdens folkeslag som overgangsled mellem den moderretlige familie og enkeltfamilien. Nedenfor vil vi komme tilbage til den af Kovalevsky videre dragne følgeslutning, at det ligeledes har udgjort det overgangstrin, hvoraf landsby- eller markfællesskabet med enkelt drift og først periodisk, senere definitiv opdeling af ager- og engjorder har udviklet sig.

Med hensyn til familielivet inden for disse husfællesskaber er det værd at lægge mærke til, at husfaderen i hvert fald i Rusland havde det ord på sig, at han misbrugte sin stilling groft overfor de yngre kvinder i fællesskabet, særlig svigerdøtrene, og ofte dannede sig et harem af dem; de russiske folkesange er meget veltalende, hvad dette angår.

Inden vi går over til monogamiet, som udviklede sig hurtigt efter moderrettens omstyrtelse, vil jeg sige endnu et par ord om flerkoneri og flermanderi. Begge ægteskabsformer kan kun være undtagelser, så at sige historiske luksusprodukter, det skulle da være, at de i et land forekom ved siden af hinanden, hvilket som bekendt ikke er tilfældet. Da de mænd, som er udelukket fra flerkoneriet, altså ikke kan trøste sig med de koner, som bliver tilovers fra flermanderiet, og antallet af mænd og kvinder uden hensyn til samfundsindretningen var nogenlunde lige stort, er begge disse ægteskabsformer i sig selv udelukkede fra at blive almindelig gældende. I virkeligheden var een mands flerkoneri åbenbart en følge af slaveriet og fandt kun sted i enkelte undtagelsestilfælde. I den semittisk-patriarkalske familie levede kun patriarken selv og måske et par af hans sønner i flerkoneri, de andre måtte nøjes med een kone. Således er det endnu den dag i dag i hele

¹⁸⁾»calpullis« – Aztekernes husfællesskab. – Red.

Orienteren; flerkoneriet er de riges og fornemmes privilegium og rekruteres hovedsagelig ved køb af slavinder – folkets store masse lever i monogami. En nøjagtig tilsvarende undtagelse er flermanderiet i Indien og Tibet, hvis sikkert ikke uinteressante opståen af gruppeægteskabet endnu trænger til nærmere undersøgelse. I praksis synes det iøvrigt at være meget mere liberalt end muhamedanernes skin-syge haremsvæsen. I det mindste har hos nairerne i Indien vel hver tre, fire eller flere mænd en kone i fællesskab; men hver af dem kan igen have en anden, tredje, fjerde o.s.v. kone i fællesskab med tre eller flere andre mænd. Man må forundres over, at MacLennan i disse ægteskabsklubber, hvoraf man kan være medlem af flere, og som han selv beskriver, ikke har opdaget den nye klasse: *klubægteskabet*. Dette ægteskabsklub-væsen er for resten slet ikke rigtigt flermanderi, det er tværtimod, som allerede Giraud-Teulon bemærker, en speciel form for gruppeægteskab. Mændene lever i flerkoneri, kvinderne i flermanderi.

4. *Den monogame familie* opstår som vist ovenfor af parringsfamilien i grænsetidsalderen mellem barbariets mellem- og højeste trin; dens endelige sejr er et af kendetegnene på den begyndende civilisation. Den er grundet på mandens herredømme med det udtrykkelige formål at avle børn, hvis faderskab ikke kan bestrides, og dette faderskab fordres, fordi disse børn engang som livsarvinger skal overtage faderens formue. Den adskiller sig fra parringsægteskabet ved ægteskabsbåndets langt større fasthed, idet dette nu ikke mere kan løses efter begge parters forgodtbefindende. Det er nu i reglen kun manden, der kan løse det og forstøde sin hustru. Retten til ægteskabelig utroskab indrømmes ham stadig, i det mindste af skik og brug (Code Napoleon tilskriver ham den udtrykkeligt, så længe han ikke fører sin elskerinde inden for de ægteskabelige fire vægge) og han udøver den mere og mere, jo mere samfundet udvikler sig. Hvis konen kommer i tanker om, hvad der før i tiden var skik og brug for begge køn, og prøver at praktisere det, bliver hun strengere straffet end nogensinde før.

I hele sin hårdhed træder den nye familief orm os i møde hos grækerne. Mens, som Marx bemærker, gudindernes stilling i mytologien fører en tidligere periode frem for os, hvor kvinderne endnu havde en friere og mere agtet stilling, finder vi på heltetiden allerede kvin-

den nedværdiget ved mandens overherredømme og konkurrencen med havinderne. Man læser i Odysseen, hvorledes Telemakos viser sin moder ud og byder hende gå til ro. Hos Homer gives de erobrede unge kvinder til pris for sejrherrens lyster; befalingsmændene vælger sig de smukkeste ud, idet de fornemste tager først. Hele Iliaden handler som bekendt om striden mellem Akilles og Agamemnon om en sådan slavinde. Sammen med alle homeriske helte af betydning omtales også de krigsfangne piger, som de delte telt og seng med. Disse piger blev også taget med til hjemlandet og indført i den ægteskabelige husholdning, som det fortælles hos Aiskylos om Agamemnon's Cassandra. De sønner, der avledes med sådanne slavinder, fik en mindre andel i arven efter faderen og gjaldt for at være fribårne; Teukros er en sådan uægteskabelig søn af Telamon og har ret til at bære sin faders navn. Af ægtehustruen ventes det, at hun finder sig i alt dette, men selv bevarer streng kyskhed og troskab mod sin ægtefælle. Heltetidens græske kvinde nyder større agtelse end kvinden i den civiliserede tidsalder, men for manden er hun dog, når alt kommer til alt, kun moderen til hans ægtefødte børn, som skal arve ham, hans første husholderske og bestyrerinde for hans slavinder, som han efter behag kan gøre og også gør til konkubiner. Det er slaveriets beståen side om side med monogamiet, eksistensen af unge, smukke slavinder, som tilhører *manden* med hud og hår, der fra begyndelsen giver monogamiet dets særlige karakter af monogami *kun* for *kvinderne*, men ikke for manden. Og denne karakter har det den dag i dag.

Med hensyn til de senere tiders grækere må vi skelne mellem dorier og jonier. De førstnævnte, som Sparta er det klassiske eksempel på, har i mange henseender endnu mere gammeldags ægteskabsforhold, end selv Homer kan opvise. I Sparta gjaldt et parringsægteskab, som var tillempet efter de der gældende anskuelse om staten, og som på mange måder mindede om gruppeægteskabet. Barnløse ægteskaber blev opløst ved skilsmisse; kong Anaxandridas (omkring år 650 før vor tidsregning) havde en barnløs kone, hvorfor han tog en til og førte to husholdninger; på omtrent samme tid tog kong Ariston, som havde to ufrugtbare koner, en tredje, men skilte sig samtidig af med en af de førstnævnte. På den anden side kunne flere brødre have en fælles kone, og en mand, som syntes bedre om sin vens kone, dele

hende med ham, ligesom det gjaldt for anstændigt, at man stillede sin kone til rådighed for en kraftig »hingst«, som Bismarck ville sige, selv når denne var en ikke-borger. Et sted hos Plutark, hvor en spartanerinde henviser en tilbeder, der forfølger hende med bønner, til sin ægtemand, synes – siger Schömann – at vise en endnu større frihed i sæderne. Virkelige ægteskabsbrud, utroskab fra hustruens side bag mandens ryg, var derfor også noget uhørt. På den anden side var husslaveriet ukendt i Sparta, i hvert fald i den bedste tid; de livegne heloter boede isoleret på godserne, hvorfor spartiaterne²⁰⁾ kun sjældent gjorde forsøg på at nærme sig til deres koner. Under disse omstændigheder kunne det ikke være anderledes, end at kvinderne i Sparta måtte indtage en langt mere agtet stilling end hos de øvrige grækere. De spartanske hustruer og eliten af de athenske hetærer er de eneste græske kvinder, som de gamle omtaler med respekt, og hvis ord de holdt det for umagen værd at optegne.

Helt anderledes var det hos jonierne, som Athen var karakteristisk for. Pigerne lærte kun at spinde, væve og sy, højst lidt læsning og skrivning. De var så godt som afskåret fra omverdenen og færdedes kun med andre kvinder. Kvindernes kammer var i en afsondret del af huset, i den øverste etage eller bag i huset, hvor mænd, og især fremmede, ikke let kom, og hvortil de trak sig tilbage, når der kom mænd på besøg. Kvinderne gik ikke ud uden at være ledsaget af slavinder; hjemme var de endog under bevogtning; Aristofanes omtaler nogle molossiske hunde, der holdtes til skræk og advarsel for ægteskabsbrydere, og i det mindste i asiatiske byer holdt man eunuker til at bevogte kvinderne. Disse eunuker blev allerede på Herodots tid fabrikeret i salgøjemed på Chios og ifølge Wachsmuth ikke blot for barbarerne. Hos Euripides bliver hustruen betegnet som oikurema, som en ting til husarbejde (ordet er intetkøn) og udover at være et redskab til børneavl var hun intet andet for atheneren end den øverste tjenestepige. Manden havde sin idræt, sine offentlige forhandlinger, hvorfra kvinden var udelukket; han havde desuden ofte endnu slavinder til sin rådighed, og på Athens blomstringstid en udstrakt og af staten i hvert fald begunstiget prostitution. Det var netop denne pro-

²⁰⁾ *Spartiaterne* – borgerklassen i det Sparta, den var i besiddelse af samtlige rettigheder, til forskel fra de retsløse heloter. – *Red.*

stitution, der muliggjorde udviklingen af de eneste græske kvindepersonligheder, som i kraft af ånd og kunstnerisk smag hævede sig lige så højt over det niveau, der var det almindelige for oldtidens kvinder, som spartanerinderne gjorde i kraft af deres karakter. Men at man måtte blive hetære, før man kunne udvikle sig som kvinde, det er den stærkeste fordømmelse af den athenske familie.

Denne athenske familie blev i tidens løb det mønster, hvorefter ikke blot de øvrige joniere, men også i stadig højere grad alle grækere i indlandet og på kolonierne udformede deres huslige forhold. Men til trods for deres afsondrede og bevogtede tilværelse fandt grækerinderne dog tit lejlighed til at narre deres mænd. Disse, som ville have skammet sig ved at vise det mindste tegn på kærlighed til deres hustruer, morede sig med alle slags elskovsventyr med hetærer; men konernes nedværdigelse hævnede sig på mændene og fornærede også dem, til de sank ned i homoseksualitetens modbydelighed og vanærede deres guder i lighed med sig selv ved sagnet om Ganymedes.

Således var oprindelsen til monogamiet, så vidt vi kan følge det hos oldtidens mest civiliserede og højest udviklede folkeslag. Det var på ingen måde en frugt af den individuelle kærlighed mellem de to køn, som det ikke havde det mindste at gøre med, da ægteskabet som før vedblev at være fornuftægteskab. Det var den første familieform, som ikke var grundet på naturlige, men på økonomiske hensyn, nemlig privatejendommens sejr over den oprindelige naturlige fællesjendom. Mandens herredømme i familien og avlingen af børn, som kun kunne være hans, og som var bestemt til at arve hans rigdomme – det var de eneste formål med enkeltægteskabet, hvilket grækerne sagde rent ud uden besmykninger. For øvrigt var det dem en byrde, en pligt over for guderne, staten og deres egne forfædre, som lige netop skulle opfyldes. I Athen gjorde loven det til en pligt ikke alene at indgå ægteskab, men også at opfylde et minimum af de såkaldte ægteskabelige pligter for mandens vedkommende.

Således træder enkeltægteskabet på ingen måde ind i historien som en forståelse mellem mand og kvinde, og langt mindre som den højeste form for en sådan, tværtimod. Det viser sig som det ene køns underkuelse ved det andet, som proklamation af en modsætning mellem kønnene, som hidtil har været ukendt i hele forhistorien. I et gammelt

utrykt manuskript²¹), som Marx og jeg udarbejdede i 1846, finder jeg: »Den første deling af arbejdet er mandens og kvindens til avling af børn«. Og i dag kan jeg tilføje: den første klasse modsætning, der optræder i historien, falder sammen med udviklingen af interesse modsætningen mellem mand og kvinde i enkeltægteskabet, og den første klasseundertrykkelse med kvindekønnets undertrykkelse ved mandkønnet. Enkeltægteskabet var et stort historisk fremskridt, men det er samtidig indledningen til den tidsalder, der har strakt sig lige til vor tid side om side med slaveriet og privatrigdommen, og hvori hvert fremskridt samtidig er et relativt tilbageskridt, idet den enes vel og udvikling sættes igennem ved den andens lidelse og undertrykkelse. Det er det civiliserede samfunds celleform, hvori vi allerede kan studere de modsætnings og modsigelsers natur, som kommer til fuld udfoldelse i dette samfund.

Den gamle forholdsvise frihed i omgangen mellem kønnene forsvandt på ingen måde med parrings- eller endog enkeltægteskabets sejr. »Det gamle ægteskabssystem, som blev ført tilbage til snævrere grænser ved, at punaluagrupperne efterhånden døde ud, omgav stadig familien, som udviklede sig videre, og hang den i skøderne lige til civilisationen begyndte at dæmre ... det forsvandt endelig i den nye form, hetærismen, som forfulgte menneskene helt ind i civilisationen som en mørk slagskygge, der hvilede over familien«. Ved hetærisme forstår Morgan mændenes *ved siden af enkeltægteskabet* udøvede kønslige omgang med ugifte kvinder, der som bekendt blomstrer under de mest forskellige former gennem hele den civiliserede periode og mere og mere bliver til åben prostitution. Denne hetærisme kan direkte udledes af gruppeægteskabet, af det offer, kvinderne måtte bringe ved at give sig til pris, hvorved de købte sig retten til kyskhed. Den med penge betalte hengivelse var i begyndelsen en religiøs handling; den fandt sted i kærlighedsgudindens tempel, og pengene indgik oprindeligt i tempelskatten. Hierodulerne²¹) i Anaitistemplet i Armenien, i Afrodites tempel i Korinth såvel som dansepigerne i Indiens templer, de såkaldte bajaderer (ordet er en forvansket form af det portugisiske

²¹) Der menes »Den tyske ideologi« (Marx-Engels Gesamt-Ausgabe, Erste Abteilung, bd. V, Moskva 1933) – Red.

²²) Hieroduler – slavinder, der tjente i templerne. – Red.

bailadeira, danserinde), var de første prostituerede. Prisgivelsen, som oprindeligt var en pligt, der påhvilede alle kvinder, blev senere udelukkende udøvet af disse præstinder som stedfortrædere for alle andre kvinder. Hos andre folkeslag kan hetærismen udledes af den kønsfrihed, som pigerne nød før ægteskabet – altså ligeledes en rest fra gruppeægteskabet, som er blevet os overleveret ad anden vej. Dengang forskellen i ejendomsbesiddelse opstod, altså allerede på barbariets øverste trin, optrådte lønarbejdet spredt side om side med slavearbejdet, og samtidig optrådte som dets uundgåelige modstykke de fri kvinders erhvervsmæssige prostitution ved siden af slavindernes tvungne prisgivelse. Således er den arv, som gruppeægteskabet har efterladt civilisationen, af dobbeltsidig art, ligesom alt, hvad civilisationen frembringer, dobbeltsidig, tvetunget, spaltet i to, fuld af modsætninger: her monogamiet, der hetærismen tillige med dens extreme form, prostitutionen. Hetærismen er en samfundsindretning som enhver anden; den er en fortsættelse af den gamle kønsfrihed – til fordel for mændene. Man fordømmer den med munden, men i virkeligheden bliver den ikke blot tålt, men navnlig de herskende klasser er gladelig med til at holde den vedlige. Fordømmelsen rammer i virkeligheden heller ikke de meddelagtige mænd, men kun kvinderne: de bliver foragtet og udstødt, for at mændenes ubetingede herredømme over kvindeslægtet endnu engang kan blive proklameret som en grundlov i samfundet.

Men hermed udvikler der sig et andet modsætningsforhold indenfor selve monogamiet. Ved siden af ægtemanden, der forsøder sin tilværelse ved hjælp af hetærismen, står den forsømte hustru. Og man kan ikke have den ene side af modsætningen uden den anden, lige så lidt som man kan have et helt æble i hånden, når man har spist den ene halvdel af det. Men alligevel synes dette at have været mændenes mening, indtil deres koner fik lært dem bedre. Sammen med enkeltægteskabet optræder to faste karakterfigurer i samfundet, som tidligere var ukendte: hustruens faste elsker og hanrejen. Mændene havde vundet sejren over kvinderne, men de besejrede overtog højmodig kroningen. Ved siden af enkeltægteskabet og hetærismen blev ægteskabsbruddet en uundgåelig samfundsindretning – forbudt, hårdt straffet, men uudryddeligt. Det sikre faderskab til børnene hvilede som før højst på moralsk overbevisning, og for at løse den uløselige modsætning dekrete-

rede Code Napoléon i art. 312: *L'enfant conçu pendant le mariage a pour père le mari*: Det barn, der undfanges i ægteskabet, har til fader ægtemanden. Det er det sidste resultat af tre tusind års enkeltægteskab.

I de tilfælde, hvor enkeltfamilien forbliver sin historiske oprindelse tro og klart afspejler den modsætning mellem mand og kvinde, som skyldes mandens enevældige herredømme, har vi altså her i det små et billede af de samme modsætninger og modsigelser, i hvilke det siden civilisationens indtræden klassesdelte samfund har bevæget sig uden at kunne opløse og overvinde dem. Jeg taler naturligvis her kun om de tilfælde af enkeltægteskabet, hvor det ægteskabelige liv i virkeligheden følger forskriften for hele ordningens oprindelige karakter, men hvor konen rebellerer mod mandens herredømme. At ikke alle ægteskaber forløber således, det ved ingen bedre end den tyske spidsborger, der ikke forstår at bevare herredømmet bedre i sit hjem end i staten, og hvis kone derfor med fuld ret bærer de bukser, som han ikke er værdig til. Til gengæld føler han sig højt hævet over sine franske lidelsesfæller, som ofte er ude for langt værre ting.

For resten optrådte enkeltfamilien langt fra overalt og til alle tider i den klassisk-frastødende form, som den havde hos grækerne. Hos romerne, der som fremtidige verdenserobrere havde et videre, om end mindre fint blik end grækerne, var kvinden friere og mere agtet. Romeren troede at have tilstrækkelig garanti for sin kones troskab ved den magt, han havde over hendes liv og død. Desuden kunne konen her ligeså vel som manden frivilligt opløse ægteskabet. Men det største fremskridt i enkeltægteskabets udvikling skete afgjort med tyskernes indtræden i historien, og det netop fordi monogamiet hos dem, vel sagtens på grund af deres fattigdom, endnu ikke synes at have udviklet sig fuldstændigt af parringsægteskabet. Dette slutter vi ud fra tre omstændigheder, som nævnes af Tacitus: For det første herskede der samtidig med større helligholdelse af ægteskabet – »de nøjes med een kone, kvinderne lever indhegnede af kyskhed« – dog endnu flerkoneri for de fornemmes og stammehøvdingenes vedkommende, altså en tilstand, der lignede de amerikaneres, hos hvem parringsægteskabet fandtes. For det andet kunne overgangen fra moderretten til faderretten først være sket kort tid i forvejen, thi endnu gjaldt morbroderen ifølge moderretten som den nærmeste mandlige genslætning, som en

næsten nærmerestående slægtning end faderen selv, hvad der ligeledes svarer til de amerikanske indianeres standpunkt, hos hvem Marx, som han ofte sagde, havde fundet nøglen til forståelse af vor egen urtid. Og for det tredje var hos tyskerne kvinderne højt agtede og havde megen indflydelse også i offentlige anliggender, hvad der står i direkte modsætning til det mandlige herredømme i monogamiet. Det var næsten altsammen ting, hvori tyskerne stemte overens med spartanerne, hos hvem parringsægteskabet jo ligeledes endnu ikke var helt overvundet. Med tyskerne opstod også i denne henseende et helt nyt element af verdensbetydning. Det nye monogami, som nu udviklede sig af folkeblandingen på ruinerne af romerverdenen, gjorde mandens herredømme mildere i formen og gav kvinderne en, i det mindste udadtil, langt mere fri og agtet stilling, end den klassiske oldtid nogensinde havde kendt. Først dermed var den mulighed givet, på hvilken der ud af monogamiet – i, ved siden af og imod det, alt efter omstændighederne – kunne udvikles det største sædelige fremskridt, som vi skylder det tak for: den nyere tids individuelle kærlighed mellem kønnene, som var ukendt i hele den tidligere verden.

Dette fremskridt skyldtes uden tvivl den omstændighed, at tyskerne endnu levede i parringsfamilien og så vidt muligt overførte kvindens stilling dér på monogamiet, men absolut ikke tyskernes sagnomspundne, vidunderlig rene naturanlæg, som indskrænker sig til, at parringsægteskabet ikke bevæger sig i så skarpe sædelige modsætninger som monogamiet. Tværtimod var tyskerne på deres vandringer, særlig mod sydøst til steppennomaderne ved det sorte hav, sunket moralsk dybt og havde af disse nomader foruden ridefærdighed også lært hæslige unaturlige laster, som det udtrykkelig berettes af Ammianus om tajfalerne og af Prokop om herulerne.

Men når monogamiet af alle kendte familieformer var den eneste, under hvilken den nyere tids kærlighed mellem kønnene kunne udvikle sig, så betyder det ikke, at den udelukkende eller blot overvejende udviklede sig af monogamiet som kærlighed mellem ægtefællerne. Det var udelukket alene ved det faste enkeltægteskabs hele karakter under mandens herredømme. Hos alle klasser, der spiller en rolle i historien, d.v.s. hos alle herskende klasser, vedblev indgåelsen af ægteskab at være, hvad den havde været lige siden parringsægteskabets tid, nemlig

en fornuftsag, der blev ordnet af forældrene. Og den første form, hvorunder denne kærlighed mellem kønnene optræder i historien som lidenskab, en lidenskab, hvortil ethvert menneske, i hvert fald i de herskende klasser, har ret, fordi den er kønsdriftens højeste form – hvad der netop udgør den særlige karakter – denne første form, middelalderens ridderlige kærlighed, var på ingen måde nogen ægteskabelig kærlighed. Tværtimod – i sin klassiske form, hos beboerne af Provence, styrer den for fulde sejl lige ind i ægteskabsbrudet, hvis digtere hylder den. Blomsten af den provencalske kærlighedsdichtung er albasangene, eller daggrysangene. De skildrer i glødende farver, hvorledes ridderen ligger i sengen hos sin elskede – en andens hustru – mens vægteren står udenfor og kalder på ham, så snart det første morgengry (alba) viser sig, for at han kan nå at slippe ubemærket bort; afskedsscenen danner da højdepunktet. Nordfranskmændene og også de gæve tyskere optog denne digtekunst tilligemed den dertil svarende form for ridderlig kærlighed, og vor gamle Wolfram von Eschenbach har efterladt sig tre vidunderlig skønne daggryssange over det samme betagende emne, som jeg foretrækker for hans tre lange, heltedigte.

Den borgerlige indgåelse af ægteskaber i vore dage er af dobbelt art. I de katolske lande sørger den unge borgersøns forældre nu som før for en passende kone til ham, og følgen heraf er naturligvis, at modsætningen i monogamiet kommer til fuld udfoldelse: den frodigste hetærisme fra mandens side, og fra konens det overdådigste ægteskabsbrud. Den katolske kirke har vel også kun afskaffet skilsmissem, fordi den er kommet til den overbevisning, at mod ægteskabsbrudet vokser der lige så lidt nogen urt som mod døden. I de protestantiske lande er det derimod en regel, at det tillades borgersønnen med større eller mindre frihed at udsøge sig en kone af sin egen klasse. På denne måde kan der ligge en vis grad af kærlighed til grund for ægteskabet, og for anstændighedens skyld forudsætter man altid, at det er tilfældet, hvilket svarer godt til det protestantiske hykleri. Her drives mandens hetærisme mere søvnigt, og konens ægteskabsbrud er i mindre grad reglen. Men da menneskene i begge slags ægteskaber bliver ved at være, hvad de var før ægteskabet, og borgerne i de protestantiske lande overvejende er spidsborgere, så bringer dette protestantiske monogami det i almindelighed i de bedste tilfælde til en grå kedsom-

menighed, som man betegner med navnet familielykke. Bedst afspejles begge disse ægteskabsformer i romanen, den katolske form i den franske, den protestantiske i den tyske. I begge slags »får de hinanden i enden«: i den tyske får de unge mænd de unge piger, i den franske får ægtemanden hornene. Hvem af de to parter, der er mest ilde faren, er ikke altid let at afgøre. Derfor indgyder også den tyske romans kedelighed den franske bourgeois samme rædsel, som den franske romans »umoralighed« indgyder den tyske spidsborger. I den senere tid, siden »Berlin er blevet verdensstad«, begynder den tyske roman dog med lidt mere frimodighed at gøre i hetærisme og ægteskabsbrud, som også er gammelkendt der.

Men i begge tilfælde betinges ægteskabet af de pågældendes klassestilling og er for så vidt et fornuftægteskab. Dette fornuftægteskab slår ofte om i den groveste prostitution – ofte for begge parter vedkommende, men mest almindeligt for kvindens, som kun adskiller sig fra den professionelle glædespige derved, at hun ikke lejer sit legeme ud til tilfældigt arbejde, men sælger det een gang for alle til slaveriet. Og om alle fornuftægteskaber gælder Fouriers ord: »Ligesom i grammatikken to benægtelser udgør een bekræftelse, således gælder i ægteskabsmoralen to prostitutioner for een dyd«. Kærligheden mellem kønnene bliver og kan kun blive reglen i forholdet til kvinden hos de undertrykte klasser, altså nu til dags i proletariatet – hvad enten dette forhold er officielt anerkendt eller ikke. Men her mangler jo også ethvert grundlag for det klassiske monogami. Her mangler enhver ejendom, til hvis bevarelse og nedarvning monogamiet og mandens herredømme netop blev skabt, og her mangler derfor også enhver tilskyndelse til at gøre mandens herredømme gældende. Og hvad der betyder mere, også midlerne dertil mangler; den borgerlige ret, som beskytter dette herredømme, er kun til for de besiddende og deres forhold til proletarerne; den koster penge og har derfor på grund af arbejderens fattigdom ingen betydning for hans stilling til sin kone. Her er helt andre personlige og samfundsmæssige forhold afgørende. Og efter at storindustrien har draget konen ud af hjemmet og ud på arbejdsmarkedet og ind i fabrikerne, hvorved hun ofte er blevet familiens forsørger, er grunden trukket væk under den sidste rest af mandens herredømme i proletarhjemmet – undtagen for så vidt der endnu bliver en rest tilbage af

det i den brutalitet mod konen, som blev almindelig efter indførelsen af monogamiet. Således er proletarens familie ikke mere noget enkeltægteskab i strengeste forstand, selv hvor der findes den mest lidenskabelige kærlighed og den urokkeligste troskab mellem parterne og til trods for enhver mulig gejstlig og verdslig velsignelse. Derfor spiller også monogamiets evige følgesvende, hetærismen og ægteskabsbrudet, her kun en forsvindende rolle; konen har i virkeligheden fået retten til skilsmisse tilbage, og når man ikke kan enes, går man hellere fra hinanden. Kort sagt, det proletariske ægteskab er monogamisk i ordets sproglige betydning, men absolut ikke i dets historiske.

Vore jurister finder ganske vist, at den forbedrede lovgivning mere og mere fjerner enhver grund til klage for kvindernes vedkommende. De moderne civiliserede lovsystemer anerkender i stadig højere grad, for det første, at ægteskabet for at have gyldighed må være en fra begge sider frivillig indgået overenskomst, og for det andet, at begge parter også i ægteskabet må være ens stillet med hensyn til rettigheder og pligter. Og hvis disse fordringer blev gennemført konsekvent, så havde kvinderne alt, hvad de kunne ønske sig.

Denne ægte juridiske argumentation er den samme, hvormed den venstreorienterede republikanske bourgeois forsøger at stille proletaren tilfreds. Arbejdsoverenskomsten skal være en af begge parter frivillig indgået aftale. Men den gælder for at være frivillig indgået, så snart loven på papiret stiller begge parter lige. At forskellen i de to parters stilling i samfundet giver den ene mere magt og lægger et tryk på den anden – med andre ord bestemmer begge parters økonomiske stilling – det angår ikke loven. Og så længe arbejdsoverenskomsten løber, har begge parter samme rettigheder, for så vidt ikke en af dem udtrykkeligt giver afkald på sin ret. At arbejderens økonomiske stilling tvinger ham til at give afkald på selv det mindste skin af ligeberettigelse, det kan loven igen ikke gøre ved.

Med hensyn til ægteskabet er loven, selv den mest fremskredne, fuldtud sket fyldest, så snart de pågældende formelt har bevidnet deres frivillighed til protokollen. Hvad der foregår bag de juridiske kuliser, hvor det virkelige liv udspilles, hvorledes denne frivillighed kommer i stand, det kan loven og juristen ikke bekymre sig om. Og dog ville en ganske enkel sammenligning her kunne gøre det klart for juri-

sterne, hvorledes det forholder sig med denne frivillighed. I de lande, hvor loven tilsikrer børnene en bestemt fastsat del af forældrenes formue, hvor de altså ikke kan gøres arveløse – i Tyskland, i lande med fransk ret o.s.v. – er børnene ved indgåelse af ægteskab afhængig af forældrenes samtykke. I de lande, hvor der hersker engelsk ret, hvor loven ikke kræver forældrenes samtykke til ægteskabet, har forældrene også fuld frihed til at testamentere deres formue til hvem de vil og kan efter forgodtbefindende gøre børnene arveløse. At friheden til at indgå ægteskab til trods herfor, eller netop af denne grund, i de klasser, hvor der er noget at arve, ikke er større i England og Amerika end i Frankrig og Tyskland, turde dog være indlysende.

Det står ikke bedre til med mandens og konens ligeberettigelse i juridisk forstand inden for ægteskabet. Den hævdvundne ulighed mellem de to, som vi har overtaget fra tidligere samfundstilstande, er ikke årsagen til, men virkningen af kvindens økonomiske undertrykkelse. I den gamle kommunistiske husholdning, der omfattede mange ægtepar og deres børn, var ledelsen af husholdningen, der var lagt i kvindernes hænder, lige så vel en offentlig, for samfundet nødvendig industri, som mændenes arbejde for at skaffe føden til veje. Med den patriarkalske familie, og endnu mere med den monogame enkeltfamilie blev dette anderledes. Husførelsen mistede sin offentlige karakter; den kom ikke mere samfundet ved. Den blev en privattjeneste; konen blev den øverste tjenestepige, hun var fordrevet fra den samfundsmæssige produktion. Først vor tids storindustri har atter åbnet vejen til samfundsproduktionen for hende, og kun for proletarkvinden; og det på en sådan måde, at når hun opfylder sine pligter i familiens privattjeneste, er hun udelukket fra arbejdsmarkedet og kan intet tjene, og når hun tager del i den offentlige industri og vil være selverhvervende, er hun ude af stand til at opfylde sine pligter i hjemmet. Og på samme måde som på fabriken går det kvinden i alle beskæftigelsesgrene, lige til medicin og jura. Den moderne enkeltfamilie er bygget på kvindens åbenlyse eller tilslørede husslaveri, og det moderne samfund er en masse, der er sammensat af lutter enkeltfamilier som dets molekyler. Manden må nu til dags i langt de fleste tilfælde være erhververen, familieforsørgeren, i hvert fald i de besiddende klasser, og det giver ham en herskerstilling, som ikke behøver nogen juridisk ekstraprivilegering. Han er bour-

geaisen i familien, konen repræsenterer proletariatet. Men i den industrielle verden træder den specielle karakter af den økonomiske undertrykkelse, der tynger proletariatet, først da frem i sin fulde skarphed, når alle kapitalistklassens lovmæssige særprivilegier er afskaffet og begge klassers fulde juridiske ligeberettigelse indført; den demokratiske republik ophæver ikke modsætningen mellem de to klasser, tværtimod, den skaber netop den jordbund, hvorpå den rigtig kommer til udfoldelse. Og på samme måde vil også den særlige karakter af mandens herredømme over konen i den moderne familie og nødvendigheden af, så vel som metoden til at tilvejebringe en virkelig social ligestilling af de to først da træde frem i fuldt dagslys, når de er blevet fuldkommen juridisk ligestillet. Det vil da vise sig, at den første betingelse for kvindens frigørelse er genindførelsen af hele kvindekønnet i den offentlige industri, og at dette igen kræver, at enkeltfamilien mister den egenskab at være samfundets økonomiske enhed.

•

Vi har altså tre hovedformer for ægteskabet, som i det store og hele svarer til de tre hovedstadier i menneskets udvikling. Til den vilde tilstand svarer gruppeægteskabet, til barbariet parringsægteskabet og til civilisationen monogamiet, suppleret af ægteskabsbrud og prostitution. Mellem parringsægteskab og monogami indskydes på barbariets øverste trin mandens kommando over slavinder og flerkoneriet.

Som det fremgår af hele vor fremstilling, er der til den fremadskridende udvikling, som denne opstilling viser, knyttet den ejendommelighed, at den kønslige frihed, som kvinderne nød i gruppeægteskabet, i stadig højere grad berøves dem, men derimod ikke mændene. Og i virkeligheden består gruppeægteskabet for mændenes vedkommende endnu den dag i dag. Hvad der hos kvinden er en forbrydelse og drager svære juridiske og sociale følger efter sig, det gælder hos manden for noget beundringsværdigt eller dog i værste fald for en lettere moralsk defekt, som man med fornøjelse finder sig i. Men jo mere den overleverede hetærisme i vor tid forandres på grund af den kapitalistiske vareproduktion og tilpasses til den, jo mere den forvandler sig til utilsløret prostitution, jo mere demoraliserende virker den. Og den demoraliserer endog mændene langt mere end kvinderne. Af kvinderne

demoraliserer prostitutionen kun de ulykkelige, som er forfalden til den, og det endda i langt mindre grad, end man i almindelighed tror. Derimod nedværdiger den hele mandkønnets karakter. Således er navnlig en lang forlovelsestid i ni af ti tilfælde en formelig forskole til ægteskabelig utroskab.

Nu går vi en samfundsomvæltning i møde, hvor det hidtidige økonomiske grundlag for monogamiet vil forsvinde lige så sikkert som dets supplement, prostitutionen. Monogamiet opstod på grund af, at større rigdomme koncentreredes på een hånd – og netop på en mands hånd – og ud fra ønsket om, at disse rigdomme skulle gå i arv til denne mands børn og ikke til nogen andens. Dertil krævedes monogamiet fra kvindens side, ikke fra mandens, så at dette monogami fra kvindens side slet ikke behøvede at hindre mandens åbenlyse eller skjulte polygami. Den forestående samfundsomvæltning vil imidlertid ved at forvandle den absolut største del af de varige, arvelige rigdomme produktionsmidlerne – til samfundsejendom reducere alle disse arvebekymringer til et minimum. Når nu monogamiet opstod af økonomiske årsager, kan man da gå ud fra, at det vil forsvinde, når disse årsager forsvinder?

Man kunne med nogen ret svare: Det vil så lidt forsvinde, at det tværtimod først da vil blive fuldtud virkeliggjort. Thi med produktionsmidlernes forvandling til samfundsejendom forsvinder også lønarbejdet, proletariatet, altså også behovet for et vist statistisk beregnet antal kvinder, som sælger sig for penge. Prostitutionen forsvinder, monogamiet vil, i stedet for at gå til grunde, endelig blive til virkelighed – også for mændene.

Mændenes stilling bliver altså i hvert fald meget forandret. Men også kvinderne, *alle kvinder*, vil opleve en stor forandring. Med produktionsmidlernes overgang til fællesejendom hører enkeltfamilien op med at være samfundets økonomiske enhed. Den private husholdning bliver til en samfundsmæssig industri. Børnenes pleje og opdragelse bliver et offentligt anliggende; samfundet sørger lige godt for alle børn, enten de er ægteskabelige eller uægteskabelige. Dermed borttaler frygten for »følgerne«, som nutildags udgør det vigtigste samfundsmæssige – moralske og økonomiske – moment, som hindrer en pige i at give sig hen til den mand, hun elsker. Vil det ikke være årsag

nok til, at der efterhånden kan udvikle sig en friere omgang mellem kønnene og dermed også en mindre streng offentlig mening med hensyn til jomfruære og kvindelig skam? Og endelig, har vi ikke set, at i den moderne verden er monogami og prostitution nok modsætninger, men uadskillelige modsætninger, yderpoler af samme samfundstilstand? Kan prostitutionen forsvinde uden at trække monogamiet med sig i afgrunden?

Her træder et nyt moment i virksomhed, et moment, som på den tid, da monogamiet udviklede sig, højst var begyndt at spire: den individuelle kærlighed mellem kønnene.

Før middelalderen kan der ikke være tale om individuel kærlighed mellem kønnene. At personlig skønhed, fortrolig omgang, gensidig tilbøjelighed o.s.v. hos mennesker af forskelligt køn kan have kaldt et ønske om seksuel omgang frem, og at det var hverken mænd eller kvinder helt ligegyldigt, hvem de indlod sig i det intimeste af alle forhold med, siger sig selv. Men derfra og til vor tids kærlighed mellem kønnene er der uendelig langt. I hele oldtiden blev ægteskaberne afsluttet af forældrene til de pågældende, og disse fandt sig roligt deri. Den smule ægteskabelig kærlighed, som oldtiden kender, er ikke nogen subjektiv tilbøjelighed, men en objektiv pligt, ikke grundlag for, men sidestykke til ægteskabet. Kærlighedsforhold i moderne forstand forekommer i oldtiden kun uden for det officielle samfund. Hyrderne, hvis kærlighedsfryd og lidelser Theokrit og Moschos besynger for os, Daphnis og Cloe hos Longos, er lutter slaver, som er uden del i staten, den fri borgers livsrum. Udover hos slaverne finder vi kun kærlighedseven-tyr som produkter af opløsningen i den gamle verden, som var ved at gå til grunde, og med kvinder, der ligeledes stod uden for det officielle samfund, med hetærer, altså med fremmede eller frigivne: i Athen fra tiden kort før dens undergang, i Rom på kejsertiden. Hvis der virkelig forekom kærlighedsforhold mellem fri borgere og borgerinder, så kunne det kun være som ægteskabsbrud. Og oldtidens klassiske kærlighedsdigter, den gamle Anakreon, var kærligheden mellem kønnene, som vi kender den, i den grad ligegyldigt, at endog det elskede væsens køn var ham ligegyldigt.

Vor seksuelle kærlighed adskiller sig væsentligt fra de gamles enkle seksuelle krav, eros. For det første forudsætter den genkærlighed hos

den elskede; for så vidt står kvinden lige med manden, mens hun i den antikke eros' tid på ingen måde altid bliver spurgt. For det andet har denne seksuelle kærlighed en intensitet og bestandighed, som for begge parter får ikke-besiddelsen og adskillelsen til at stå som en stor for ikke at sige den største ulykke; for at kunne besidde hinanden spiller det høje spil, ja sætter livet ind, hvad der i oldtiden højst forekom ved ægteskabsbrud. Og endelig opstår en ny moralsk målestok for bedømmelsen af den kønslige omgang. Man spørger ikke blot: Var den ægte-skabelig eller uægteskabelig, men: Udsprang den af kærlighed og genkærlighed eller ikke? Det forstår sig, at det ikke gik denne nye målestok bedre i den feudale eller borgerlige praksis, end det går enhver anden moralsk målestok: man sætter sig ud over den. Men det gik den heller ikke værre. Den anerkendes lige så vel som de andre – i teorien, på papiret. Og mere kan den foreløbig ikke forlange.

Hvor oldtiden bryder af med sine tilløb til kærlighed mellem kønnene, der begynder middelalderen igen; ved ægteskabsbrudet. Vi har allerede skildret den ridderlige kærlighed, som opfandt daggrysangene. Fra denne kærlighed, som vil bryde ægteskabet, til den, der skal lægge grunden til det, er der endnu en lang vej, som det ikke lykkedes ridder-tiden at tilbagelægge. Selv når vi vender os fra de frivole franskmænd til de dydige tyskere, finder vi i Nibelungenlied, at Kriemhild ganske vist i det stille ikke er mindre forelsket i Siegfried, end han er i hende, men at hun ikke destomindre på Gunthers meddelelse, at han har lovet hende til en ridder, hvis navn han ikke nævner, blot svarer: »I behøver ikke at bede mig; sådan som I byder mig, således vil jeg altid være; den I, herre, giver mig til mand, ham vil jeg gerne troloves med!« Det falder hende slet ikke ind, at hendes kærlighed overhovedet kan komme i betragtning her. Gunther bejler til Brünhilde, Etzel til Kriemhild, uden nogensinde at have set dem; ligeledes i »Gutrun« Sigebant fra Irland til den norske Ute, Hetel fra Hegelingen til Hilde fra Irland og endelig Siegfried fra Morland, Hartmut fra Ormanien og Herwig fra Sjælland til Gutrun; og først her sker det, at denne frivilligt bestemmer sig for den sidste. I reglen udsøges den unge fyrstes brud af hans forældre, hvis disse endnu er i live, ellers af ham selv efter at have søgt råd hos de store vasaller, som i alle tilfælde har et stort ord at sige i sagen. Det kan heller ikke være anderledes. For ridderen og for

baronen så vel som for selve landets fyrste er ægteskabet en politisk akt, en lejlighed til at forøge sin magt ved nye forbindelser; *husets* interesse, ikke den enkeltes ønske, er det afgørende. Hvorledes skal kærligheden da blive i stand til at sige det afgørende ord i ægteskabs-spørgsmålet?

Det var ikke anderledes med lavsborgeren i middelalderens byer. Netop de privilegier, der beskyttede ham, de klausulbehæftede lavsregler, de kunstlede grænser, der ved lov skilte ham snart fra de andre lav, snart fra hans egne lavsfæller, og til den anden side fra hans svende og lærlinge, gjorde allerede den kreds snæver nok, inden for hvilken han kunne søge sig en passende ægtefælle. Og hvem der iblandt dem passede bedst til ham, det kunne under dette udviklede system absolut ikke afgøres af hans eget ønske, men kun af familiens tarv.

Således vedblev ægteskabsindgåelsen altså i de allerfleste tilfælde lige til middelalderens slutning at være, hvad den hele tiden havde været: en sag, som ikke blev afgjort af de pågældende selv. I begyndelsen kom man gift til verden – gift med en hel gruppe af det andet køn. I gruppeægteskabets senere former rådede sandsynligvis et lignende forhold, blot blev gruppen nu stadig mere indsnævret. I parringsægteskabet er det reglen, at mødrene træffer aftale om deres børns ægteskab; også her er det afgørende hensynet til nye slægtskabsforbindelser, som skal skaffe det unge par en stærkere stilling i gens og stamme. Da faderretten og monogamiet så blev dominerende, fordi privatejendommen fik overvægt over fællesejendommen og skabte interessen for at give ejendommen i arv, blev ægteskabsindgåelsen først rigtig afhængig af økonomiske hensyn. Formen for købsægteskabet forsvinder, men i realiteten gennemføres det i stadig stigende grad, så at ikke blot kvinden, men også manden får en pris – ikke efter sine personlige egenskaber, men efter hvad han ejer. At den gensidige tilbøjelighed hos de pågældende burde være den altovervejende grund til ægteskabets indgåelse, havde fra begyndelsen været noget uhørt i de herskende klassers praksis; sådan noget forekom højst i romantiken eller – hos de undertrykte klasser, som ikke talte med.

Det var den tilstand, som den kapitalistiske produktion forefandt, da den, efter de geografiske opdagelsers tid, forberedte sig på at overtage

verdensherredømmet gennem verdenshandelen og industrien. Man kunne mene, at denne måde at indgå ægteskab på ville komme den udmærket tilpas, og sådan var det også. Og dog – verdenshistoriens ironi er uudgrundelig – dog var det den, som måtte skyde den afgørende breche i den. Idet den forvandlede alt til varer, opløste den alle traditionelle, overleverede forhold, og erstattede den nedarvede sædvane, den historiske ret, med køb og salg, med den »fri« overenskomst; som da den engelske jurist H. S. Maine troede at have gjort en enestående opdagelse, da han sagde, at vort eneste fremskridt i forhold til tidligere tidsaldre bestod i, at vi var kommet from status to contract, fra arveligt overleverede til frivilligt aftalte tilstande, hvilket ganske vist allerede står i »Det kommunistiske manifest«, så langt dette synspunkt er rigtigt.

Men til at afslutte en overenskomst hører der folk, som kan disponere frit over deres person, handlinger og ejendom, og som står på lige fod med hinanden. At skabe disse »fri« og »ligestillede« mennesker var netop en af den kapitalistiske produktions hovedopgaver. Selv om dette i begyndelsen endnu skete på en kun halvt bevidst, oven i købet religiøst maskeret måde, så stod dog lige fra den lutherske og kalvinistiske reformation den sætning fast, at mennesket kun da har det fulde ansvar for sine handlinger, når han udfører dem af fuldkommen fri vilje, og at det er en moralsk pligt at yde modstand mod enhver tvang til at handle mod moralen. Men hvorledes rimede dette med den hidtidige praksis ved indgåelsen af ægteskab? Ægteskabet var efter borgerlig opfattelse en kontrakt, en retshandling, og vigtigere end nogen anden, fordi den bestemte over to menneskers legemer og ånd for hele deres levetid. Den blev ganske vist indgået formelt frivilligt dengang; uden de pågældendes ja gik det ikke. Men man vidste kun altfor vel, hvorledes dette ja kom i stand, og hvem der i virkeligheden traf beslutning om ægteskabet. Men når der krævedes virkelig frihed ved indgåelsen af alle andre kontrakter, hvorfor så ikke ved denne? Havde de to unge mennesker, som skulle smedes sammen, ikke også ret til frit at disponere over sig selv, over deres legemer og disses organer? Var ikke kærligheden mellem kønnene kommet på mode under riddertiden, og var, i modsætning til riddernes ægteskabsbrud, ikke kærligheden mellem ægtefællerne dens rigtige borgerlige form? Når det derfor var

ægtefællernes pligt at elske hinanden, var det så ikke i lige så høj grad de elskendes pligt at gifte sig med hinanden og ikke med nogen anden? Stod de elskendes ret ikke over forældres, slægtnings og andre traditionelle ægteskabsmægleres og gifteknives ret? Når retten til fri personlig afgørelse uantastet brød ind i kirke og religion, hvorfor skulle den da lade sig standse af den ældre generations utålelige krav på at råde over den yngre generations legeme, sjæl, formue, lykke og ulykke?

Disse spørgsmål måtte uundgåeligt stilles på en tid, hvor alle gamle samfundsbånd løsnedes og alle nedarvede forestillinger bragtes til at vakle. Verden var med eet slag blevet næsten ti gange så stor; i stedet for den ene ottendedel lå nu hele jordkloden foran vesteuropæerens øjne, og han skyndte sig at tage de andre syv ottendedele i besiddelse. Og ligesom de gamle snævre hjemstavnskranker faldt også de tusindårige skranker, som middelalderens overleverede tænkemåde satte. For menneskets ydre og indre øje åbnede der sig en langt langt videre horisont. Hvad betød nu ærbarhedens omdømme eller slægtens gamle ærværdige lavsprivilegium for den unge mand, når han lokkedes af Indiens rigdomme, af Mexikos og Potosis guld- og sølvminer? Det var borgerskabets vandrende ridders tid; den havde også sin romantik og sit elskovssværmeri, men på borgerlig basis og med formål, som i sidste instans var borgerlige.

Således gik det til, at det fremvoksende borgerskab, navnlig i de protestantiske lande, hvor det bestående var genstand for de stærkeste rystelser, mere og mere anerkendte den fri indgåelse af kontrakten også for ægteskabets vedkommende og gennemførte den på den overfor skildrede måde. Ægteskabet blev ved at være klasseægteskab, men inden for klasserne tilstod man de pågældende en vis frihed til at vælge. Og på papiret, i den moralske teori så vel som i den digteriske skildring står intet mere urokkelig fast, end at ethvert ægteskab, som ikke hviler på gensidig kærlighed og virkelig fri overenskomst mellem ægtefællerne, er stridende mod moralen. Kort sagt, kærlighedsægteskabet var proklameret som en menneskeret og det ikke blot som *droit de l'homme*²³⁾, men undtagelsesvis også som *droit de la femme*²⁴⁾.

²³⁾ *droit de l'homme* – mandens ret (også menneskets ret). – Red

²⁴⁾ *droit de la femme* – kvindens ret. – Red.

På eet punkt adskiller denne menneskeret sig dog fra alle andre såkaldte menneskerettigheder. Mens disse i praksis er begrænset til at gælde for den herskende klasse, bourgeoisiet, og direkte eller indirekte forkrøbles for proletariatet, får vi her igen et bevis på ironien i historien. Den herskende klasse vedbliver at stå under herredømme af de sædvanlige økonomiske indflydelser, og kan derfor kun i undtagelsestilfælde opvise virkelig frit indgåede ægteskaber, mens disse, som vi har set, er reglen hos den undertrykte klasse.

Den fuldkommen fri ægteskabsindgåelse kan altså først gennemføres, når den kapitalistiske produktion er afskaffet og de derved oprettede ejendomsforhold har fjernet alle de økonomiske b hensyn, som nu har så stor indflydelse ved valget af ægtefælle. Så bliver der overhovedet intet andet motiv tilbage end den gensidige tilbøjelighed.

Da kærligheden mellem mand og kvinde ifølge sin natur udelukker andre deltagere – omend dette nu til dags gennemgående kun giver sig til kende hos kvinden – så er det ægteskab, som bygges på denne kærlighed, efter sin natur enkeltægteskab. Vi har set, i hvor høj grad Bachofen havde ret, da han anså fremskridtet fra gruppeægteskab til enkeltægteskab for overvejende at være kvindernes værk. Kun overgangen fra parringsægteskabet til monogamiet kommer på mandens regning og den bestod, historisk set, væsentligt i en forringelse af kvindens stilling og en lettelse af mandens adgang til at være hende utro. Hvis nu de økonomiske hensyn falder bort, som har tvunget kvinderne til at finde sig i mændenes vanemæssige utroskab – bekymringen for deres egen eksistens og endnu mere for børnenes fremtid – så vil den dermed opnåede ligestilling for kvinden efter alle hidtidige erfaringer at dømme i langt højere målestok bevirke, at mændene virkelig bliver monogame, end at kvinderne bliver polyandriske²⁵).

Hvad der imidlertid ganske afgjort vil falde bort, det er alle de særheder, som har kendetegnet monogamiet på grund af dets udspring af ejendomsforholdene, og som for det første er mandens overherredømme og for det andet ægteskabets uopløselighed. Mandens overherredømme i ægteskabet er en simpel følge af hans økonomiske overherredømme og vil falde bort af sig selv, når dette forsvinder. Ægte-

²⁵) *Polyandrisk* (af græsk poly – mange, og andros – mand), d.v.s. hengiven til flerlanderi.
– Red.

skabets uopløselighed er dels en følge af den økonomiske situation, hvorunder monogamiet opstod, og dels en overlevering fra den tid, hvor man endnu ikke rigtig forstod sammenhængen mellem denne økonomiske situation og monogamiet og gav det en streng religiøs betydning. Allerede i vor tid er den på tusinde måder blevet gennemhullet. Hvis kun det ægteskab er sædeligt, som er grundet på kærlighed, så er også kun det sædeligt, hvor kærligheden fortsat findes. Varigheden af den individuelle kærlighed mellem mand og kvinde er meget forskellig hos de forskellige individer, særlig hos mændene, og hvis tilbøjeligheden er positivt forbi eller fortrængt af en ny lidenskabelig kærlighed, så er skilsmissen for begge parter så vel som for samfundet en velgerning. Kun bør man skåne folk for at skulle vade gennem en skilsmisseproces' smuds.

Hvad vi altså i dag kan gætte os til angående ordningen af forholdet mellem kønnene, efter at de kapitalistiske produktionsforhold er fejlet bort, er overvejende af negativ art og indskrænker sig til det, som falder bort. Men hvad vil der komme ud af det? Det vil vise sig, når en ny slægt er vokset frem: en slægt af mænd, som aldrig i deres liv har været i den situation at skulle købe sig en kvindes prisgivelse for penge eller andre sociale magtmidler, og af kvinder, som aldrig har været i den situation at skulle give sig hen til en mand af nogen som helst anden grund end virkelig kærlighed, eller at skulle nægte at give sig hen til den elskede mand af frygt for de økonomiske følger. Når en slægt af sådanne folk er vokset op, vil de bryde sig pokker om, hvad man i dag tror, at de skal gøre; de vil danne sig deres egen praksis og deres derefter afstemte offentlige mening om hver enkelts praksis – punktum.

Men lad os vende tilbage til Morgan, som vi har fjernet os temmelig meget fra. Den historiske undersøgelse af de samfundsforhold, som har udviklet sig i civilisationens periode, falder uden for hans bogs rammer. Monogamiets skæbne i dette tidsrum optager ham da også kun lidt. Også han ser i den monogame families videre udvikling et fremskridt, en tilnærmelse til den fuldstændige ligeberettigelse mellem kønnene, uden at han dog regner dette mål for nået. Men, siger han, »når den kendsgerning anerkendes, at familien har gennemgået fire former efter hverandre og nu befinder sig i den femte, så opstår det spørgsmål,

om denne form kan være af varighed for fremtiden. Det eneste mulige svar er, at den må skride fremad på samme måde, som samfundet skri- der fremad, forandre sig i samme målestok, som samfundet forandrer sig, ganske som før. Den er skabt af samfundssystemet og afspejler dets udviklingstrin. Da den monogame familie har forbedret sig siden civilisationens begyndelse og meget betydeligt i den nyeste tid, så kan man i det mindste gå ud fra, at den er i stand til at opnå en yderligere fuldkommengørelse, lige til ligheden mellem de to køn er opnået. Hvis i en fjern fremtid den monogame familie skulle være ude af stand til al opfylde de krav, som samfundet stiller til den, så er det umuligt at forudsige, hvordan dens efterfølger vil være beskaffen.«

III. Den irokesiske gens

Vi kommer nu til en anden af Morgans opdagelser, som er af mindst lige så stor vigtighed som rekonstruktionen af urfamilieformen ud fra slægtskabssystemerne. Påvisningen af, at de med dyrenavne betegnede slægtsforbindelser inden for en amerikansk indianerstamme i det store og hele er identisk med grækernes genea, romernes gentes, at den amerikanske form er den oprindelige, den græsk-romerske den senere og afledede, at hele samfundsorganisationen hos urtidens grækere og romere i gens, fratria og stamme finder sin nøjagtige parallel i den amerikansk-indianske, at gensen er en fælles institution hos alle barbarer, lige til de går over i civilisationen og endnu længere (så langt vore kilder indtil nu rækker) – denne påvisning har med et slag klarlagt de vanskeligste afsnit af den ældste græske og romerske historie og samtidig givet os uanede oplysninger om grundtrækkene i urtidens samfundsforfatning før statens indførelse. Hvor ligetil denne sag end tager sig ud, så snart man blot er blevet klar over den, så har Morgan dog først i den sidste tid opdaget den; i sit foregående skrift, som udkom i 1871, havde han endnu ikke fundet ud af denne hemmelighed, hvis opdagelse for en tid har gjort de ellers så selvsikre engelske oldtidshistorikere så stille som mus.

Det latinske ord *gens*, som Morgan i almindelighed anvender for denne slægtsforbindelse, stammer ligesom det græske *genos*, der har samme betydning, fra den fællesariske rod *gan* (tysk, hvor der efter reglen må stå k for det ariske g, *kan*), som betyder avle. *Gens*, *ganos*, sanskrit *dshanas*, gotisk (ifølge ovenstående regel) *kuni*, gammelnordisk og angelsaksisk *kyn*, engelsk *kin*, middelhøjtysk *künne*, betyder altsammen slægt, afstamning. *Gens* på latin, *genos* på græsk, bruges imidlertid særligt for sådanne slægtsforbindelser, som roser sig af at have fælles afstamning (her af at have fælles stamfader) og ved visse samfundsmæssige og religiøse institutioner er knyttet sammen i et særligt fællesskab, hvis natur og oprindelse dog lige til nu har stået uklart for alle vore historieskrivere.

Vi har allerede ovenfor, hos punaluafamilien, set, hvilken sammensætning en *gens* har i sin oprindelige form. Den består af alle personer, der i kraft af punaluaægteskabet og ifølge de forestillinger, som nødvendigvis hersker i dette, udgør de anerkendte efterkommere af en bestemt, enkelt stammomoder, *gensens* grundlægger. Da faderskabet i denne familieform er uvist, gælder kun den kvindelige linie. Da brødre ikke må gifte sig med deres søstre, men kun med kvinder af anden afstamning, så kommer de børn, der er avlet med disse fremmede kvinder, ifølge moderretten til at stå uden for *gensen*. Det er altså kun efterkommerne af *døtrene* inden for hver generation, der forbliver inden for slægtskabsforbindelsen; sønnernes efterkommere går over i deres mødres *gens*. Hvad bliver der nu af denne blodslægtskabsgruppe, så snart den konstituerer sig som en særlig gruppe, overfor lignende grupper inden for en stamme?

Som denne oprindelige *gens*' klassiske form tager Morgan den, som findes hos irokeserne, særlig hos senekastammen. Hos denne findes der otte *gens*, som er opkaldt efter dyr: 1. ulv, 2. bjørn, 3. skildpadde, 4. bæver, 5. hjort, 6. sneppe, 7. hejre, 8. falk. I hver *gens* hersker følgende skik og brug:

1. *Gensen* vælger sin *sachem* (fredsstyrer) og *høvding* (krigsfører). *Sachem*'en må vælges ud af selve *gensen*, og hans embede var for så vidt arveligt i den, som det straks måtte besættes igen, hvis det blev ledigt. Krigsføreren kunne derimod også vælges uden for *gensen* og undertiden helt mangle. Til *sachem* blev aldrig valgt en søn af den

forrige sachem, da moderretten herskede hos irokeserne og sønnen derfor tilhørte en anden gens, men derimod ofte en broder eller søstersøn. Ved valget stemte alle, mænd og kvinder. Men valget måtte stadfæstes af de andre syv genser, og først da blev den valgte højtideligt indsat og det af hele irokeserforbundets fælles råd. Betydningen heraf vil senere vise sig. Sachem'ens magt inden for gensen var af faderlig, rent moralsk natur, tvangsmidler rådede han ikke over. Desuden var han på embeds vegne medlem af senekaernes stammeråd så vel som af forbundsrådet for alle irokesere. Krigshøvdingen havde kun noget at sige på krigstogter.

2. Den afsætter sachem'en og krigshøvdingen efter forgodtbefindende. Dette gøres atter af mænd og kvinder i fællesskab. De afsatte er bagefter slet og ret krigere ligesom de andre, privatpersoner. Stammerådet kan iøvrigt også afsætte sachem'er, selv imod gensens vilje.

3. Intet medlem kan gifte sig inden for gensen. Dette er gensens grundregel, det bånd, som holder den sammen; det er det negative udtryk for det meget positive blodslægtskab, i kraft af hvilket de individer, som omfattes deraf, først bliver til en gens. Ved opdagelsen af denne enkle kendsgerning har Morgan for første gang afsløret gensens natur. Hvor lidt gensen indtil da var blevet forstået, beviser de tidligere beretninger om vilde og barbarer, hvor de forskellige grupper, som gensordningen er sammensat af, blev kastet hulter til bulter mellem hverandre uden forståelse og uden sondring og kaldt stamme, klan, thum o. s.v., og hvor det undertiden blev sagt om disse enheder, at ægteskab inden for en sådan gruppe var forbudt. Dermed var så den håbløse forvirring skabt, hvori hr. MacLennan kunne optræde som Napoleon og skabe orden ved sit magtsprog: alle stammer deles i dem, inden for hvilke ægteskab er forbudt (exogame) og dem, i hvilke det er tilladt (endogame). Og efter at han således rigtigt havde forkludret sagen, kunne han hengive sig til de dybsindigste undersøgelser over, hvilke af hans to flove klasser der var den ældste: exogamien eller endogamien. Med opdagelsen af gensen, som var grundet på blodslægtskab og den deraf følgende umulighed af ægteskab mellem dens medlemmer, hørte dette vås op af sig selv. – Det er selvindlysende, at på det trin, hvorpå vi træffer irokeserne, bliver ægteskabsforbudet inden for gensen overholdt ubrydeligt.

4. De afdødes ejendele tilfaldt de øvrige gensfæller, de skulle blive i gensen. Da de genstande, en irokeser kune efterlade sig, var ganske betydelige, delte de nærmeste gensslægtninge arven; ved en mands død hans kødelige brødre, søstre og morbrødre, ved en kvindes død hendes børn og kødelige søstre, men ikke hendes brødre. Mand og kone kunne således ikke arve hinanden, og børnene ikke faderen.

5. Gensfællerne skyldte hverandre hjælp, beskyttelse og navnlig bistand til at hævne krænkelser, der var tilføjet dem af fremmede. Den enkelte forlod sig med hensyn til sin sikkerhed på gensens beskyttelse og kunne roligt gøre det; den, som krænkede ham, krænkede hele gensen. Herfra, fra gensens blodbånd, udsprang forpligtelsen til blodhævn, som irokeserne anerkendte uden forbehold. Hvis en mand uden for gensen dræbte en gensfælle, så var hele den dræbtes gens forpligtet til at tage blodhævn. Først forsøgte man mægling; drabsmandens gens holdt råd og stillede den dræbtes gens' råd forslag til at bilægge sagen, for det meste ved at udtrykke beklagelse af drabet og tilbyde store gaver. Hvis disse blev modtaget, var sagen ude af verden. I modsat fald udnævnte den krænkede gens en eller flere hævnere, som var forpligtet til at forfølge og dræbe drabsmanden. Skete dette, så havde den dræbtes gens ingen ret til at beklage sig, sagen var udlignet.

6. Gensen har bestemte navne eller rækker af navne, som den alene i hele stammen har lov til at anvende, så at den enkeltes navn tillige siger, hvilken gens han tilhører. Et gensnavn fører straks uden videre gensrettigheder med sig.

7. Gensen kan adoptere fremmede og derved optage dem i hele stammen. Således blev de krigsfanger, som ikke blev dræbt, ved adoption i en gens stammemedlemmer hos senekaerne og fik derved fulde gens- og stammerettigheder. Adoptionen fandt sted på forslag af de enkelte gensfæller, mænd, der antog den fremmede som broder eller søster, kvinder, der antog ham som barn; højtidelig optagelse i gensen var nødvendig som stadfæstelse. Hyppigt blev således enkelte særlig indskrumpede genser igen gjort kraftige ved en masseadoption ud af en anden gens med dennes samtykke. Hos irokeserne fandt den højtidelige optagelse i gensen sted i stammerådets offentlige møde, hvorved den i virkeligheden blev en religiøs ceremoni.

8. Særlige religiøse højtideligheder kan man vanskeligt påvise hos

indianske genser, men indianernes religiøse ceremonier hænger mere eller mindre sammen med genserne. Ved irokesernes seks årlige religiøse fester blev sachem'erne og krigshøvdingene i kraft af deres embede regnet som »troens vogtere« og forrettede tjeneste som præster.

9. Gensen har en fælles begravelsesplads. Denne er nu forsvunden hos irokeserne i staten New York, hvor de levede tæt omgivet af hvide, men den fandtes tidligere. Hos andre indianere findes den endnu; således hos de med irokeserne nær beslægtede tuskaroraer, som ganske vist er kristne, men har en bestemt række på kirkegården for hver gens, således at moderen, men ikke faderen, bliver begravet i samme række som børnene. Og også hos irokeserne går en afdøds hele gens med til begravelsen, sørger for grav, gravtale o.s.v.

10. Gensen har et råd, alle voksne mandlige og kvindelige gensfællers demokratiske forsamling, hvor alle har lige stemmeret. Dette råd valgte og afsatte sachem'er og krigshøvdinge og også de øvrige »troens vogtere« det traf beslutning om bødegaver (mandebod) eller blodhævn for myrdede gensfæller; det adopterede fremmede i gensen. Kort sagt, det var gensens suveræne myndighed.

Således er en typisk indiansk gens organiseret. »Alle dens medlemmer er frie mennesker, som har pligt til at værne hinandens frihed; de har samme personlige rettigheder – hverken sachem'er eller krigshøvdinge gør krav på forrang af nogen art; de danner et broderskab, tæt forbundet ved blodets bånd. Frihed, lighed, broderskab, var gensens grundprincipper, selv om de aldrig blev formet i ord, og gensen var igen enheden i et helt samfundssystem, grundlaget for det ordnede indianske samfund. Det forklarer den uovervindelige uafhængighedstrang og den personlige værdighed i fremtræden, som alle anerkender hos indianerne.«

På opdagelsestiden var alle Nordamerikas indianere organiserede i genser efter moderretten. Kun i nogle stammer, som f.eks. dakotaernes, var genserne i forfald, og i nogle andre, ojobwas, omahas, var de organiserede efter faderretten.

Hos overordentlig mange indianske stammer med over fem eller seks genser finder vi dem tre og tre eller fire og fire eller flere sammen forenet til en særlig gruppe, som Morgan i nøjagtig oversættelse af det indianske navn kalder fratria (broderskab) efter dens græske side-

stykke. Således har senekaerne to fratrier; den første omfatter genserne 1–4, den anden 5–8. Ved nærmere undersøgelse viser det sig, at disse fratrier for det meste giver et billede af de oprindelige genser, hvori stammen i begyndelsen var delt. På grund af forbudet mod at gifte sig inden for sin egen gens måtte hver stamme jo omfatte mindst to genser for at kunne vedblive at bestå. Efterhånden som stammen formerede sig, spaltede hver gens sig igen i to eller flere, der nu hver for sig fremtræder som en særlig gens, mens den oprindelige, som omfatter alle døtregenserne, lever videre som fratria. Hos senekaerne og de fleste andre indianere er genserne i en fratria brodergenser, men fættergenser til dem i den anden – betegnelser, der, som vi har set, har en meget virkelig og udtryksfuld betydning i det amerikanske slægtskabssystem. Oprindeligt måtte heller ingen seneka gifte sig inden for sin fratria, men dette er forlængst gået af brug og indskrænket til at gælde for gensen. Det var tradition blandt senekaerne, at Bjørn og Hjort skulle være de to oprindelige genser, hvorfra de andre genser er udsprunget. Efter at denne nye indretning en gang havde slået rod, forandrede man den, når forholdene talte for det; når det skete, at genser i en fratria døde ud, overførte man undertiden hele genser fra andre fratrier til den til erstatning for dem. Derfor finder vi hos forskellige stammer genser af samme navn grupperet forskelligt i fratrierne.

Fratriens funktion hos irokeserne er dels af samfundsmæssig, dels af religiøs natur. – 1. Fratrierne spiller boldspil mod hverandre, hver sender sine bedste spillere, de øvrige ser til, hver fratria er opstillet for sig, og man indgår væddemål, hvor hver fratria holder på sejren for sine egne folk. – 2. I stammerådet sidder hver fratrias sachem'er og krigshøvdinge sammen, de to grupper over for hinanden, hver taler taler til repræsentanterne for hver fratria som til en særlig korporation. – 3. Forekom der et drab i stammen, hvor drabsmanden og den dræbte ikke tilhørte samme fratria, så påkaldte den krænkede gens ofte sine brodergenser; disse holdt et fratrieråd og henvendte sig til den anden fratria som en helhed, for at denne ligeledes kunne sammenkalde et råd for at få sagen bilagt. Her optræder fratrien altså igen som den oprindelige gens, og med større udsigt til at opnå et resultat end den svagere enkelte gens, dens datter, kunne have. – 4. Når frem-

ragende personer døde, overtog den anden fratria omsorgen for begravelsen og begravelseshøjtidelighederne, mens den afdødes fratria gik med som sørgende. Når en sachem døde, så anmeldte den anden fratria til irokesernes forbundsråd, at hans embede var blevet ledigt. – 5. Ved valget af en sachem trådte fratrierådet ligeledes til. At brodergenserne godkendte valget, blev regnet for så temmelig selvfølgeligt, men den anden fratrias genser kunne måske komme med indvendinger. I så fald trådte denne fratrias råd sammen; fastholdt man indsigelsen, var valget ugyldigt. – 6. Tidligere havde irokeserne særlige religiøse mysterier, som de hvide kaldte »medicine lodges«. Disse højtideligholdtes hos senekaerne ved hjælp af to religiøse samfund, med regelret indvielse af nye medlemmer; for hver af de to fratrier var der et af disse samfund. – 7. Hvis, hvad der næsten er sikkert, de fire lineages (slægter), som hver beboede en fjerdedel af Tlascala på erobrings-tiden, var fire fratrier, så er det dermed bevist, at fratrierne, ligesom hos grækerne og lignende slægtskabsforbund hos tyskerne, også gjaldt som militære enheder; disse fire lineages drog i kamp, hver enkelt som en særlig flok, med egen uniform og fane og egen fører.

Ligesom flere genser danner en fratria, således danner i den klas-siske form flere fratrier en stamme; hos stærkt svækkede stammer mangler i mange tilfælde mellemliddet, fratrien.

Hvad er derefter karakteristisk for en indianerstamme i Amerika?

1) Den havde eget område og eget navn. Hver stamme ejede foruden det sted, hvor den havde sine boliger, tillige et betydeligt om-råde til jagt og fiskeri. På den anden side af dette lå en vidtstrakt neu-tral landstrækning, der nåede lige til grænsen for den næste stammes område, og som hos sprogbeslægtede stammer var mindre, hos sprog-fremmede stammer større. Det er tyskernes grænseskov, ødemarken, som Cæsars suever skaber omkring deres område, isarnholt (på dansk jarnved, limes danicus) mellem danskere og tyskere, Sachsenwald og branibor (slavisk = beskyttelsesskov), hvorfra Brandenburg har sit gavn, mellem tyskere og slaver. Det således udskilte område med sine usikre grænser var stammens fællesland, anerkendt som sådant af nabostammerne og af stammen selv forsvaret mod overgreb. Det usikre ved grænserne blev som regel først en ulempe, når befolkningen havde formeret sig stærkt. – For det meste synes stammenavne mere at være

opstået tilfældigt end at være bevidst valgt; med tiden forekom det ofte, at nabostammerne betegnede en stamme med et andet navn end det, den selv brugte, ligesom tyskerne fik deres første historiske fællesnavn, germanerne, fra kelterne.

2) En særlig *dialekt*, der er karakteristisk for den enkelte stamme. I virkeligheden falder stamme og dialekt ifølge sagens natur sammen; dannelse af nye stammer og dialekter ved spaltning skete indtil den nyeste tid i Amerika og er vel endnu næppe helt ophørt. Hvor to svækkede stammer smelter sammen til een, sker det i enkelte tilfælde, at to nærbeslægtede dialekter tales inden for samme stamme. De amerikanske stammers gennemsnitlige styrke udgør under 2000 individer; cherokeeerne når imidlertid op på 26.000, det største antal indianere i De forenede stater, som taler samme dialekt.

3) Retten til højtideligt at indsætte de af genserne valgte sachem'er og krigshøvdinge og

4) retten til igen at afsætte dem, også mod deres gensers vilje. Da disse sachem'er og krigshøvdinge er medlemmer af stammerådet, er det indlysende, at stammen har denne ret overfor dem. Hvor der havde dannet sig et forbund af stammer, og samtlige stammer var repræsenteret i et forbundsråd, gik disse rettigheder over på dette.

5) Besiddelsen af fælles religiøse forestillinger (mytologi) og religiøse ceremonier. »Indianerne var på deres barbariske måde et religiøst folk«. Deres mytologi har endnu ikke været genstand for kritisk undersøgelse. Deres religiøse forestillinger – ånder af enhver art – tænker de sig allerede i menneskelig skikkelse, men barbariets nederste trin, hvorpå de befinder sig, kender endnu ikke til billedlige fremstillinger, såkaldte, afguder. Det er en dyrkelse af naturen og elementerne, som er i færd med at udvikle sig til flerguder. De forskellige stammer havde deres regelmæssige fester med bestemte former for gudsdyrkelse, nemlig dans og spil; særlig dansen var en væsentlig bestanddel af alle religiøse højtideligheder, der blev afholdt af hver stamme for sig.

6) Et stammeråd for fælles anliggender. Det var sammensat af samtlige sachem'er og krigshøvdinge fra de enkelte genser, disse virkelige repræsentanter, fordi de til enhver tid kunne afsættes; det rådslog offentligt, omgivet af de øvrige stammemedlemmer, som havde

ret til at tale med og krav på at blive hørt; rådet afgjorde sagerne. I reglen blev på forlangende enhver tilstedeværende hørt, også kvinderne kunne fremføre deres synspunkter gennem en taler, som de selv havde valgt. Hos irokeserne måtte den endelige beslutning fattes enstemmigt, således som det også var tilfældet ved mange beslutninger hos de tyske markfællesskaber. Det påhvilede navnlig stammerådet at ordne forholdet til fremmede stammer; det modtog og sendte ud-sendinge, erklærede krig og sluttede fred. Kom det til krig, førtes den mest af frivillige. I princippet gjaldt hver stamme for at være i krig med enhver anden stamme, med hvilken den ikke havde sluttet en udtrykkelig fredsoverenskomst. Krigstogter mod sådanne fjender blev som regel sat i scene af enkelte fremragende krigere; de dansede en krigsdans, og de, der dansede med, tilkendegav dermed, at de ønskede at tage del i felttoget. Skaren blev straks dannet og sat i bevægelse. Ligeledes blev det angrebne stammeområdes forsvar hovedsagelig ført ved frivilligt opbud. Det gav altid anledning til afholdelse af offentlige festligheder, når sådanne krigsskarer drog ud og vendte tilbage. Stammerådets samtykke til sådanne felttog krævedes ikke og blev hverken forlangt eller givet. Det er privatkrige fuldstændig som de tyske »Gefolgschaften«, følgeskaber, førte dem, og som Tacitus skildrer dem for os, men hos tyskerne har følgeskaberne allerede antaget en stående karakter, danner en fast kerne, som allerede bliver organiseret i fredstid, og hvorom de øvrige frivillige samler sig i krigstilfælde. Sådanne krigsskarer var sjældent talrige; indianernes betydeligste ekspeditioner, også til fjernliggende steder, blev fuldført af fåtallige stridskræfter. Hvis sådanne følgeskaber slog sig sammen om et større foretagende, så adlød hver af dem kun sin egen fører; enheden i felttogsplanen blev – godt eller dårligt – sikret ved et råd, der var sammensat af disse førere. Det er alamanernes krigsførelse i det fjerde århundrede ved den øvre Rhin, således som vi finder den skildret af Ammianus Marcellinus.

7) I nogle stammer finder vi en overhøvding, hvis rettigheder imidlertid er meget ringe. Det er en af sagem'erne, der i tilfælde, hvor der kræves hurtig handling, skal træffe foreløbige forholdsregler, indtil rådet kan forsamle sig og træffe den endelige afgørelse. Det er et svagt anlæg, som dog for det meste ikke har udviklet sig videre, til en

embedsmands udøvende myndighed. Denne har tværtimod, som det senere vil vise sig, i de fleste tilfælde, om ikke overalt, udviklet sig af den øverste hærfører.

Det store flertal af amerikanske indianere nåede ikke ud over sammenslutningen i stammer. I fåtallige stammer, der var skilt fra hverandre af udstrakte grænsestrækninger og svækket af evige krige, besatte de med få mennesker et uhyre område. Forbund mellem beslægtede stammer dannedes her og der, hvor en øjeblikkelig nødssituation gjorde det nødvendigt, og opløstes, når den var forbi. Men i enkelte egne havde oprindelig beslægtede stammer efter deres adspaltelse igen sluttet sig sammen til varige forbund og således gjort det første skridt til dannelse af nationer. I De forenede stater finder vi den mest udviklede form af et sådant forbund hos irokeserne. Efter at de var draget ud fra deres bopladser vest for Mississippi, hvor de sandsynligvis danner en gren af den store dakotafamilie, slog de sig efter lange vandringer ned i den nuværende stat New York, delt i fem stammer: senekaer, cayuga'er, onondag'er, oneid'er og mohawk'er. De levede af fisk, vildt og rå grøntsager og boede i landsbyer, der i reglen beskyttedes af palisader. De talte aldrig over 20.000 individer, havde i alle fem stammer et antal genser fælles, talte nærbeslægtede dialekter, af det samme sprog og besatte nu eet sammenhængende område, som var delt mellem alle fem stammer.

Da dette område nylig var erobret, var det naturligt blevet en vane for disse stammer at holde sammen mod dem, de havde fortrængt derfra. Dette forbund udviklede sig, senest i begyndelsen af det 15. århundrede, til et formeligt »evigt forbund«, et edsforbund, som også straks i følelsen af sin nye styrke antog en aggressiv karakter og på sin magts højdepunkt, hen imod 1675, havde erobret store landstrækninger rundt omkring og dels fordrevet indbyggerne, dels pålagt dem at betale skat til sig. Irokeserforbundet udgjorde den mest fremskredne samfundsordning, som indianerne er nået til, for så vidt de ikke har overskredet barbariets nederste trin (altså med undtagelse af meksikanere, nymeksikanere og peruanere). Forbundets grundbestemmelser var følgende:

1. Evigt forbund mellem de fem blodbeslægtede stammer på grundlag af fuldkommen lighed og selvstændighed i alle indre stammeanlig-

genter. Dette blodslægtskab dannede det sande grundlag for forbundet. Af de fem stammer kaldtes de tre faderstammerne og var indbyrdes brødre; de to andre kaldtes sønnestammerne og var ligeledes brødre indbyrdes. Tre genser – de ældste – var endnu levende repræsenteret i alle fem, andre tre i tre stammer; medlemmerne af hver af disse genser var allesammen brødre gennem alle fem stammer. Det fælles sprog, blot med forskellige dialekter, var udtryk og bevis for den fælles afstamning.

2. Forbundets organ var et forbundsråd på 50 sachem'er, alle lige i rang og anseelse; dette råd traf de endelige afgørelser om alle forbundets anliggender.

3. Disse 50 sachem'er var ved forbundets stiftelse fordelt over stammerne og genserne som bærere af nye embeder, der udtrykkelig var oprettet i forbundsøjemed. De blev valgt igen af de pågældende genser, hver gang et embede blev ledigt, og kunne til enhver tid afsættes af dem; men det var forbundsrådet, som havde ret til at indsætte dem i deres embede.

4. Disse forbunds-sachem'er var også sachem'er i deres respektive stammer og havde sæde og stemmeret i stammerrådet.

5. Alle forbundsrådets beslutninger måtte være enstemmigt vedtaget.

6. Afstemningen skete stammevis, således at hver stamme og i hver stamme alle medlemmer af rådet måtte være enige for at kunne vedtage en gyldig beslutning.

7. Hvert af de fem stammeråd kunne sammenkalde forbundsrådet, men dette ikke sig selv.

8. Møderne fandt sted i det forsamlede folks nærværelse; enhver irokeser kunne tage ordet, men rådet alene havde afgørelsen.

9. Forbundet havde intet personligt overhoved, ingen chef for den udøvende magt.

10. Derimod havde det to øverste krigsførere, med samme rettigheder og lige myndighed (de to »konger« hos spartanerne, de to konsulere i Rom)

Det var hele den samfundsforfatning, under hvilken irokeserne har levet i over fire hundrede år, og som de endnu lever under. Jeg har

skildret den mere udførligt efter Morgan, fordi vi her har lejlighed til at studere en samfundsordning, der endnu ikke kender noget til en *stat*. Staten forudsætter en særlig offentlig myndighed, der er adskilt fra helheden af de individer, der til enhver tid sorterer under den, og Maurer, der med rigtigt instinkt erkender, at den tyske markforfatning er en i sig selv rent samfundsmæssig institution, der er noget væsentlig andet end en stat, selv om den senere for en stor del ligger til grund for den – Maurer undersøger derfor i alle sine skrifter den gradvise opståen af den offentlige myndighed ud fra og ved siden af markernes, landsbyernes, gårdenes og byernes oprindelige forfatninger. Vi ser hos de nordamerikanske indianere, hvorledes en oprindelig ensartet folkestamme lidt efter lidt spreder sig over et uhyre fastland, hvorledes stammerne ved spaltning bliver til folk, hele grupper af stammer; hvorledes sprogene forandres, til de ikke blot bliver uforståelige indbyrdes, men endog næsten ethvert spor af den oprindelige enhed er forsvundet; hvorledes endvidere de enkelte genser i stammerne spalter sig i flere, de gamle modergenser bevares som fratrier og navnene på disse de ældste genser alligevel forbliver de samme hos stammer, som har fjernet sig langt fra hverandre og længe har været adskilt – Ulven og Bjørnen er endnu gensnavne hos flertallet af alle indianske stammer. Og på dem alle passer i det store og hele, den ovenfor skildrede forfatning – med den undtagelse, at mange ikke er nået så vidt som til forbundet mellem beslægtede stammer.

Men vi ser også – når gensen engang er givet som samfundsenhed – i hvor høj grad hele forfatningen med genser, fratrier og stammer udvikler sig af denne enhed med næsten tvingende nødvendighed, fordi den udspringer af naturen. Alle tre er grupper på forskellige grader af blodslægtskab, hver danner i sig selv en sluttet kreds og ordner sine egne anliggender, men hver fuldstændiggør også de andre. Og kredsen af de anliggender, der angår dem, omfatter helheden af de offentlige anliggender, der havde betydning hos barbarerne på det laveste trin. Hvor vi altså hos et folk finder gensen som samfundsenhed, vil vi også kunne søge efter en lignende stammeordning som den, der er skildret her; og hvor der foreligger fyldestgørende kilder, som hos grækerne og romerne, vil vi ikke blot kunne finde dem, men også kunne overbevise os om, at i de tilfælde, hvor kilderne lader os

i stikken, kan en sammenligning med den amerikanske samfundsforfatning hjælpe os over de vanskeligste tvivlsspørgsmål og gåder.

Og den er i al sin barnlighed og enkelhed en vidunderlig forfatning, denne gensforfatning! Uden soldater, gendarmer og politifolk, uden adel, konger, statholdere, præfekter eller dommere, uden fængsler, uden processer går alt sin ordnede gang. Al kiv og strid afgøres af den samlede masse af dem, som berøres deraf, gensen eller stammen eller de enkelte genser indbyrdes – kun som det yderste, sjældent anvendte middel truede blodhævnen, som vor dødsstraf jo kun er den civiliserede form for, behæftet med alle civilisationens fortrin og mangler. Selvom langt flere anliggender er fælles, end tilfældet er nu – husholdningen er kommunistisk og fælles for en hel række familier, jorden er stammens eje, kun de små haver har husholdningerne foreløbig fået anvist – så behøvede man dog intet som helst af vort vidtløftige og indviklede forvaltningsapparat. Beslutningerne træffes af dem, sagerne angår, og i de fleste tilfælde har århundredgammel skik og brug allerede ordnet alt. Fattige og trængende kan der ikke findes – den kommunistiske husholdning og gensen kender sine forpligtelser mod gamle, syge og krigsinvalidere. Alle er lige og fri – også kvinderne. For slaver er der endnu ikke plads, og i reglen heller ikke for undertvingelse af fremmede stammer. Da irokeserne omkring 1651 havde overvundet erierne og den »neutrale nation«, tilbød de dem at træde ind i forbundet som ligeberettigede; først da de besejrede afslog dette, blev de fordrevet fra deres område. Og hvorledes de mænd og kvinder bliver, der frembringes af et sådant samfund, det berriser beundringen hos alle hvide, der kommer sammen med ufordærvede indianere, for disse barbarers personlige værdighed, retsind, karakterstyrke og tapperhed.

Denne tapperhed har vi (for ganske nylig) oplevet eksempler på i Afrika. For nogle år siden har zulukafferne og for et par måneder²⁶⁾ siden nubierne – begge stammer, hos hvem gensindretningerne endnu ikke er helt uddøde – gjort, hvad ingen europæisk hær kan gøre. Kun bevæbnet med lanser og kastespyd, uden skydevåben, er de rykket frem gennem kugleregnet fra det engelske infanteris bagladere lige til bajo-

²⁶⁾ Der sigtes til englændernes krig mod de afrikanske zuluer 1879 og mod nubierne 1883.
– Red.

netterne og har mere end een gang bragt dette infanteri – der er anerkendt som det bedste i verden til sluttet kamp – i uorden og endog slået det, trods den kolossale ulighed i våben og til trods for, at de slet ingen tjenestetid har og ikke ved, hvad eksercits vil sige. Hvad de kan udholde og præstere, bevises af englændernes klage over, at en kaffer i løbet af 24 timer kan tilbagelægge en længere vej hurtigere end en hest – den mindste muskel springer frem hård og stærk som en piske-snært, siger en engelsk maler.

Således så menneskene og det menneskelige samfund ud, før adskillelsen i forskellige klasser havde fundet sted. Og når vi sammenligner deres stilling med det store flertal af nutidens civiliserede mennesker, så er afstanden mellem vor tids proletar og småbonde og dattidens fri gensfælle uhyre.

Det er den ene side. Men lad os ikke glemme, at denne ordening var viet til undergang. Den nåede ikke ud over stammen; stammeforbundet betegnede allerede begyndelsen til dens undergravelse, som det senere vil vise sig, og som det allerede viste sig ved irokesernes undertrykkelsesforsøg. Hvad der var uden for stammen, var uden for retten. Hvor der ikke forelå et udtrykkeligt fredsforlig, herskede der krig fra stamme til stamme, og krigen førtes med den grusomhed, der adskiller menneskene fra de øvrige dyr, og som først senere blev mildnet af nyttehensyn. Gensforfatningen i sin blomstring, som vi så den i Amerika, forudsætter en yderst uudviklet produktion, altså en yderst tynd befolkning på et vidtstrakt område; og endvidere, at mennesket beherskes næsten fuldstændigt af den ydre natur, der står for det som fremmed og gådefuld, en beherskelse, der genspejles i de barnlige religiøse forestillinger. Stammen var grænsen for mennesket, såvel over for de stammefremmede som over for det enkelte menneske selv; stammen, gensen og deres institutioner var hellige og ukrænkelige, var en naturbestemt højere magt, som den enkelte var og blev ubetinget undergivet i sin følen, tænken og handlen. Hvor imponerende denne tidsalders folk end tegner sig for os, og hvor forskellige de end er indbyrdes, så er de dog, som Marx siger, bundet til det naturfødte stammefællesskabs navlestreng. Dette naturfødte stammefællesskabs magt måtte brydes og blev brudt. Men det skete ved indflydelser, der ved første øjekast viser sig for os som en fornedrelse, som et syndefald fra

det gamle genssamfunds enkle, sædelige højhed. Det er de laveste interesser – gemen havepsyge, brutal nydelsessyge, smudsig gerrighed, egenkærligt tyveri af fællesejendommen – som indvier det nye, civiliserede samfund, klassesamfundet; det er de forsmædeligste midler – tyveri, magtmisbrug, rænker, forræderi, som udhuler det gamle, klasseløse genssamfund og bringer det til fald. Og selve det nye samfund har, i de halvtredjetusind år, det har bestået, aldrig været andet end et lille mindretals udvikling på bekostning af det store udbyttede og undertrykte flertal, og således er det nu mere end nogensinde før.

IV. Den græske gens

Grækerne var, ligesom pelasgerne og andre stammebeslægtede folk, allerede fra den forhistoriske tid ordnet i samme organiske orden som amerikanerne: gens, fratria, stamme, stammeforbund. Fratrien kunne mangle således som hos dorierne, stammeforbundet behøvede endnu ikke at være kommet til udfoldelse overalt, men i alle tilfælde var gensen enheden. På den tid, da grækerne træder ind i historien, står de på tærskelen til civilisationen; mellem dem og de amerikanske stammer, som vi har behandlet ovenfor, ligger næsten to hele udviklingsperioder, som heltetidens grækere var forud for irokeserne. Grækernes gens har derfor heller ikke på nogen måde mere det præg af de ældste tider, som kendetegner irokesernes; gruppeægteskabets mærke begynder i høj grad at blive udvisket. Moderretten er vejet for faderretten; dermed har den fremvoksende privatrigdom skudt sin første breche i gensforfatningen. En anden breche var en naturlig følge af den første: da faderrettens indførelse bevirkede, at en rig kvindelig arvings formue ved hendes ægteskab ville komme i hendes mands, altså i en anden gens' besiddelse, gennembrød man grundlaget for al gensret og ikke blot tillod, men *befalede* i et sådant tilfælde, at pigen skulle gifte sig inden for gensen, for at formuen kunne bevares for den.

Ifølge Grottes græske historie blev specielt den athenske gens sammenholdt af:

1. Fælles religiøse højtideligheder og eneret til gennem præsterne at tilbede en bestemt gud, gensens angivelige stamfader, som i denne egenskab betegnedes ved et særligt tilnavn.

2. Fælles begravelsesplads (sammenlign Demosthenes' »Eubulides«).

3. Gensidig arveret.

4. Gensidig forpligtelse til at yde hjælp, beskyttelse og understøttelse i tilfælde af overfald.

5. Gensidig ret og pligt til at indgå ægteskab inden for gensen i visse tilfælde, særlig hvor det drejede sig om forældreløse kvinder eller kvindelige arvinger.

6. Besiddelse, i hvert fald i nogle tilfælde, af fælles ejendom med en egen arkon (forstander) og skatmester.

Endvidere knyttedes flere genser sammen i fratrien, dog mindre snævert; dog finder vi også her gensidige rettigheder og pligter af lignende art, særlig fællesskab i bestemte religionsøvelser og retten til forfølgelse, når en frator (medlem af fratrien) bliver dræbt. En stammes fratrier som helhed havde igen fælles, regelmæssigt tilbagevendende hellige højtideligheder under forsæde af en fylobasileus (stammeforstander), som var udvalgt blandt de adelige (eupatrider).

Så vidt Grote. Og Marx føjer til: »Men gennem den græske gens stikker den vilde (f.eks. irokeseren) umiskendelig hovedet frem«. Han bliver endnu mere umiskendelig, så snart vi går lidt videre i undersøgelsen.

Til den græske gens hører nemlig endvidere:

7. Afstamning efter faderretten.

8. Forbud mod ægteskab inden for gensen, undtagen hvor det drejer sig om kvindelige arvinger. Denne undtagelse og dens affattelse som et påbud beviser den gamle regels gyldighed. Dette følger ligeledes af den almengyldige sætning, at kvinden ved sit ægteskab giver afkald på sin gens' religiøse ceremonier og går over til sin mands, i hvis fratria hun også blev indskrevet. Ægteskab uden for gensen var herefter og efter et berømt sted hos Dikaiarkos reglen, og Becker antager i Karikles ligefrem, at ingen måtte gifte sig inden for sin egen gens.

9. Retten til adoption i gensen; den skete ved adoption i familien men med offentlige formaliteter og kun undtagelsesvis.

10. Retten til at vælge og afsætte forstanderne. At enhver gens havde sin arkon, ved vi; at embedet skulle være arveligt i bestemte familier, bliver intetsteds sagt. Lige til barbariets slutning taler sandsynligheden altid imod arvelighed i egentlig forstand, da dette ville være uforeneligt med tilstande, hvor rige og fattige inden for gensen havde fuldkommen ens rettigheder.

Ikke blot Grote, men også Niebuhr, Mommsen og alle andre historieskrivere, der hidtil har beskæftiget sig med den klassiske oldtid, er strandede på gensen. Hvor rigtigt de end har optegnet mange af dens kendemærker, så betragtede de den altid som en gruppe af familier og gjorde det derved umuligt at forstå gensens natur og oprindelse. Familien har aldrig været en organisationsenhed under gensforfatningen og kunne ikke være det, fordi mand og kone nødvendigvis måtte høre til to forskellige genser. Gensen gik helt ind i fratrien og fratrien i stammen; familien gik halvt ind i mandens gens og halvt ind i konens. Heller ikke staten anerkender nogen familie i den offentlige ret; den eksisterer lige til i dag kun for privatretten. Og dog går hele vor hidtidige historiskrivning ud fra den meningsløse forudsætning, som navnlig i det attende århundrede blev anset for at være uangribelig, at den monogame enkeltfamilie, som næppe er ældre end civilisationen, er den krystalkærne, hvorefter samfundet og staten efterhånden har afsat sig.

»Til hr. Grote må endvidere bemærkes,« tilføjer Marx, »at skønt grækerne udleder deres genser fra gudelæren, er dog disse genser ældre end den *af dem selv* skabte gudelære med dens guder og halvpunder.«

Morgan citerer med forkærlighed Grote, fordi denne er et meget anset og dog ganske uvildigt vidne. Han fortæller endvidere, at enhver athensk gens betegnedes med et navn, der var afledt fra dens formentlige stamfader; at det før Solon var en almindelig regel, som også gjaldt efter Solon, når der intet testamente fandtes, at den afdødes gensfæller (gennêtes) arvede hans formue, og at i tilfælde af manddrab først den dræbtes slægtninge, derefter hans gensfæller og til sidst hans fratorer havde ret og pligt til at forfølge forbryderen for retten: »alt, hvad vi hører om de ældste athenske love, er grundet på inddelingen i genser og fratrier«.

Gensernes afstamning fra fælles urforfædre er noget, som har voldt »skolelærde filistre« (Marx) meget hovedbrud. Da de naturligvis anser den for at være en ren myte, er de ude af stand til at forklare sig, hvorledes en gens er opstået af sidestillede familier, der oprindelig slet ikke var beslægtede med hverandre, og dog måtte de se at finde ud af det for at kunne forklare, at der overhovedet var genser til. Så fremturer man da med en ordstrøm, som bevæger sig i kreds og ikke når ud over følgende: ganske vist er stamtræet en fabel, men gensen er en virkelighed, og endelig hedder det da hos Grote – med indskud af Marx –: »Vi hører kun sjældent om dette stamtræ, fordi det kun ved visse, særlig højtidelige lejligheder bringes frem for offentligheden. Men de ringere genser havde deres fælles religionsøvelser (højest mærkværdigt, hr. Grote) og fælles overmenneskelige stamfader og stamtræ, ganske som de mere berømte (ganske særlig mærkværdigt, hr. Grote, hos *ringere* genser!); grundplanen og det ideale grundlag (ærede herre, ikke *ideale*, men karnale, oversat *kødelige*!) var det samme hos alle«.

Marx sammenfatter Morgans svar herpå således: »Det blodslægtskabssystem, der svarer til gensen i dens urform – og grækerne havde engang haft denne lige så vel som andre dødelige – bevarede kendskabet til slægtskabsforholdene mellem alle gensernes medlemmer indbyrdes. De lærte dette, som for dem var så overordentligt betydningsfuldt, gennem indøvet brug fra barnsben af. Med den monogame familie gik dette i glemme. Gensnavnet skabte et stamtræ, som fik enkeltfamiliens eget til at tage sig ubetydeligt ud. Det var fremdeles dette navn, der skulle bevare kendsgerningen om den fælles afstamning hos dem, som bar det; men gensens stamtræ gik så langt tilbage, at medlemmerne ikke mere kunne eftervise deres gensidige virkelige slægtskab undtagen i et begrænset antal tilfælde ved nyere, fælles forfædre. Selve navnet var et bevis på fælles afstamning og et afgørende bevis, undtagen i adoptionstilfælde. Derimod er den faktiske benægtelse af ethvert slægtskab mellem genfæller à la Grote og Niebuhr, hvorved gensen forvandles til en ren opfunden og opdigtet skabning, noget der er »ideale«, d.v.s. stuelærde skriftkloge værdig. Fordi slægternes sammenkædning, især ved monogamiets frembrud, fortabte sig i den fjerne fortid, og den forgangne virkelighed syntes afspejlet i det myto-

logiske fantasibillede, sluttede og slutter hæderlige filistre, at fantasi-stamtræet skabte virkelige genser!«

Fratrien var som hos amerikanerne en modergens, der var blevet spaltet i flere døtregenser og forenede dem; den blev i mange tilfælde ved med at aflede dem alle fra en fælles stamfader. Således havde ifølge Grote »alle samtidige medlemmer af Hekateus' fratria en og samme gud til stamfader i sejstende led«; alle denne fratrias genser var altså bogstaveligt brodergenser. Fratrien forekommer endnu hos Homer som en militær enhed, i det berømte sted, hvor Nestor råder Agamemnon: Ordn mændene efter stammer og efter fratrier, for at fratria kan bistå fratria og stamme stamme. – Iøvrigt har den ret og pligt til at forfølge den blodskyld, der er begået mod en frator, altså i tidligere tid også pligt til at øve blodhævn. Den har endvidere fælles helligdomme og fester, ligesom den samlede græske gudelæres udformning af den medbragte gammelariske naturdyrkelse hovedsagelig var betinget af genser og fratrier og foregik inden for dem. Ydermere havde den en forstander (fratriark) og ifølge De Coulanges også forsamlinger og bindende beslutninger, domsmyndighed og forvaltning. Selv den senere stat, som ignorerede gensen, overlod fratrien visse offentlige embedshandlinger.

Stammen bestod af flere beslægtede fratrier. I Attika fandtes der fire stammer, hver på tre fratrier, hvoraf hver igen talte tredive genser. En sådan afrunding af grupperne forudsætter en bevidst, planmæssig indgriben i den naturligt opståede ordning. Hvorledes, hvornår og hvorfor dette skete, det siges der intet om i den græske historie, om hvilken grækerne selv ikke har bevaret erindringen længere end ind i heltetidsalderen.

Dialekt-afvigelser var hos grækerne med deres forholdsvis ringe område ikke nået til samme udvikling som i de udstrakte amerikanske skove; dog finder vi også her kun stammer med samme hoveddialekt forenet til et større hele, og selv i det lille Attika finder vi en særlig dialekt, der senere blev den herskende som fælles prosasprog.

Allerede i de homeriske digte finder vi for det meste de græske stammer forenet til små folk, inden for hvilke genserne, fratrierne og stammerne imidlertid fuldkomment havde bevaret deres selvstændighed. De boede allerede i byer, der var befæstet med mure; folketallet

steg med udvidelsen af hjordene, agerdyrkningen og håndværkets begyndende fremkomst; dermed steg også forskellen i rigdom og med den det aristokratiske element inden for det gamle, naturgroede demokrati. De enkelte små folk førte uophørlige krige om besiddelsen af de bedste landområder og vel også om fordelingen af byttet; at krigsfangerne anvendes som slaver, var allerede en anerkendt praksis.

Disse stammer og folkeslag havde nu følgende forfatning:

1) Den stående øvrighed var *rådet*, *bulê*, oprindeligt velsagtens sammensat af forstanderne for genserne, senere, da de blev for talrige, af et udvalg, som gav lejlighed til at udbygge og styrke det aristokratiske element; således lader jo også Dionysios netop rådet i heltetiden være sammensat af de fornemme (*kratistoi*). Rådet træffer endelig afgørelser i vigtige anliggender; således fatter hos Aiskylos rådet i Theben den i den givne situation afgørende beslutning at lade Eteokles begrave med æresbevisninger, men at kaste Polyneikes' lig ud til bytte for hundene. Med statens oprettelse gik dette råd over i det senere senat.

2) *Folkeforsamlingen* (*agora*). Hos irokeserne fandt vi folket, mænd og kvinder, stående omkring rådsforsamlingen, idet de udtalte sig efter en fastslået orden og derved øvede indflydelse på dens beslutninger. Hos de homeriske grækere har denne »omståen«, »umstand«, for at bruge et gammelt tysk retsudtryk, allerede udviklet sig til en fuldstændig folkeforsamling, således som det ligeledes var tilfældet hos tyskerne i oldtiden. Rådet spurgte den ved afgørelsen af vigtige anliggender; enhver mand kunne tage ordet. Afgørelsen skete ved håndsoprækning (Aiskylos i »De bønfoldende«) eller ved tilråb. Den var suveræn i sidste instans, thi, siger Schömann (*Griechische Altertümer*²⁷), »drejer det sig om en sag, til hvis udførelse folkets medvirkning er nødvendig, så viser Homer os intet middel, hvorved det skulle kunne tvinges dertil mod sin vilje«. Der fandtes jo heller ikke endnu på denne tid, hvor ethvert voksent mandligt medlem af stammen var kriger, nogen offentlig magt, der var skilt fra folket, og som kunne stilles op imod det. Det naturgroede demokrati stod endnu i fuld blomstring, og dette må forblive udgangspunktet for såvel rådets som basileus' magt og stilling.

3) *Hærføreren* (*basileus*). Hertil bemærker Marx: »De europæiske

²⁷) G. F. Schömann: »Griechische Altertümer«, I-II, Berlin 1855/59. – Red.

lærde, som for det meste er fødte fyrstetjenere, gør basileus til en monark i moderne forstand. Det protesterer yankee-republikaneren Morgan imod. Han siger meget ironisk og rigtigt om den salvesfulde Gladstone og hans »Juventus mundi«²⁸): hr. Gladstone præsenterer os de græske høvdinge på heltetiden som konger og fyrster, med den tilføjelse, at de også var gentlemen; men han må selv tilstå: Vi synes i almindelighed at forefinde skikken eller loven om førstefødselsfølgen tilstrækkeligt, men ikke altfor skarpt fastslået«. Det må vel forekomme hr. Gladstone selv, at en så betinget førstefødselsfølge tilstrækkeligt, om end ikke alt for skarpt, er nøjagtig lige så meget værd som slet ingen.

Hvorledes det forholdt sig med arveligheden af forstanderskabet hos irokeserne og andre indianere, har vi allerede set. Alle embeder var valgembeder, som oftest inden for en gens, og for så vidt arvelige i denne. Når et embede blev ledigt, blev den nærmeste gensslægtning, broder- eller søstersøn, efterhånden foretrukket, såfremt der ikke forelå grunde til at forbigå ham. Når altså hos grækerne stillingen som basileus under faderrettens herredømme i reglen overgik til sønnen eller en af sønnerne, så bevises derved kun, at sønnerne her ved folkevalget havde sandsynligheden af efterfølgen for sig; det er intet bevis for retsgyldig arvefølge uden folkevalg. – Hvad der foreligger her hos irokeserne og grækerne er det første anlæg til særlige adelsfamilier inden for genserne, og hos grækerne desuden også det første anlæg til et fremtidigt arveligt førerskab eller monarki. Sandsynligheden taler også for, at basileus hos grækerne enten måtte vælges af folket eller godkendes af dettes anerkendte talerør, rådet eller agoraen, ligesom tilfældet var med den romerske »konge« (rex).

I Iliaden optræder mændenes behersker, Agamemnon, ikke som grækernes øverste konge, men som øverste anfører for en forbundshær foran en belejret by. Og det er denne egenskab hos sig selv, Odysseus henviser til, da der var udbrudt strid mellem grækerne, på det berømte sted: »Det er ikke godt, at mange befaler, een må være befalingshaver« (hvor endvidere det yndede vers med scepteret er en senere tilføjelse). »Odysseus holder her ikke nogen forelæsning over en regeringsform,

²⁸) W. Gladstone: »Juventus Mundi: the Gods and Men of the Heroic Age«, London 1869 – Red.

men forlanger lydighed mod den øverste feltherre i krigen. For grækerne, der foran Troja jo kun optræder som en hær, går det i agoraen demokratisk nok til. Når Akilles taler om gaver, d.v.s. fordelingen af byttet, gør aldrig hverken Agamemnon eller nogen anden basileus til fordeler, men »akaiernes sønner«, d.v.s. folket. Betegnelserne: avlet af Zeus, ernæret af Zeus, beviser intet, da hver gens nedstammede fra en gud, og stammehøvdingens endda fra en særlig »fornem« gud – her Zeus. Selv de personligt ufri, som f. eks. svinehyrden Eumæus og andre er »guddommelige« (dioi og theioi) og det i Odysseen, altså meget senere end i Iliaden; i den samme Odysse bliver navnet Heros endnu givet til herolden Mulios og til den blinde sanger Demodokos. Kort sagt, ordet basileia, som de græske forfattere bruger for det homeriske såkaldte kongedømme (fordi hærførerskabet er dets vigtigste kendetegn), med råd og folkeforsamling ved siden af, betyder kun – militært demokrati«. (Marx.)

Basileusen havde foruden militær myndighed også præste- og dommermyndighed; den sidste ikke nærmere bestemt, den første i hans egenskab af øverste repræsentant for stammen eller stammeforbundet. Der er aldrig tale om borgerlig, styrende myndighed; men han synes på embeds vegne at have været medlem af rådet. Det synes altså at være ganske rigtigt i etymologisk forstand at oversætte basileus med konge, da konge (kuning) stammer fra kuni, künne og betyder forstander for en gens. Men den nuværende betydning af ordet konge svarer på ingen måde til den gammelgræske basileus. Thukydid kalder udtrykkelig den gamle basileia for en patrike, d.v.s. afledet fra genser, og siger, at den har haft ganske bestemte, altså begrænsede beføjelser. Og Aristoteles siger, at heltetidens basileia har været et førerskab over frie mænd, og basileusen hærfører, dommer og ypperstepræst; regeringsmyndighed i senere betydning havde han altså ikke²⁹⁾.

²⁹⁾ Som tilfældet er med den græske basileus, således har man også tillagt den aztekiske hærfører funktioner som en moderne fyrste. Morgan underkaster spaniernes først misforståede og overdrevne, senere ligefrem løgnagtige beretning den første historiske kritik og beviser, at mexikanerne på barbariets mellemste trin dog stod højere end de nymexikanske pueblosindianere, og at deres samfundsorden, så vidt det kan ses af de forvanskede beretninger, svarer dertil: et forbund af tre stammer, som havde tvunget et antal andre til tributpligtighed, og som blev styret af et forbundsråd og en forbundsfeltherre, hvilken sidste spanierne gjorde til »kejser«. – (*Note af Engels*).

Vi ser altså, at den gamle gensordning endnu levede i den græske samfundsorden på heltetiden, men at den allerede var ved at blive undermineret: faderretten med formuens nedarvelse til børnene, hvorved ophobning af rigdomme i familien fremmedes og familien blev en magt over for gensen; tilbagevirkning af rigdomsforskellen på samfundsordenen gennem dannelse af de første anlæg til arvelig adel og kongedømme; slaveri, i begyndelsen endnu kun af krigsfanger, men allerede med udsigt til også at gøre ens egne stamme- og endog gensfæller til slaver; den gamle krig af stamme mod stamme allerede udartende til systematisk røveri til lands og til søs for at erobre kvæg, slaver og rigdomme som en regulær erhvervskilde; kort sagt, rigdommen lovprist og regnet for det højeste gode, og den gamle gensordning misbrugt til at retfærdiggøre voldeligt rov af rigdomme. Der manglede endnu kun eet: en institution, som ikke blot sikrede den enkelte de ny erhvervede rigdomme over for gensordningens kommunistiske traditioner, som ikke blot gjorde den tidligere så ringeagtede privatejendom hellig og erklærede denne helliggørelse for ethvert menneskeligt samfunds højeste mål, men også forsynede de successive nye former for ejendomserhvervelse, altså rigdommens stadig fremskyndede formelse, med det almene samfunds godkendelsesstempel; en institution, der ikke blot forevigede samfundets begyndende spaltning i klasser, men også den besiddende classes ret til at udbytte de besiddelsesløse, den første classes herredømme over den anden.

Og denne institution kom. Staten blev opfundet.

V. Den athenske stats oprindelse

Hvorledes staten har udviklet sig, derved at gensforfatningens organer dels omformedes, dels blev fortrængt ved, at nye organer blev skudt ind, og endelig blev fuldstændig erstattet af virkelige statsmyndigheder, mens der i stedet for gensernes, fratriernes og stammernes bogstavelige »folk i våben«, der beskyttede sig selv, trådte en bevæbnet »offentlig magt«, der stod i disse statsmyndigheders tjeneste og

derfor kunne bruges imod folket, – det kan vi, i hvert fald for den første tids vedkommende, intetsteds følge bedre end i det gamle Athen. Morgan har i hovedsagen fremstillet forvandlingen af formerne; det økonomiske indhold, som fremkaldte den, må jeg for en stor del føje til.

I heltetiden var athenernes fire stammer i Attika endnu bosat på adskilte områder, selv de tolv fratrier, hvoraf de var sammensat, synes at være bosat hver for sig i Kekrops' tolv stæder. Samfundsordenen var den, der rådede på heltetiden: folkeforsamling, folkeråd, basileus. Så langt den nedskrevne historie går tilbage, var jorden allerede fordelt og overgået til privatejendom, hvad der stemmer med den mod slutningen af barbariets øverste trin allerede relativt udviklede vareproduktion og dertil svarende varehandel. Foruden korn blev der udvundet vin og olie; søhandelen på det ægæiske hav unddroges i stadig højere grad fønikerne og gik for en stor del over på attiske hænder. Ved køb og salg af grundejendom, ved den fremadskridende arbejdsdeling mellem agerbrug og håndværk, handel og skibsfart, måtte medlemmerne af genser, fratrier og stammer meget snart blive blandet mellem hverandre og fratriens og stammens landområder få beboere, der, skønt de hørte til samme folk, dog ikke tilhørte disse grupper og altså var fremmede på deres eget bosted. Hver fratria og hver stamme styrede i rolige tider selv deres egne sager uden at sende bud til Athen til folkeråd eller basileus. Men den, som boede på fratriens eller stammens område uden at høre til den, kunne naturligvis ikke tage del i denne styrelse.

Den ordnede samvirken mellem gensforfatningens organer kom derved i den grad i uorden, at det allerede på heltetiden blev nødvendigt at søge midler derimod. Den forfatning, der tilskrives Theseus, blev indført. Forandringen bestod fremfor alt deri, at der blev indrettet en centralledelse i Athen, hvilket ville sige, at en del af de anliggender, som stammerne tidligere selv havde styret, blev erklæret for fælles og overdraget til det fælles råd, der havde sæde i Athen. Hermed gik athenerne et skridt videre, end noget indfødt folk i Amerika nogensinde er gået: i stedet for det blotte forbund mellem jævnsides boende stammer trådte deres sammensmeltning til et eneste folk. Dermed opstod en fælles athensk folkeret, som stod over de retssædvaner, der var

rådende i stammer og genser; den athenske borger fik som sådan bestemte rettigheder og en ny retsbeskyttelse også på steder, hvor han var fremmed i stammen. Dermed havde man imidlertid gjort det første skridt til at undergrave gensforfatningen; thi det var det første skridt til den senere indlemmelse af borgere, som var stammefremmede i hele Attika, og som stod og vedblev at stå helt uden for den athenske gensforfatning. En anden indretning, som tilskrives Theseus, var inddelingen af hele folket, uden hensyn til gens, fratria eller stamme, i tre klasser: eupatrider eller adelige, geomorer eller agerdyrkere, og demiurger eller håndværkere, og overdragelsen til de adelige af eneret på at besætte embederne. Med undtagelse af adelens embedsbesættelse blev denne inddeling ganske vist uden virkning, da den ikke på andre måder skabte forskel mellem klassernes rettigheder. Men den er vigtig, fordi den viser os de nye samfundselementer, som havde udviklet sig i det stille. Den viser, at den vane at lade visse familier besætte embederne inden for gensen allerede havde udviklet sig til en lidet omstridt ret til embederne for disse familier, at disse familier, der desuden var mægtige i kraft af deres rigdom, begyndte at slutte sig sammen uden for deres genser til en særlig privilegeret klasse, og at det var de første spirer til en stat, der helliggjorde denne anmasselse. Den viser endvidere, at arbejdsdelingen mellem landbrugere og håndværkere allerede havde fået tilstrækkelig styrke til at gøre den gamle inddeling i genser og stammer rangen stridig i samfundsmæssig betydning. Endelig forkynder den den uforsonlige modsætning mellem genssamfund og stat; det første forsøg på at danne en stat består i at sønderrive genserne, idet det skiller gensernes medlemmer i privilegerede og tilbagetrængte, og disse igen i to erhvervsklasser, og således sætter dem op imod hinanden.

Athens politiske historie videre frem til Solon er kun ufuldstændig kendt. Embedet som basileus gik af brug, arkoner, som var valgt ud af adelen, trådte i spidsen for staten. Adelens herredømme voksede mere og mere, indtil det henimod år 600 før vor tidsregning blev uudholdeligt. Og vel at mærke: hovedmidlet til at undertrykke den almindelige frihed var pengene og ågeren. Adelen havde sit sæde hovedsagelig i og omkring Athen, hvor søhandelen, tillige med sørøveriet, der endnu lejlighedsvis blev taget med i købet, berigede den og sam-

lede pengerigdom i dens hænder. Herudfra trængte den mere og mere udviklede pengeøkonomi sig som opløsende skedevand ind i landbefolkningens nedarvede levevis, der var grundet på naturaløkonomi. Gensforfatningen er absolut uforenelig med pengeøkonomi; de attiske småbønders ruin faldt sammen med løsnelsen af de gamle gensbånd, der slyngede sig beskyttende om dem. Gældsbeviset og pant i fast ejendom (thi athenerne havde allerede opfundet dette) kendtes hverken af gens eller fratria. Og den gamle gensforfatning kendte ikke til penge, ikke til forskud, ikke til gæld. Adelens pengeherredømme, der udbredte sig stadig yppigere, udformede derfor også en ny sædvaneret til beskyttelse af kreditoren over for skyldneren, til helligelse af pengemandens udbytning af småbønderne. Alle Attikas agre strittede af pantesøjler, hvorpå der stod, at dette stykke jord var pantsat til den og den for så og så mange penge. De agre, der ikke var mærket på denne måde, var for en stor del allerede solgt på grund af forfaldne pantelån eller renter og var overgået til den adelige ågerkarls besiddelse; bonden kunne være glad, hvis det blev tilladt ham at blive siddende på den som fæster og leve af *en sjettedel* af udbyttet af sit arbejde, mens han måtte betale den nye herre *fem sjettedele* i fæsteafgift. Og man gik endnu videre. Hvis indtægten af det solgte grundstykke ikke slog til til dækning af gælden, eller denne gæld var stiftet uden sikkerhed ved pant, så måtte skyldneren sælge sine børn som slaver i udlandet for at tilfredsstille kreditoren. Faderens salg af børnene, det var den første frugt af faderretten og monogamiet! Og var blodsugeren endnu ikke stillet tilfreds, så kunne han sælge skyldneren selv som slave. Det var civilisationens herlige morgenrøde hos det athenske folk.

Tidligere, da folkets livsforhold endnu svarede til gensforfatningen var en sådan omvæltning en umulighed; og nu var den kommet uden at man kunne sige hvordan. Vi vil et øjeblik gå tilbage til vore irokesere. Der var en sådan tilstand utænkelig, som nu havde trængt sig ind på athenerne, så at sige uden de kunne gøre for det og sikkert imod deres vilje. Der kunne den år ud, år ind ensartede måde at frembringe livsfornødenheder på aldrig frembringe en sådan, så at sige udefra påtvungen konflikt, ingen modsætning mellem rig og fattig, mellem udbyttere og udbyttede. Irokeserne var endnu langt fra at beherske naturen, men inden for de naturgrænser, som gjaldt for dem, beherskede

de deres egen produktion. Bortset fra dårlig høst i deres haver og udtømmelse af fiskeforrådet i deres søer og floder og vildtbestanden i deres skove vidste de, hvad der kom ud af den måde, hvorpå de arbejdede sig til deres underhold. Hvad der måtte komme ud af det, var udkommet, så kunne det falde lidt knappere eller lidt rigeligere ud; men hvad der aldrig kunne komme ud af det, var uforsætlige samfundsomvæltninger, sønderrivning af gensbåndene, spaltning af gens- og stammefæller i indbyrdes modsatte klasser, der bekæmpede hinanden. Produktionen bevægede sig inden for de snævraste skranker – men producenterne beherskede deres egne produkter. Det var den barbariske produktions uhyre fortrin, der gik tabt ved civilisationens indtræden, og hvis tilbageerobring vil være de kommende generationers opgave, men vel at mærke på grundlag af menneskets nu opnåede vældige herredømme over naturen og den nu mulige fri sammenslutning.

Anderledes hos grækerne. Det opståede privateje af hjerde og luksusartikler førte til bytning mellem private, til produkternes forvandling til varer. Og her ligger kimen til hele den påfølgende omvæltning. Så snart producenterne ikke mere selv fortærede deres produkter, men gav dem fra sig ved bytning, mistede de deres herredømme over dem. De vidste ikke mere, hvad der blev af dem, og den mulighed forelå, at produktet engang kunne vendes imod producenten til hans udbytning og undertrykkelse. Derfor kan intet samfund, som ikke afskaffer vareudveksling mellem enkeltpersoner, i længden beholde herredømmet over sine egne frembringelser og kontrollen med sine produktionsprocessers virkning i samfundet.

Men hvor hurtigt produktet gør sit herredømme over producenterne gældende, så snart vareudvekslingen mellem enkeltpersoner er opstået og produkterne forvandlet til varer, det skulle athenerne komme til at erfare. Med vareproduktionen opstod jordens dyrkning ved enkeltpersoner for egen regning, og dermed snart enkeltmands jordejendom. Desuden opstod pengene, den almene vare, som alle andre kunne byttes med; men da menneskene opfandt pengene, tænkte de ikke på, at de dermed igen skabte en ny samfundsmagt, en *enkelt* almen magt, for hvilken hele samfundet måtte bøje sig. Og denne nye magt, som pludselig var sprunget frem uden dens egne ophavsmænds vidende og vilje,

var det som athenerne skulle få at føle i dens ungdommeligheds hele brutalitet.

Hvad var der at gøre? Den gamle gensforfatning havde ikke alene vist sig magtesløs over for pengenes sejrstog; den var også fuldstændig ude af stand til inden for sine egne rammer at finde plads for sådan noget som penge, kreditor og skyldner, tvangsinddrivning af gæld. Men den nye samfundsmagt var der nu engang, og fromme ønsker, længsel efter, at den gode gamle tid skulle vende tilbage, drev ikke penge og renteåger ud af verden igen. Og der var oven i købet skudt en række andre, mindre betydningsfulde brecher i gensforfatningen. Blandingen mellem hverandre af gensfæller og fratorer over hele det attiske område, navnlig i selve byen Athen, var taget til fra slægt til slægt, og det til trods for, at en athener også nu nok måtte sælge jordstykker uden for sin gens, men ikke sit eget hus. Arbejdets deling mellem de forskellige produktionsgrene: agerbrug, håndværk, inden for håndværket igen talløse underarter, handel, skibsfart o. s.v., havde med industriens og samfærdselens fremgang udviklet sig mere og mere fuldstændigt; befolkningen delte sig nu efter sin beskæftigelse i temmelig faste grupper, hvoraf hver havde en række nye, fælles interesser, som der ikke var plads for i gensen eller fratien, og til hvis varetagelse der altså krævedes nye embeder. Antallet af slaver var blevet betydelig forøget og må allerede dengang langt have overskredet antallet af fri athenerne; gensforfatningen kendte oprindeligt intet til slaveri og havde altså heller intet middel til at holde denne store mængde ufri i tømme. Og endelig havde handelen bragt talrige fremmede til Athen, som slog sig ned der for det lettere pengeerhvervs skyld og ligeledes efter den gamle samfundstilstand var uden ret og beskyttelse, og som til trods for, at man nu engang fandt sig i dem, dog vedblev at være et fremmed, forstyrrende element i folket.

Kort sagt, med gensforfatningen var det snart forbi. Samfundet voksede dag for dag mere ud af den; selv de værste onder, der så at sige var vokset frem lige for øjnene af den, kunne den hverken hemme eller ophæve. Men i mellemtiden havde staten i al stilhed udviklet sig. De nye grupper, der var opstået ved arbejdsdelingen først mellem by og land, senere mellem de forskellige arbejdsgrøner i byerne, havde skabt nye organer til varetagelse af deres interesser; alle slags embeder

var blevet oprettet. Og så behøvede den unge stat fremfor alt en egen magt, der hos de søfarende athenere til at begynde med kun kunne være en sømagt, til enkelte småkrige og til beskyttelse af handelskibene. På en ikke nærmere kendt tid, men før Solon, oprettede man naukrarierne, små kredsområder, tolv i hver stamme; hver naukraria måtte stille, udruste og bemande et krigsskib og stillede endvidere to ryttere. Denne institution angreb gensforfatningen på to måder. For det første skabte den en offentlig magt, som nu ikke længere faldt umiddelbart sammen med det bevæbnede folks store helhed; for det andet inddelte den for første gang folket i offentligt øjemed, ikke efter slægtsgrupper, men efter *stedlig sammenboen*. Hvad dette havde at betyde, vil senere vise sig.

Når gensforfatningen ikke kunne bringe det udbyttede folk nogen hjælp, så var der kun den opstående stat tilbage. Og denne bragte hjælpen ved Solons forfatning, idet den samtidig påny styrkede sig på den gamle forfatnings bekostning. Solon – måden, hvorpå hans reform år 594 før vor tidsregning blev sat igennem, vedkommer os ikke her – Solon åbnede rækken af de såkaldte politiske revolutioner, og gjorde det med et indgreb i ejendomsforholdene. Alle hidtidige revolutioner har været revolutioner til beskyttelse af en slags ejendom mod en anden slags ejendom. De kan ikke beskytte den ene slags ejendom uden at krænke den anden. I den store franske revolution ofredes den feudale ejendom for at redde den borgerlige, i den solonske måtte kreditorens ejendom bøde til fordel for skyldnerens. Gældsbeviserne blev ganske simpelt erklæret for ugyldige. Vi ved ikke noget bestemt om enkelthederne, men Solon roser sig i sine digte af at have fjernet pantesøjlerne fra de forgældede jorder og at have bragt dem tilbage, der på grund af gæld var flygtet eller solgt til udlandet. Dette var kun muligt ved en ligefrem ejendomskrænkelse. Og i virkeligheden er alle såkaldte politiske revolutioner, fra den første til den sidste, blevet lavet for at beskytte ejendom af een slags og gennemført ved konfiskation (også kaldet tyveri) af ejendom af en anden slags. Så sandt er det, at i halvtredjetusind år har privatejendommen kun kunnet opretholdes ved ejendomskrænkelse.

Men nu gjaldt det om at forhindre, at de forhold vendte tilbage, som havde gjort de frie athenere til slaver. Dette skete først ved al-

mindelige forholdsregler, f.eks. ved at forbyde gældsbreve, hvori skyldnerens person blev sat i pant. Endvidere blev der fastsat et maksimum for den jordejendom, den enkelte kunne eje, for i det mindste at sætte nogle skranker for adelens grådighed efter bondejorden. Dernæst kom der så forfatningsændringer; for os er følgende de vigtigste:

Rådet blev udvidet til fire hundrede medlemmer, hundrede for hver stamme; her vedblev stammen altså endnu at være grundlaget. Men det var altså også det eneste område, hvorpå den gamle forfatning blev draget ind i det nye statslegeme. Thi ellers inddelte Solon borgerne i fire klasser efter deres jordejendom og indtægt; 500, 300 og 150 medimner korn (1 medimne = ca. 41 liter) var den mindste indtægt for de tre første klasser; hvem der havde mindre eller slet ingen jordejendom, faldt i den fjerde klasse. Alle embeder kunne kun besættes af de øverste tre klasser, de højeste kun af den første; den fjerde klasse havde kun ret til at tale og afgive stemme i folkeforsamlingen, men her blev alle embedsmænd valgt, her måtte de stå til regnskab, her blev alle love til, og her dannede den fjerde klasse majoriteten. De aristokratiske forrettigheder blev til en vis grad fornyet i form af rigdomsprivilegier, men folket beholdt den afgørende magt. Endvidere dannede de fire klasser grundlaget for en ny hærordning. De to første klasser stillede rytteriet; den tredje måtte tjene som svært infanteri, den fjerde som let, upansret fodfolk eller i flåden og fik så rimeligvis også løn.

Her blev altså indført et helt nyt element i forfatningen: privat ejendommen. Statsborgernes rettigheder og pligter blev udmålt efter størrelsen af deres jordejendom; og i samme grad, som de velhavende klasser vinder indflydelse, i samme grad bliver de gamle blodslægtskabsgrupper fortrængt; genforfatningen havde lidt et nyt nederlag.

Udmålingen af politiske rettigheder efter formue var imidlertid ikke en af de indretninger, uden hvilke staten ikke kan bestå. Hvor stor en rolle den end har spillet i staternes forfatningshistorie, så har dog mange stater, netop de højest udviklede, ikke behøvet den. Også i Athen spillede den kun en forbigående rolle; siden Aristides stod alle embeder åbne for enhver borger.

I løbet af de nærmest følgende firsindstyve år kom det athenske samfund efterhånden ind i den retning, hvori det har videreudviklet

sig i de følgende århundreder. Der var sat en stopper for den voldsomme ågren med jord, som foregik i tiden før Solon, og ligeledes for den uindskrænkede sammenhobning af jordejendom. Handelen blev en herskende erhvervsgren, og det samme gjaldt det stadig mere storstilede håndværk og kunsthåndværk, der blev drevet med slaver. Man blev mere oplyst. I stedet for at udbytte sine egne medborgere på den brutale måde, man i begyndelsen havde anvendt, udbyttede man nu overvejende slaverne og kundekredsen udenfor Athen. Den rørlige ejendom, pengerigdommen og rigdommen på slaver og skibe voksede stadig, men den var nu ikke blot et middel til at erhverve jordejendom, som i den første bornerte tid, den var blevet et mål i sig selv. Dermed var på den ene side en sejrrik konkurrence til den gamle adelsmagt vokset op i den nye klasse af industri- og handelsdrivende rigmænd, men på den anden side var også grunden draget bort under resterne af den gamle gensforfatning. Genserne, fratrierne og stammerne, hvis medlemmer nu var spredt over hele Attika og boede fuldstændig blandet mellem hverandre, var dermed blevet ganske ubrugelige som politiske grupper; en mængde athenske borgere tilhørte slet ikke nogen gens, de var indvandrede, der nok var indtrådt i borgerrettigheder, men ikke i de gamle slægtsbånd; ved siden af dem stod også det stadig voksende antal af indvandrede udenlandske borgere.

Imidlertid tog partikampene til; adelen prøvede at generobre sine tidligere privilegier og fik igen en kort tid overtaget, indtil Kleisthenes' revolution (509 før vor tidsregning) styrtede den for bestandigt; med den styrtedes imidlertid også den sidste rest af gensforfatningen.

Kleisthenes ignorerede i sin nye forfatning de fire gamle stammer, der var grundede på gens og fratrier. I deres sted trådte en helt ny ordning på grundlag af den inddeling af borgerne alene efter bopæl, som var forsøgt allerede med naukrarierne. Det afgørende var ikke mere, til hvilken slægtskabsforbindelse man hørte, men ene og alene hvor man boede; ikke folket, men landområdet blev inddelt; beboerne blev, politisk set, kun tilbehør til landområdet.

Hele Attika blev delt i hundrede kommunekredse (demos), som hver styrede sig selv. De i hver demos bosiddende borgere (demoter) valgte deres forstander (demark) og skatmester, samt tredive domnære med domsmyndighed i mindre stridsspørgsmål. De fik ligeledes

et eget tempel og en skytsgud eller heroer, hvis præster de valgte. Den højeste myndighed i demos lå hos demoternes forsamling. Det er, som Morgan rigtig bemærker, grundbilledet af den amerikanske, selvregende bykommune. Med den samme enhed, hvormed den moderne stat slutter i sin højeste udformning, med samme enhed begyndte den opstående stat i Athen.

Ti af disse enheder, demer, dannede en stamme, der imidlertid til forskel fra den gamle slægtsstamme nu bliver kaldt stedstamme. Stedstammen var ikke blot en selvstyrende politisk, men også en militær gruppe; den valgte fylarken eller stammeforstanderen, som befalede over rytteriet, taxiarken, som førte fodfolket, og strategen, som befalede over hele det i stammeområdet opbudte mandskab. Den stillede endvidere fem krigsskibe med mandskab og befalingsmænd og fik en attisk heros, som den tog navn efter, til skytshelgen. Endelig valgte den halvtreds rådmænd til det athenske råd.

Afslutningen dannedes af den athenske stat, regeret af rådet, som var sammensat af de fem hundrede udvalgte fra de ti stammer, og i sidste instans af folkeforsamlingen, hvortil hver athensk borger havde adgang og stemmeret; desuden varetog arkoner og andre embedsmænd de forskellige forvaltningsgrene og domsmyndigheder. Der fandtes ikke nogen øverste embedsmand for den udøvende magt i Athen.

Med denne nye forfatning og med optagelsen af et meget stort antal »fremmede«, dels indvandrede, dels frigivne slaver, var slægtforfatningens organer trængt ud af det offentlige liv; de sank ned til at blive privatforeninger og religiøse samfund. Men den moralske indflydelse, de overleverede syns- og tænkemåder fra den gamle genstid nedarvedes endnu i lang tid og uddøde først lidt efter lidt. Det viste sig ved en anden statslig institution.

Vi har set, at et væsentligt kendemærke ved staten består i en offentlig magt, der er adskilt fra folkets store masse. Athen havde dengang til at begynde med kun en folkehær og en flåde, som var stillet af folket selv; denne ydede beskyttelse udadtil og holdt slaverne i tømme, som allerede dengang dannede det store flertal af befolkningen. Over for borgerne bestod den offentlige magt nærmest kun af politiet, der er lige så gammelt som staten, hvorfor det attende århund-

redes naive franskmænd ikke talte om civiliserede, men policerede nationer (nations policees). Athenerne indrettede altså samtidig med deres stat også et politi, et rigtigt gendarmeri af bueskytter til hest og til fods – landjægere, som man siger i Sydtyskland og i Schweiz. Dette gendarmeri blev imidlertid dannet af – *slaver*. Så nedværdigende forekom denne polititjeneste den fri athener, at han hellere ville lade sig fængsle af bevæbnede slaver end selv nedlade sig til en sådan foragtelig handling. Det var stadig den gamle gensindstilling. Staten kunne ikke bestå uden politi, men den var endnu ung og kunne ikke gøre sig tilstrækkelig gældende i den almindelige agtelse til at gøre et håndværk agtværdigt, som nødvendigvis måtte forekomme de gamle gensfæller vanærende.

I hvor høj grad den stat, som nu var færdig i sine hovedtræk, var afpasset efter athenernes nye samfundsstilling, viser sig i den hurtige opblomstring af rigdommen, handelen og industrien. Klasse modsætningen, hvorpå de sociale og politiske indretninger hvilede, var ikke mere modsætningen mellem adelen og det jævne folk, men modsætningen mellem slaver og fri mænd, mellem »fremmede« og borgere. På den højeste blomstrings tid bestod hele det athenske fri borgerskab, kvinder og børn medregnet, af ca. 90.000 individer, ved siden af 365.000 slaver af begge køn og 45.000 fremmede og frigivne. På hver voksen mandlig borger gik der altså mindst 18 slaver og mere end to »fremmede«. Det store antal slaver skyldtes, at mange af dem arbejdede sammen i »manufaktur«, store rum, under opsynsmænd. Men med handelens og industriens udvikling fulgte ophobningen og koncentrationen af rigdommene på få hænder og forarmelsen af massen af fri borgere, som så kun havde valget mellem enten at konkurrere med slavearbejdet ved selv at udføre håndværksarbejde, hvad der gjaldt for at være vanærende, »uærligt«, og desuden var lidet indbringende, eller at synke ned i fattigdom. De gjorde, tvunget af omstændighederne, det sidste, og da de dannede den store masse, bragte de derved hele den athenske stat til fald. Det er ikke demokratiet, der har ødelagt Athen, som de europæiske undersåtlige skolemestre påstår, men slaveriet, som lyste den fri borgers arbejde i band.

Statens opståen hos athenerne er et særligt typisk mønster på statsdannelse i det hele taget, fordi den på den ene side foregår helt rent,

uden indblanding af nogen ydre eller indre voldshandling – Peisistratos' tiltrængelse af magten efterlod intet spor af sin korte tilværelse – og fordi på den anden side en stat med en meget høj formudvikling, den demokratiske republik, fremgår umiddelbart af genssamfundet, og endelig fordi vi har et tilstrækkeligt kendskab til alle væsentlige enkeltheder.

VI. Gens og stat i Rom

Det fremgår af sagnet om Roms grundlæggelse, at den første bosættelse skete ved et antal latinske genser (efter sagnet hundrede), der var forenet til en stamme, hvortil der snart sluttede sig en sabellisk stamme, der ligeledes skal have talt hundrede genser, og endelig en tredje, af forskellige elementer sammensat stamme, også angiveligt på hundrede genser. Hele fortællingen viser ved første blik, at der ikke var meget andet tilbage af de oprindelige forhold end gensen, og denne selv var i mange tilfælde kun en aflægger af modergensen, som stadig bestod i det gamle hjemland. Stammerne viser tydelige tegn på kunstig sammensætning, dog mest af beslægtede elementer og med den gamle naturgroede, ikke lavede stamme som forbillede; herved er det ikke udelukket, at kernen af hver af de tre stammer kan være en virkelig, ældre stamme. Mellemliddet, fratrien, består af ti genser og hedder kurie; af dem var der altså tredive.

At den romerske gens er den samme institution som den græske, er en anerkendt ting; hvis den græske er en videredannelse af den samme samfundsenhed, som de amerikanske rødhuder viser os, så gælder dette uden videre også for den romerske. Vi kan altså fatte os i større kortshed her.

Den romerske gens havde i det mindste i den ældste tid følgende forfatning:

1. Gensfællernes gensidige arveret; formuen blev i gensen. Da faderretten var herskende i den romerske gens som i den græske, var efterkommere i den kvindelige linie udelukkede. Efter de tolv tavlers lov, den ældste skrevne romerske ret, vi har kendskab til, arvede først

og fremmest børnene som livsarvinger; i mangel af børn agnaterne (slægtninge i *mandlig* linie); og hvis de ikke fandtes, gensfællerne. I alle tilfælde blev formuen i gensen. Vi ser her, hvorledes nye retsbestemmelser, der er forårsaget af den forøgede rigdom og monogamiet, trænger ind i gensens skik og brug: gensfællernes oprindelige lige arveret bliver først – som ovenfor omtalt sandsynligvis tidligt – i praksis begrænset til agnaterne, endelig til børnene og deres efterkommere i mandslinie. I de tolv tavler viser dette sig naturligvis i omvendt orden.

2. Besiddelse af en fælles begravelsesplads. Den patriciske gens Claudia fik ved sin indvandring fra Regili til Rom anvist et stykke land for sig selv og dertil inde i byen en fælles begravelsesplads. Endnu under Augustus blev den i Teutoburgerskoven faldne Varus' hoved, som var blevet bragt til Rom, bisat i gentilitus tumulus³⁰); gensen (Quintilia) havde altså endnu en særlig gravhøj.

3. Fælles religiøse højtideligheder. Disse, *sacra gentilitia*, er velkendte.

4. Forpligtelse til ikke at indgå ægteskab inden for gensen. I Rom synes dette aldrig at være blevet forvandlet til en skreven lov, men skikken holdt sig. Af de utallige romerske ægtepar, hvis navne er opbevarede, har ikke et eneste samme gensnavn for mand og kone. Arveretten beviser ligeledes denne regel. Kvinden mister ved sit ægteskab sine agnatiske rettigheder og træder ud af sin gens; hverken hun eller hendes børn kan arve hendes fader eller hans brødre, fordi faderens gens da ville miste sin arvelod. Dette er der kun mening i under den forudsætning, at konen ikke kan ægte nogen af sine gensfæller.

5. En fælles jordejendom. En sådan var i oldtiden altid for hånden, så snart stammelandet begyndte at blive delt. Blandt de latinske stammer finder vi jorden dels i stammens besiddelse, dels i gensens og dels i husholdningernes, som dengang næppe var enkeltfamilier. Romulus skal have foretaget de første uddelinger af land til enkeltpersoner, omtrent en hektar (to jugera) til hver. Dog finder vi senere endnu jordejendom på gensernes hænder, for ikke at tale om statsjorden, hvorom hele republikens indre historie drejer sig.

³⁰) Gentilgravhøj. – *Red.*

6. Gensfællernes forpligtelse til gensidig beskyttelse og bistand. Den skrevne historie viser os kun rester heraf; den romerske stat optrådte straks fra begyndelsen med en sådan overmagt, at retten til at beskytte mod forurettelse gik over på den. Da Appius Claudius blev fængslet, anlagde hele hans gens sorg, selv de, der var hans personlige fjender. På den anden puniske krigs tid sluttede genserne sig sammen for at løskøbe deres krigsfangne gensfæller; senatet *forbød* dem det.

7. Ret til at bære gensnavnet. Denne ret vedblev at bestå til ind i kejsertiden. Man tillod de frigivne at bære deres tidligere herrers gensnavn, dog uden gensrettigheder.

8. Ret til at adoptere fremmede i gensen. Dette skete ved adoption ind i en familie (ligesom hos indianerne), som så førte adoption i gensen med sig.

9. En ret til at vælge og afsætte forstanderen bliver intetsteds omtalt. Men da alle embeder i Roms første tid blev besat ved valg eller udnævnelse, fra valgkongen nedefter, og også kuriernes præster blev valgt af disse, så kan vi vel antage det samme om forstanderne for genserne – i hvor høj grad det end allerede måtte være blevet en regel at vælge ud af en og samme familie.

Det var en romersk gens' rettigheder. Med undtagelse af den allerede fuldførte overgang til faderretten giver de et tro spejlbillede af en irokesisk gens' rettigheder og pligter; også her »stikker irokeseren umiskendelig hovedet frem«.

Hvilken forvirring, der endnu i vor tid råder med hensyn til den romerske gensordning, selv blandt vore mest anerkendte historieskribere, vil jeg kun give et eksempel på. I Mommsens afhandling over de romerske egenavne på den republikanske og augustinske tid (*Römische Forschungen*³¹), Berlin 1864, 1. bind) hedder det: »Foruden samtlige mandlige slægtsfæller, naturligvis med udelukkelse af slaverne, men indbefattet de adopterede og de »beskyttede«, tilkommer slægtsnavnet også kvinderne... Stammen (som Mommsen har oversat gens med) er... et samfund, som er fremgået af en fælles – virkelig eller formodet eller også fingeret – nedstamning og forenet gennem fest-, grav- eller arvefællesskab, som alle personligt fri individer, altså også

³¹) *Th. Mommsen: »Römische Forschungen«, 2. udgave, I-II, Berlin 1864/78. – Red.*

kvinderne, må og skal regne sig som hørende til. Det falder dog vanskeligt at bestemme de gifte kvinders slægtsnavne. Denne bestemmelse bliver ganske vist overflødig, så længe kvinden kun må gifte sig med en slægtsfælle; og det har bevisligt i lange tider været vanskeligere for kvinderne at gifte sig uden for end inden for slægten, eftersom denne ret, *gentis enuptio*³²⁾, endnu i det 6. århundrede blev givet bort som en personlig forret, til belønning... Men hvor den slags ægteskab uden for gensen forekom, må kvinden i den ældste tid dermed være gået over i mandens stamme. Intet er sikrere, end at kvinden i det gamle religiøse ægteskab trådte helt ind i det retslige og sakrale fællesskab, som manden hørte til, og ud af sit eget. Hvem ved ikke, at den gifte kvinde aktivt og passivt mistede sin arveret over for sine gensfæller, hvorimod hun trådte i arveforbund med sin mand, sine børn og disses gensfæller overhovedet? Og når hun adopteres af sin mand og træder ind i hans familie, hvorledes skulle hun da kunne stå som fremmed i hans slægt?« (s. 9-10).

Mommsen påstår altså, at de romerske kvinder, der tilhørte en gens, oprindeligt kun kunne gifte sig *inden for* deres gens, den romerske gens har altså været endogam, ikke exogam. Denne mening, som er i modstrid med alle erfaringer fra andre folkeslag, er hovedsagelig, for ikke at sige udelukkende, grundet på et eneste, meget omstridt sted hos Livius (bog XXXIX, c. 19), ifølge hvilket senatet i det stadens år 568, 186 før vor tidsregning, besluttede, *uti Feceniae Hispallae datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset quasi ei vir testamento dedisset; utique ei ingenio nubere liceret, neu quid ei qui cam duxisset, ob id fraudi ignominiaeve esset* – at Fecenia Hispalla skulle have ret til at disponere over sin formue, at formindske den, at gifte sig uden for gensen, og at vælge sig en formynder, ganske som om hendes (afdøde) mand havde overdraget hende denne ret ved et testamente; at hun måtte ægte en fribåren mand, og at det ikke skulle regnes for en dårlig handling eller vanære for nogen at tage hende til ægte.

Man giver altså uden tvivl her Fecenia, en frigiven, ret til at gifte sig uden for gensen. Og ligeså utvivlsomt havde herefter ægtemanden

³²⁾ Ægteskab uden for gensen. – *Red.*

ret til i sit testamente at overdrage sin kone retten til at gifte sig uden for gensen. Men uden for *hvilken* gens?

Hvis kvinden var nødt til at gifte sig inden for sin gens, som Mommsen antager, så forblev hun også efter sit giftermål i denne gens. Men for det første er dette påståede endogami i gensen netop det, som må bevises. Og for det andet, når kvinden skulle gifte sig i gensen, så måtte manden naturligvis også, da han jo ellers ikke fik nogen kone. Vi finder da, at manden kunne testamentere sin kone en ret, han selv for sit eget vedkommende ikke havde, vi ender da i en retslig urimelighed. Mommsen har også en følelse af dette og formoder derfor: »For at kunne gifte sig uden for gensen krævedes retsligt vel ikke blot magthavernes samtykke, men samtlige gensfællers« (s. 10, note). Det er for det første en meget dristig formodning, og for det andet strider det imod stedets klare ordlyd; senatet giver hende denne ret *i mandens sted*, det giver hende udtrykkelig hverken mere eller mindre, end hendes mand havde kunnet give hende, men hvad det giver hende er en *absolut* ret, som ikke er underkastet nogen anden indskrænkning; når hun gør brug af den, skal hendes nye mand heller ikke lide under den; den pålægger endog de samtidige og fremtidige konsuler og prætorer at drage omsorg for, at der ikke tilføjes hende nogen fortræd for dens skyld. Mommsens antagelse synes altså helt igennem utilladelig.

Eller også: kvinden ægtede en mand fra en anden gens, men bliver selv i den gens, hvori hun er født. I så fald havde, ifølge ovennævnte sted, hendes mand haft ret til at tillade konen at gifte sig ud af sin egen gens. Det vil sige, han havde haft ret til at træffe bestemmelser i anliggender, der vedrørte en gens, han slet ikke hørte til. Sagen er så meningsløs, at det ikke er værd at spille flere ord på den.

Tilbage bliver altså kun den antagelse, at konen i sit første ægteskab har giftet sig med en mand fra en anden gens og ved sit giftermål uden videre er trådt over i sin mands gens, hvad Mommsen i virkeligheden også indrømmer skete i sådanne tilfælde. Så er hele sammenhængen straks klar. Kvinden, som ved sit ægteskab er revet løs fra sin gamle gens og optaget i mandens nye gensforbund, indtager en ganske særlig stilling her. Hun er nok gensfælle, men ikke blodbeslægtet; måden, hvorpå hun er blevet optaget, udelukker hende på

forhånd fra ethvert ægteskabsforbud inden for den gens, hun lige har giftet sig ind i; hun er endvidere optaget i gensens ægteskabsforbund, arver ved sin mands død hans formue, altså en gensfælles formue. Hvad er naturligere, end at denne formue bliver i gensen, at hun altså skal være forpligtet til at gifte sig med en af sin første mands genfæller og ikke med nogen anden? Og når der skal gøres en undtagelse, hvem er da mere kompetent til at bemyndige hende dertil end den, som testamenterede hende denne formue, hendes første mand? I det øjeblik, han testamenterer hende sin del af formuen og samtidig tillader hende ved ægteskab eller på grund af ægteskab at overføre denne formuedel til en fremmed gens, tilhører denne formue ham endnu, han disponerer altså bogstaveligt kun over sin ejendom. Hvad konen selv angår og hendes forhold til sin mands gens, så er det ham, der ved en fri viljesakt – giftermålet – har indført hende i denne gens; det synes derfor lige så naturligt, at han må være den rette til at bemyndige hende til at træde ud af denne gens gennem et nyt giftermål. Kort sagt, sagen synes enkel og selvindlysende, så snart vi lader den forunderlige forestilling om den endogame romerske gens falde og ligesom Morgan opfatter den som oprindelig exogam.

Der er endnu en sidste antagelse tilbage, som også har fundet sine forsvarere, og vel nok de talrigste: stedet siger kun, at »frigivne piger (libertae) ikke, uden særlig bevilling e gente enubere (kan gifte sig uden for gensen) eller foretage sig nogen anden handling, der, forbundet med capitis deminutio minima³³), ville bevirke liberta'ens udtræden af gensforbundet«. (Lange, Römische Altertümer³⁴), Berlin 1856, I, s. 195, hvor Huschke påberåbes angående vort Livius-citat). Er denne antagelse rigtig, så beviser det pågældende sted endnu mindre om de fribårne romerinders forhold, og så kan der netop slet ikke være tale om nogen forpligtelse for dem til at gifte sig inden for gensen.

Udtrykket enuptio gentis forekommer kun dette ene sted og ellers ikke mere i hele den romerske litteratur; ordet enubere, gifte sig udenfor, kun tre gange, ligeledes hos Livius, og så ikke med hentydning til

³³) Tab af familierettighederne. – Red.

³⁴) L.Lange: »Römische Altertümer«, I-III, Berlin 1856/71. – Red.

gensen. Den fantasi, at romerinderne kun måtte gifte sig inden for gensen, skylder kun dette ene sted sin eksistens. Den kan imidlertid absolut ikke opretholdes. Thi enten hentyder stedet til særlige indskrænkninger for frigivne, og så beviser det intet for de fribårne (*ingenuae*) eller det gælder også for fribårne, og så beviser det snarere, at kvinden i reglen giftede sig uden for sin gens, men ved giftermålet trådte over i sin mands gens, altså mod Mommsen og for Morgan.

Endnu næsten tre hundrede år efter Roms grundlæggelse var gensbåndene så stærke, at en patricisk gens, *fabiernes*, med senatets samtykke kunne foretage et krigstogt på egen hånd mod nabobyen Veji. 306 *fabier* skal være draget ud og alle dræbt i et baghold; en eneste dreng, som var blevet hjemme, har forplantet gensen videre.

Ti genser dannede, som sagt; en *fratria*, som her hedder kurie, og som fik mere betydningsfulde offentlige bemyndigelser end den græske *fratria*. Hver kurie havde sine egne religionsøvelser, helligdomme og præster; disse sidste dannede samlet et af de romerske præstekollegier. Ti kurier dannede en stamme, der sandsynligvis ligesom de øvrige latinske stammer oprindeligt havde en valgt forstander – hærfører og ypperstepræst. De tre stammer udgjorde tilsammen det romerske folk, *populus romanus*.

Kun den kunne altså tilhøre det romerske folk, som var medlem af en gens og derigennem af en kurie og en stamme. Dette folks første forfatning var følgende: De offentlige anliggender besørgedes først og fremmest af senatet, der, som Niebuhr først rigtig har set, var sammensat af forstanderne for de tre hundrede genser; netop i deres egenskab af gensernes ældste kaldtes de fædre, *patres*, og deres forsamling senat (de ældstes råd, af *senex*, gammel). Det vanemæssige valg ud af stadig samme familie i hver gens kaldte også her den første stammeadel til live; disse familier kaldte sig *patriciere* og gjorde fordring på at have eneret til at træde ind i senatet og i alle andre embeder. At folket med tiden fandt sig i denne fordring, og at den forvandlede til en virkelig ret, udtrykker sagnet således, at Romulus har tildelt de første senatorer og deres efterkommere *patriciatet* med dets privilegier. Senatet skulle, i lighed med det athenske *bulê*, afgøre mange sager og foretage en første behandling af de mere vigtige anliggender og navnlig af de nye love. Disse blev færdigbehandlet af folkeforsamlingen, kaldet *comitia*

curiata (kuriernes forsamling). Folket mødte op grupperet i kurier, i hver kurie sandsynligvis efter genser, ved afgørelsen havde hver af de tredive kurier en stemme. Kuriernes forsamling antog eller forkastede alle love, valgte alle højere embedsmænd, indbefattende rex (såkaldte konger), erklærede krig (men senatet sluttede fred) og traf afgørelse som højeste ret, på parternes opfordring, i alle tilfælde, hvor det drejede sig om at idømme en romersk borger dødsstraf. – Endelig stod ved siden af senatet og folkeforsamlingen rex, der svarede nøjagtigt til den græske basileus og på ingen måde var den næsten enerådende konge, som Mommsen fremstiller ham³⁵). Også han var hærfører, ypperstepræst og retsformand i visse retter. Civilrettigheder eller magt over borgernes liv, frihed og ejendom havde han absolut ikke, med mindre den udsprang af hærførerens disciplinære myndighed eller retsformandens domsmagt. Embedet som rex var ikke arveligt; han blev tværtimod, sandsynligvis efter forslag af forgængeren i embedet, først valgt af kuriernes forsamling og derefter højtideligt indsat af en følgende forsamling. At han også kunne afsættes, beviser Tarquinius Superbus' skæbne.

Ligesom grækerne på heltetiden levede også romerne på de såkaldte kongers tid i et militært demokrati, der var grundet på genser, fratrier og stammer og havde udviklet sig deraf. Om også kurierne og stammerne til dels var kunstige dannelser, var de dog formede efter de ægte, oprindelige forbilleder i det samfund, hvoraf de var udgået, og som omgav dem på alle sider. Om også den oprindelige patriciske adel allerede havde vundet terræn, om også reges (kongerne) efterhånden forsøgte at udvide deres rettigheder – det ændrer ikke forfatningens oprindelige grundkarakter, og det er kun den, det kommer an på.

Imidlertid forøgedes befolkningen i byen Rom og det romerske ved

³⁵) Det latinske rex er det samme som det keltisk-irske righ (stammeforstander) og det gotiske reiks; at dette tillige, som oprindeligt vort fyrste (d.v.s. ligesom engelsk first, dansk første) betød gens- eller stammeforstander, fremgår af, at goterne allerede i det 4. århundrede havde et særligt ord for den senere konge, hærføreren for hele folket: thiudans. Artaxerxes og Herodes hedder i Ulfilas' bibeloversættelse aldrig reiks, men thiudans, og kejser Tiberius' rige ikke reiki, men thiudinassus. I navnet på den gotiske thiudans, eller som vi unøjagtigt oversætter det, kong Thiudareik, Theodorich, d.v.s. Dietrich, flyder begge benævnelser sammen. (*Note af Engels*).

erobringer udvidede område, dels ved indvandring, dels med indbyggere i de undertvungne, hovedsagelig latinske landstrækninger. Alle disse nye statsmedlemmer (spørgsmålet om klienterne lader vi ligge her) står uden for de gamle genser, kurier og stammer, og danner altså ikke nogen del af *populus romanus*, det egentlige romerske folk. De var personligt fri mennesker, kunne eje jordejendom, måtte betale skat og yde krigstjeneste. Men de kunne ikke beklæde embeder, og de kunne hverken tage del i kuriernes forsamling eller i fordelingen af de erobrede statsjorder. De udgjorde den fra alle offentlige rettigheder udelukkede plebs. Ved sit stadig voksende antal, sin militære uddannelse og bevæbning blev den til en truende magt over for det gamle, mod al tilvækst udefra nu omhyggeligt afspærrede *populus*. Dertil kom, at jordejendommen synes at have været delt temmelig ligeligt mellem *populus* og plebs, mens den rigtignok endnu ikke særligt udviklede købmands- og industrielle rigdom vel overvejende fandtes hos plebs.

Ved det dybe mørke, hvori Roms fuldstændig sagnagtige urhistorie er hyllet – et mørke, der bliver betydeligt forstærket ved de senere, juridisk dannede kildeskriftforfatteres rationalistisk-pragmatiske tydningsforsøg, er det umuligt at sige noget bestemt om hverken tid, forløb eller anledning til den revolution, som gjorde ende på den gamle gensforfatning. Kun eet er sikkert, at årsagen til den lå i kampene mellem plebs og *populus*.

Den nye forfatning, der tilskrives Rex Servius Tullius og støttede sig til græsk mønster, navnlig Solon, skabte en ny folkeforsamling, som uden forskel indlod eller udelukkede *populus* og plebejerne, eftersom de ydede krigstjeneste eller ikke. Hele det våbenpligtige mandskab blev delt i seks klasser efter deres formue. Den mindste ejendom i hver af de seks klasser var: I. 100.000 as; II. 75.000; III. 50.000; IV. 25.000; V. 11.000; efter Dureau de la Malle omtrent lig med 14.000, 10.500, 7.000, 3.600 og 1.570 mark. Den sjette klasse, proletarerne, bestod af de mindst velhavende, som var fri for tjeneste og skatter. I den nye folkeforsamling af centurierne (*comitia centuriata*) trådte borgerne an på militær vis, kompagnivis i deres centurier på hundrede mand, og hver centurie havde een stemme. Nu stillede imidlertid den første klasse 80 centurier, den anden 22, den tredje 20, den fjerde 22, den femte 30 og den sjette for et syns skyld også een. Dertil kom de af de

rigeste stillede ryttere med 18 centurier; tilsammen 193; stemmemajoritet: 97. Nu havde rytterne og første klasse tilsammen alene 98 stemmer, altså majoriteten; var de enige, blev de øvrige slet ikke spurgt, den gyldige beslutning var vedtaget.

Til denne nye centurieforsamling overgik nu alle den tidligere kurieforsamlings politiske rettigheder (undtagen nogle, der kun eksisterede af navn); kurierne og de genser, hvoraf de bestod, blev derved ligesom i Athen degraderet til rene private og religiøse broderskaber, i hvilken form de længe vedblev at føre en vegeerende tilværelse, mens kuriernes forsamling snart sov helt ind. For også at fortrænge de tre gamle slægtsstammer fra staten, indførtes fire stedstammer, som hver beboede en fjerdedel af staden, med en række politiske rettigheder.

Allerede før afskaffelsen af det såkaldte kongedømme, var altså også Roms gamle samfundsordning, som hvilede på personlige blodsbånd, sprængt, og en ny, virkelig statsforfatning, der var grundet på inddeling efter bopæl og forskel i formue, sat i stedet. Den offentlige magt bestod her af det krigstjenestepagtige borgerskab, overfor ikke blot slaverne, men også de såkaldte proletarer, som var udelukket fra tjeneste i hæren og fra bevæbning.

Inden for denne nye forfatning, der blot blev yderligere udviklet ved fordrivelsen af den sidste Rex Tarquinius Superbus, der tilranede sig en virkelig kongemagt, og ved erstatningen af rex med to hærførere (konsuler) med ens embedsmyndighed (ligesom hos irokeserne) – inden for denne forfatning bevæger hele den romerske republiks historie sig med alle dens kampe mellem patriciere og plebejere om adgangen til embederne og delagtighed i statsjorderne, med patricieradelens endelige opgåen i den nye klasse af store jord- og pengeejere, som lidt efter lidt opslugte de ved krigstjenesten ruinerede bønders hele jordejendom, dyrkede de således opståede umådelige godser ved hjælp af slaver, affolkede Italien og derved åbnede døren ikke blot for kejserdømmet, men også for dets efterfølgere, de tyske barbarer.

VII. Gensen hos keltere og tyskere

Pladsen forbyder os at komme ind på de gensinstitutioner, der i mere eller mindre ren form endnu findes hos de forskelligste vilde og barbariske folkeslag, eller på sporene deraf i de asiatiske kulturfolks ældre historie. Den ene eller den anden af disse institutioner findes overalt, Kun et par eksempler: Endnu før gensen var kendt, havde den mand, som har gjort sig den største umage for at misforstå den, MacLennan, påvist den og i det store og hele beskrevet den rigtigt hos kalmykkerne, tjerkesserne, samojederne og hos de tre indiske folk: waralierne, margarerne og munnipurierne. Fornylig har M. Kovalevsky opdaget og beskrevet den hos pschaverne, schevsurerne, svaneterne og andre kaukasiske stammer. Her vil vi kun gøre nogle korte bemærkninger om gensens forekomst hos kelter og germaner.

De ældste bevarede keltiske love viser os gensen spillevende; i Irland lever den endnu, i det mindste instinktivt i folkebevidstheden, efter at englænderne har sprængt den med magt; i Skotland stod den endnu midt i forrige århundrede i fuld blomst og bukkede også her kun under for englændernes våben, lovgivning og domstole.

De gammel-walisiske love, der blev nedskrevet flere hundrede år før den engelske erobring, senest i det 11. århundrede, viser endnu fælles agerdyrkning af hele landsbyer, selv om det også kun er en undtagelsesvis rest af, hvad der tidligere var almindelig skik og brug; hver familie havde fem agre til egen dyrkning. Desuden blev et stykke dyrket i fællesskab, og udbyttet fordelt. At disse landsbyfællesskaber repræsenterer genser, eller underafdelinger af genser, er efter analogien fra Irland og Skotland uden for al tvivl; selv om en ny prøvelse af de walisiske love, som jeg dog ikke har tid til (mine uddrag er fra året 1869), ikke direkte skulle bevise dette. Men hvad de walisiske kilder, og med dem de irske, direkte beviser, det er, at parringsægteskabet hos kelterne endnu i det 11. århundrede på ingen måde var helt fortrængt af monogamiet. I Wales blev et ægteskab først uløseligt eller rettere uopsigeligt efter syv års forløb. Manglede der blot tre nætter i de syv år, så kunne ægtefællerne skilles. Så blev der delt: konen delte, manden valgte sin del. Møblerne blev delt efter visse, meget humoristiske

regler. Hvis manden opløste ægteskabet, så måtte han give konen hendes medgift og noget mere tilbage; var det konen, fik hun mindre. Af børnene fik manden to og konen eet, det mellemste. Hvis konen efter skilsmissen tog en anden mand, og den første mand hentede hende igen, så måtte hun følge med ham, selv om hun allerede stod med det ene ben i den nye ægteseng. Men havde de begge levet sammen i syv år, så var de mand og kone, også uden noget forudgående formeligt bryllup. Hos de unge piger blev kyskhed før brylluppet hverken strengt krævet eller iagttaget; bestemmelserne desangående er af en yderst frisproget natur og stemmer aldeles ikke med den borgerlige moral. Hvis en kone gjorde sig skyldig i ægteskabsbrud, så havde manden lov til at prygle hende (et af de tre tilfælde, hvor han havde lov til det, ellers blev han straffet derfor), men så kunne han heller ikke fordre nogen anden oprejsning, thi »for en og samme forseelse skal der enten være udsoning eller hævn, men ikke begge dele på samme tid«. De skilsmissegrunde, som konen kunne fremføre, uden at det gik ud over hendes rettigheder ved skilsmissen, var meget omfattende: dårlig ånde hos manden var nok. De løsepenge, der måtte betales til stammehøvdingen eller kongen for retten til den første nat (gobr merch, deraf det middelalderlige navn marcheta, fransk marquette) spiller en stor rolle i lovbogen. Kvinderne havde stemmeret i folkeforsamlingerne. Føjer vi hertil, at der foreligger vidnesbyrd, om lignende forhold i Irland, at ægteskab på tid også der var almindeligt, og at der var sikret konen nøje forordnede, store begunstigelser ved skilsmisse, endog godtgørelse for hendes huslige arbejde; at der dertil forekommer en »første kone« ved siden af andre koner, og at der ved delingen af arven ikke gøres forskel på ægteskabelige og uægteskabelige børn – så har vi et billede på parringsægteskabet, i sammenligning med hvilket den i Nordamerika gældende ægteskabsform synes streng, men som i det 11. århundrede ikke kan undre hos et folk, som endnu på Cæsars tid levede i gruppeægteskab.

Den irske gens (sept, stammen hedder clainne, clan) bekræftes og beskrives ikke blot i de gamle lovbøger, men også af det 17. århundredes engelske jurister, som blev sendt over for at forvandle klanlandet til den engelske konges domæne. Jorden var lige til den tid klanens eller gensens fællesjendom, for så vidt den ikke allerede af høvdin-

gene var blevet forvandlet til deres privatdomæne. Når en gensfælle døde, og en husholdning altså opløstes, så foretog forstanderen (caput cognationis kaldte de engelske jurister ham) en ny jordfordeling af hele området blandt de øvrige husholdninger. Denne må i det store og hele være foregået efter de i Tyskland gældende regler. Endnu i dag findes der nogle – for 40 eller 50 år siden meget talrige – landsbymarker i det såkaldte Rundale. Bønderne, enkeltvis fæstere af den jord, der tidligere tilhørte gensen i fællesskab og blev røvet af de engelske erobrere, betaler hver fæsteafgiften for sit stykke, man slår ager- og englandet på alle stykker sammen og deler det efter beliggenhed og kvalitet i »gewanne«, som det hedder ved Mosel, og giver hver mand sin andel i hver gewann; græsnings- og moseland udnyttes i fællesskab. Endnu for halvtreds år siden blev jorden nyopdelt fra tid til anden, undertiden årligt. En sådan Rundale-landsbys matrikelkort ser ganske ud som et matrikelkort fra et tysk Gehöferschaft (landsby) ved Mosel eller i Hochwald. Også i »faktionerne« lever gensen videre. De irske bønder deler sig ofte i partier (factions), som beror på ganske fornuftstridige og meningsløse forskelle, som er englænderne ganske ubegribelige og ikke synes at have noget andet formål end de yndede højtidelige slagsmål mellem faktionerne indbyrdes. Det er kunstige genoplivninger, en senere opstået erstatning for de sprængte genser, som på deres vis lægger det nedarvede gensinstinkts fortsatte beståen for dagen. I mange egne lever iøvrigt gensfællerne sammen så temmelig på det gamle område; således havde endnu i trediverne det store flertal af beboerne i grevskabet Monaghan kun fire familienavne, d.v. s. stammede fra fire genser eller klaner³⁶).

I Skotland daterer gensordningens undergang sig fra nedkæmpningen af opstanden i 1745. Hvilket led i denne ordning den skotske klan

3

³⁶) *Til fjerde oplag.* I løbet af nogle dage, som jeg tilbragte i Irland, er det påny blevet mig klart, i hvor høj grad landbefolkningen der endnu lever i forestillingerne fra genstiden. Godsejeren, hvis fæster bonden er, gælder for ham endnu stadig som en slags klanchef, som skal forvalte jorden i alles interesse, hvem bonden skal betale en ydelse i form af fæsteafgiften, men hos hvem han også i nødsfald kan få understøttelse. Og ligeledes er også alle velhavere forpligtede til at understøtte deres fattige naboer, så snart disse kommer i nød. Sådant hjælp er ikke almisse, den er kun, hvad de fattigere med rette har krav på fra deres rigere klanfæller eller

særligt udgør, er endnu ikke klarlagt; men at den er et sådant led, er utvivlsomt. I Walter Scotts romaner ser vi denne højskotske klan levende for os. Den er, siger Morgan, i sin ordning og sin ånd et glimrende eksempel på gensen, et slående eksempel på genslivets herredømme over gensfællerne. I deres fejder og i deres blodhævn, i fordelingen af landområderne efter klaner, i deres fælles udnyttelse af jorden, i klanmedlemmernes troskab mod høvdingen og mod hverandre finder vi de overalt tilbagevendende træk fra genssamfundet... Nedstamningen regnedes efter faderret, så at mændenes børn blev i klanen, mens kvindernes trådte over til deres fædres klan. Men at der tidligere har hersket moderret i Skotland, det beviser den kendsgerning, at der i den kongelige familie hos pikterne, ifølge Beda, gjaldt kvindelig arvefølge. Ja selv et stykke punaluafamilie havde, både hos wali-serne og hos skotterne, holdt sig til ind i middelalderen i retten til den første nat, som klanhøvdingen eller kongen som den sidste repræsentant for de tidligere fælles ægtemænd var berettiget til at udøve hos enhver brud, såfremt den ikke blev afkøbt ham.

•

At tyskerne lige til folkevandringen var ordnede i genser, er uden for al tvivl. De kan først have besat landområdet mellem Donau, Rhinen, Weichsel og de nordlige have få århundreder før vor tidsregning; cimbrerne og teutonerne var endnu i fuld vandring, og sveverne fandt først på Cæsars tid faste bopladser. Om dem siger Cæsar udtrykkelig, at de havde nedsat sig efter genser og slægtskaber (*gentibus cognationibusque*), og i en »gens Julia«-romers mund har ordet *gentibus* en bestemt betydning, som ikke kan bortforklares. Dette gjaldt om alle tyskere; selv nedsættelsen i de erobrede romerprovinser synes endnu at være sket efter genser. I den alamanniske folkeret bekræftes det, at

klanchef. Man forstår de politiske økonomers og juristers klage over umuligheden af at bibringe den irske bonde forståelse af den moderne borgerlige ejendomsret; en ejendomsbesiddelse, som kun giver rettigheder, men ingen pligter, er det plat umuligt for irlænderen at få ind i sit hoved. Men man forstår også, at irlændere, der pludselig med sådanne naive gensforestillinger bliver forsæt til store engelske og amerikanske byer midt iblandt en befolkning med helt andre moral- og retsopfattelser, at sådanne irlændere da let bliver fuldstændig forvirrede med hensyn til moral og ret, helt mister fodfæste og ofte i massevis synker ned i demoralisation. (*Note af Engels*).

folket nedsatte sig efter slægter (genealogiae) på den erobrede jord syd for Donau; genealogia bliver brugt i ganske samme betydning som senere mark- eller landsbyfællesskab. Kovalevsky har for nylig fremsat den mening, at disse genealogiae var de store husfællesskaber, mellem hvilke jorden var blevet delt, og som landsbyfællesskabet først senere har udviklet sig af. Det samme kunne da også gælde om fara, med hvilket udtryk burgunderne og longobarderne – altså en gotisk og en herminonisk eller højtysk folkestamme – betegner noget, der er tilnærmelsesvis, om ikke fuldstændig det samme, som i den alamanniske lovbog kaldes for genealogia. Hvad der i virkeligheden foreligger her: gens eller husfællesskab, er endnu ikke helt klarlagt.

Sprogminerne lader os i tvivl om, hvorvidt der fandtes et fælles udtryk for gens hos alle tyskere, og da hvilket. Etymologisk svarer det græske genos og det latinske gens til det gotiske kuni, mellemhøjtysk künne, og bliver også brugt i samme betydning. Det viser tilbage til moderrettens tider, at navnet kvinde stammer fra samme rod: græsk gyne, slavisk zena, gotisk qvino, oldnordisk kona, kuna. – Hos longobarderne og burgunderne finder vi som sagt fara, som Grimm afleder fra en hypotetisk rod fisan, at avle ... Jeg ville foretrække at ty til en mere håndgribelig udledning af ordet faran: fare, rejse, vandre, som betegnelse for en sluttet afdeling af vandretoget, der næsten selvindlysende har været sammensat af beslægtede personer, en betegnelse, der i løbet af den flere hundrede år lange vandring først mod øst, så mod vest efterhånden er gået over på slægtsfællesskabet selv. – Endvidere gotisk sibja, angelsachsisk sib, gammelhøjtysk sippia, sippa, sippe. På oldnordisk forekommer kun flertalsformen sifjar, de beslægtede; entalsformen kun som navnet på en gudinde, Sif. – Og endelig forekommer endnu et andet udtryk i Hildebrandsangen, hvor Hildebrand spørger Hadubrand: »hvem blandt folkets mænd, der var hans fader ... eller ud af hvilken slægt du er« (eddo huelihhes *cnuosles* du sis). For så vidt der har været et fælles tysk navn for gens, har det vel været det gotiske kuni; derfor taler ikke blot ligheden med tilsvarende udtryk i beslægtede sprog, men også den omstændighed, at ordet kuning, konge, som oprindeligt betød en gens- eller stammeforstander, udledes herfra. Sibja, sippe, synes ikke at kunne komme i betragtning, i hvert fald betyder sifjar på oldnordisk ikke blot blodbeslægtet, men også

besvogret, og omfatter altså medlemmer af mindst *to* genser, sif kan altså ikke selv være et udtryk for gens.

Ligesom hos mexikanerne og grækerne var også hos tyskerne slagordenen, såvel ryttereskadronen som fodfolkets kilekolonne, ordnet efter gengrupper; når Tacitus siger: »efter familie og slægtskaber«, så forklares dette ubestemte udtryk af, at genser i Rom på hans tid forlængst var hørt op med at være en levende sammenslutning.

Afgørende er et sted hos Tacitus, hvor det hedder: Morbroderen betragter sin søstersøn som sin søn, ja nogle anser blodbåndet mellem morbroder og søstersøn for endnu helligere og snævrere end mellem fader og søn, så at, når der fordres gidsler, søstersønnen gælder for en større sikkerhed end den kødelige søn af den, man vil binde. Her har vi et levende stykke af den efter moderret ordnede, altså oprindelige gens, og endda som noget, der særlig kendetegner tyskerne³⁷). Hvis et medlem af en sådan gens gav sin egen søn i pant for et løfte, og denne faldt som offer for faderens overenskomstbrud, så blev det faderens egen sag. Men hvis det var søstersønnen, der blev ofret, så var den helligste gensret krænket; den nærmeste gensslægtning, der mere end nogen anden var forpligtet til at beskytte drengen eller ynglingen, var skyld i hans død; enten måtte han ikke give ham i pant, eller han måtte holde overenskomsten. Havde vi ikke noget andet spor af gensforfatningen hos tyskerne, var dette ene sted tilstrækkeligt.

Endnu mere afgørende, fordi det forekommer ca. 800 år senere, er et sted fra den oldnordiske sang om Ragnarok og om verdens undergang, *Völuspá*. I dette »seerskens syn«, hvori, som Bang og Bugge har bevist, der også er indvævet kristne motiver, hedder det, i skildringen

³⁶) Den særlig snævre natur, som båndet mellem onkel og nevøer på mødrene side havde på moderrettens tid, og som forekommer hos mange folkeslag, kender grækerne kun i heltetidens mytologi. Ifølge Diodor (IV, 34) dræber Meleager sønnerne af Thestius, hans moder Althæas brødre. Denne ser i hans gerning en så utilgivelig forbrydelse, at hun forbander morderen, hendes egen søn, og ønsker ham døden. »Guderne hørte«, fortælles det, »hendes ønske og gjorde ende på Meleagers liv«. Ifølge samme Diodor (IV, 44) går argonauterne under Herakles i land i Thrakien og finder der, at Phineus på sin nye hustrus tilskyndelse skammelig mishandler sine to sønner, som han har avlet med boreaden Kleopatra, hans forstødte hustru. Men blandt argonauterne befinder sig også boreader, Kleopatras brødre, altså de mishandlede morbrødre. De tager straks deres nevøer til sig, befrier dem og dræber vogterne. (*Note af Engels*).

af den almindelige udartnings og fordærvelses tid, der går forud for den store katastrofe:

Broedhr munu berjask
ok at bønnum verdask,
munu *systrungar*
sif jum spilla.

»Brødre vil strides og blive hverandres mordere, søsterbørn vil bryde slægten«. Systrungar hedder mosterens sønner, og at de skulle fornægte deres indbyrdes blodslægtskab, gælder for digteren som en endnu større forbrydelse end brodermord. Stigningen i forbrydelsen ligger i, at de er systrungar, hvad der betoner slægtskabet på mødrene side; havde der i stedet stået syskina-børn, søskendebørn, eller syskina-synir, søskendesønner, så betød den anden linie ingen stigning i forhold til den første, men en mildnende nedgang. Altså selv på vikingetiden, hvor Vøluspa blev til, var erindringen om moderretten i Skandinavien endnu ikke udvisket.

På Tacitus' tid var moderretten iøvrigt allerede veget for faderretten, i det mindste hos tyskerne, som han havde et nærmere kendskab til. Børnene tog arv efter faderen; hvor der ingen børn var, arvede brødre og onklerne på fædrene og mødrene side. At morbrødre fik lov til at arve, hang sammen med opretholdelsen af den ovenfor omtalte skik og beviser ligeledes, hvor ung faderretten dengang endnu var hos tyskerne. Lige til dybt ind i middelalderen findes der spor af moderretten. Dengang synes man endnu at have stillet sig lidt mistroisk til faderskabet, navnlig hos livegne; når således en lensherre fordrede en borttrømt livegen udleveret fra en by, måtte f.eks. i Augsburg, Basel og Kaiserslautern den anklagedes livegenskab beediges af seks af hans nærmeste blodbeslægtede, og det udelukkende på mødrene side (Maurer, *Städteverfassung*³⁸), I, s. 381).

En anden rest af moderretten, som da var begyndt at dø hen, er den for romerne næsten ufattelige agtelse, som tyskerne havde for kvindeskønnet. Jomfruer af ædel slægt ansås for de mest bindende gidsler ved

³⁸) G. L. Maurer: »Gesichte der Städteverfassung in Deutschland«, I-IV, Erlangen 1869/71. – Red.

overenskomster med tyskerne; den tanke, at deres koner eller døtre kunne falde i fangenskab eller komme i slaveri, var dem så rædselsfuld, at den mere end noget andet ansporede deres mod i slaget; de ser noget helligt og profetisk i kvinden, de hører på hendes råd selv i de vigtigste sager, ligesom jo Veleda, den brukteriske præstinde ved Lippefloden, var sjælen i hele bataveropstanden, hvorved Civilius i spidsen for tyskerne og belgierne rystede hele romerherredømmet i Gallien. I hjemmet synes konens herredømme ubestridt, men så måtte hun, de gamle og børnene rigtignok også gøre alt arbejdet; manden jager, drikker eller dovner. Således siger Tacitus; men da han ikke siger, hvem der passer marken, og bestemt erklærer, at slaverne kun betalte afgifter, men ikke gjorde hoveriarbejde, så må dog den store mængde voksne mænd have udført den smule arbejde, som agerbruget krævede.

Ægteskabsformen var, som allerede ovenfor sagt, et parringsægteskab, som lidt efter lidt nærmede sig til monogamiet. Strengt monogami var det ikke endnu, da flerkoneri var tilladt for de fornemme. I det hele blev der vogtet strengt over de unge pigers kyskhed (i modsætning til hos kelterne), og ligeledes taler Tacitus med særlig varme om ægteskabsbåndets ubrydelighed hos tyskerne. Kun konens ægteskabsbrud angiver han som skilsmissegrund. Men hans beretning lader meget være mangelfuldt oplyst, og desuden skinner det altfor stærkt igennem, at han vil holde et dydens spejl op for de letfærdige romere. Så meget er sikkert: var tyskerne i deres skove sådanne sjældne dydsmønstre, så har der kun behøvedes ringe berøring med verden udenfor for at bringe dem ned på samme niveau som de øvrige europæiske gennemsnitsmennesker; det sidste spor af strenge sæder forsvandt endnu hurtigere under romerne end det tyske sprog. Man behøver kun at læse Gregor fra Tours. Det siger sig selv, at i de tyske urskove kunne der ikke herske en sanselyst så forfinet og overstrømmende som i Rom, og således bliver der også i denne henseende fortrin nok tilbage hos tyskerne frem for romerverdenen, uden at vi behøver at tildigte dem en afholdenhed i kødelige ting, som aldrig og intetsteds har hersket hos et helt folk.

Fra gensforfatningen stammer forpligtelsen til at tage faderens eller slægtingenes fjendskaber i arv lige så vel som deres venskaber; ligele-

des mandebod, bøder i stedet for blodhævn, for drab eller krænkelse. Denne mandebod, som endnu for en menneskealder siden blev betragtet som et specielt tysk fænomen, er nu blevet påvist hos hundreder af folk som en almindelig afsvækkelsesform for gensordningens blodhævn. Vi finder den, ligesom forpligtelsen til gæstevenskab, blandt andet hos de amerikanske indianere; beskrivelsen af, hvorledes gæstevenskabet ifølge Tacitus blev udøvet (*Germania*, c. 21), er næsten i enkeltheder den samme, som Morgan giver af sine indianere.

Den hidsige og endeløse strid om, hvorvidt Tacitus' tyskere allerede havde delt agerlandet for bestandig eller ikke, og hvorledes vedkommende steder skal tydes, tilhører nu fortiden. Efter at man hos næsten alle folkeslag har påvist den fælles dyrkning af agerjorden ved gensen og senere ved kommunistiske familiefællesskaber, som Cæsar endnu beretter om hos sveverne, og den senere følgende uddeling af jord til enkelte familier med periodiske nyopdelinger, og siden det er slået fast at denne periodiske nyopdeling af agerjorden stedvis har holdt sig i Tyskland lige til vore dage, er det ikke værd at spille flere ord derpå. Når tyskerne fra det fælles landbrug, som Cæsar udtrykkeligt tillægger sveverne (der fandtes overhovedet ikke delte eller privatagre hos dem, siger han), i løbet af de 150 år til Tacitus var gået over til enkeltdyrkning af jorden med årlig nyfordeling af den, så er det sandelig fremskridt nok; overgangen fra det trin til den fulde privatejendomsret til jorden i løbet af dette korte tidsrum og uden nogen fremmed indblanding ville simpelthen være en umulighed. Jeg læser altså hos Tacitus kun, hvad han siger med tørre ord: »De skifter (eller deler påny) det dyrkede land hvert år, og der bliver desuden fællesland nok tilovers«. Det er det stadium af agerdyrkingen og jordtilegnelsen, som nøje svarer til tyskernes daværende gensforfatning.

Ovenstående sidste afsnit lader jeg være uforandret, som det står i de foregående oplag. I mellemtiden har spørgsmålet stillet sig lidt anderledes. Siden Kovalevsky (sammenlign ovenfor s. 44)³⁹⁾ har påvist den vidtudbredte, om ikke almindelige forekomst af det patriarkalske husfællesskab som mellemtrin mellem den moderretlige kommunistiske og den moderne isolerede familie, står striden ikke mere, som

³⁹⁾ Engels' sideangivelse henviser til det tyske 4. oplag; se dette bind, s. 215. – *Red.*

endnu mellem Maurer og Waitz, om fællesejendom eller privatejendomsret til jorden, men om *formen* for fællesejendommen. At der på Cæsars tid ikke blot fandtes fællesejendom hos sveverne, men også fælles dyrkning af jorden for fælles regning, kan der ikke være tvivl om. Om den økonomiske enhed var gensen, eller husfællesskabet, eller en mellemliggende kommunistisk slægtskabsgruppe, eller om alle tre grupper forekom alt efter jordforholdene, det kan der endnu strides længe om. Nu påstår Kovalevsky imidlertid, at den af Tacitus skildrede tilstand ikke har mark- eller landsbyfællesskabet til forudsætning, men husfællesskabet; landsbyfællesskabet har først senere udviklet sig af dette på grund af befolkningstallets vækst.

Ifølge dette har tyskernes bosættelser på det landområde, de havde i besiddelse på romertiden, og på det, de senere tog fra romerne, ikke bestået af landsbyer, men af store familiefællesskaber, som omfattede flere generationer, og som tog en passende landstrækning under opdyrkning og udnyttede det omliggende uopdyrkede land sammen med naboerne som fællesmark. Stedet hos Tacitus om udskiftning af det opdyrkede land skulle da i virkeligheden forstås i agronomisk betydning: fællesskabet har da hvert år ompløjet en anden strækning og ladet forrige års agre ligge brak eller helt gro til. På grund af befolkningens fåtallighed er da altid blevet udyrket jord nok tilovers til at gøre al strid om jord overflødig. Først århundreder efter, da antallet af husfæller har nået en sådan højde, at fællesdrift under de daværende produktionsbetingelser ikke mere var mulig, har de opløst sig; de tidligere fælles marker og enge er da på sædvanlig vis blevet delt mellem enkelthusholdninger, som nu dannede sig, i begyndelsen på tid, senere een gang for alle, mens skov, græsgange, vandløb og søer vedblev at være fælles.

For Ruslands vedkommende synes denne udviklingsgang fuldstændig historisk bevist. Hvad Tyskland og i anden række de øvrige germanske lande angår, så kan det ikke nægtes, at denne teori på mange måder forklarer kilderne bedre og løser vanskelighederne lettere end den tidligere, som lader landsbyfællesskabet række helt tilbage til Tacitus. De ældste dokumenter, f.eks. Codex Laureshamensis³⁹⁾ for-

⁴⁰⁾ Codex Laureshamensis – arkiv for byen Lorch i Würtemberg. – Red.

klares i det store og hele meget bedre ved hjælp af husfællesskabet end ved landsbymarkfællesskabet. På den anden side bringer den også nye vanskeligheder og nye spørgsmål, som først skal løses. Her kan kun nye undersøgelser bringe en afgørelse; jeg kan dog ikke nægte, at husfællesskabets mellemtrin også har megen sandsynlighed for sig for Tysklands, Skandinaviens og Englands vedkommende.

Mens hos Cæsar tyskerne dels først lige er nået til at have faste bosteder, dels endnu søger sådanne, har de på Tacitus' tid allerede et helt århundrede med fast bosættelse bag sig; i overensstemmelse hermed er fremskridtet i produktionen af livsfornødenhederne umiskendelig. De bor i blokhuse; deres klædedragt minder endnu meget om skovlivet: grov uldkappe, dyreskind, for kvinder og de fornemme linnede underklæder. Deres næring er mælk, kød, vilde frugter og, som Plinius tilføjer, havregrød (endnu i vor tid keltisk nationalret i Irland og Skotland). Deres rigdom består i kvæg; dette er imidlertid af dårlig race, kvæget småt, uanseligt, uden horn; hestene er små ponier og ikke løbere. Penge brugtes sjældent og kun lidt, og kun romerske. Guld og sølv forarbejdede de ikke, og regnede det ikke for noget, jern var sjældent og synes, i det mindste hos stammerne ved Rhinen og Donau, næsten kun indført, ikke udvundet af dem selv. Runeskriften (som var efterlignede græske eller latinske bogstaver) var kun kendt som hemmelig skrift og blev kun brugt til religiøs trolddom. Menneskeofringer var endnu i brug. Kort sagt, vi har her et folk for os, som lige netop havde hævet sig op fra barbariets mellemste til dets øverste trin. Men mens de stammer, som grænsede lige op til romerne, ved den lettede indførsel af romerske industriprodukter blev forhindret i at udvikle en selvstændig metal- og tekstilindustri, dannede der sig ganske sikkert en sådan i de nordøstlige egne ved Østersøen. De i de slesvigske moser fundne rustningsdele – det lange jernsværd, ringbrynjen, sølvhjælmen o.s.v., tilligemed romerske mønter fra slutningen af det andet århundrede – og de ved folkevandringerne udbredte tyske metalgenstande viser en ganske egen grundform med en ikke ringe udvikling, selv hvor der ligger et oprindeligt romersk mønster til grund. Udvandringen til det civiliserede romerrige gjorde overalt en ende på denne hjemmeindustri undtagen i England. Hvor fælles denne industris oprindelse og udvikling er, viser f.eks. bronzespæn-

derne; de, der er fundet i Bourgogne, Rumænien og ved det Asovske hav kunne godt være udgået fra samme værksted som de engelske og svenske, og er lige så utvivlsomt af germansk oprindelse.

Forfatningen svarer også til barbariets øverste trin. Overalt fandtes der, ifølge Tacitus, et forstandernes (principes) råd, der traf bestemmelse i mindre betydningsfulde sager, men forberedte mere vigtige til afgørelse i folkeforsamlingen; på barbariets laveste trin bestod denne, i hvert fald hvor vi kender den, nemlig hos amerikanerne, først kun for gensen, endnu ikke for stammen eller stammeforbundet. Forstanderne (principes) adskiller sig endnu skarpt fra krigsførerne (duces), ganske som hos irokeserne. De førstnævnte lever allerede til dels af æresgaver i form af kvæg, korn o.s.v. fra stammefællerne; de vælges, ligesom i Amerika, for det meste ud af den samme familie; overgangen til faderretten begunstiger, ligesom i Grækenland og Rom, den gradvise forvandling fra valg til arvelighed og dermed dannelsen af en adelsfamilie i hver gens. Denne gamle, såkaldte stammeadel gik for det meste til grunde under folkevandringerne eller dog snart efter. Hærførerne blev valgt uden hensyn til afstamning, blot efter deres dygtighed. De havde kun ringe myndighed og måtte virke ved deres eksempel; den egentlige disciplinærmyndighed i hæren tillægger Tacitus udtrykkeligt præsterne. Den virkelige magt lå hos folkeforsamlingen. Kongen eller stammeforstanderen fører forsædet; folket træffer afgørelsen: »nej« – tilkendegives ved murren, »ja« – ved bifald og våbenlarm. Den er tillige retsforsamling; her bliver klager forebragt og afgjort ved dom, her fældes dødsdomme, og vel at mærke idømmes der kun dødsdomme for fejghed, forræderi mod folket og unaturlig vellyst. Også i genserne og andre underafdelinger dømmer hele den forsamlede mængde under forsæde af forstanderen, der som i al tysk oprindelig rettergang kun kan have været forhandlingens leder og den, der stiller spørgsmål; dommen blev, fra arilds tid og overalt hos lyskerne fældet af det hele folk.

Forbund af stammer havde dannet sig siden Cæsars tid; hos nogle af dem havde man allerede konger; den øverste hærfører stræbte, ligesom hos grækerne og romerne, allerede efter eneherredømmet og opnåede det undertiden. Sådanne heldige usurpatorer var nu på ingen måde uindskrænkede herskere; men de begyndte dog allerede at bryde

gensforfatningens lænker. Mens frigivne slaver ellers indtog en underordnet stilling, fordi de ikke kunne tilhøre nogen gens, så kom sådanne yndlinge hos de nye konger ofte til rang, rigdom og ære. Efter romerrigets erobring skete noget lignende hos hærførerne, som nu var blevet konger over store lande. Hos frankerne spillede nogle af kongens slaver og frigivne en stor rolle, først ved hoffet, senere i staten; for en stor del stammede den nye adel fra dem.

Der fandtes en institution, som begunstigede kongedømmets opståen: følgeskaberne. Allerede hos de amerikanske rødhuder så vi, hvorledes der ved siden af gensforfatningen dannede sig privatselskaber, som skulle føre krig på egen hånd. Hos tyskerne var disse privatselskaber allerede blevet til stående foreninger. En krigsfører, der havde erhvervet sig et vist ry, samlede en skare plyndrelystne unge folk om sig, som var forpligtet til personlig troskab overfor ham, ligesom han var det over for dem. Føreren gav dem forplejning og gaver og fastsatte deres rangfølge; en livgarde og en kampdygtig krigerflok til mindre togter, et øvet officerskorps til større. Hvor svage end disse følgeskaber må have været og også senere viste sig at være, f.eks. hos odovakerne i Italien, så udgjorde de dog allerede spiren til den gamle folkefriheds forfald og viste sig også under og efter folkevandringen at være det. Thi for det første fremmede de den kongelige magts opkomst. For det andet kunne de, som allerede Tacitus bemærker, kun holdes sammen ved stadige krige og røvertogter. Røveri blev målet. Når føreren ikke havde noget at gøre i nærheden, så drog han med sit mandskab til andre folk, hvor der var krig og udsigt til bytte; de tyske hjælpefolk, som kæmpede i stor mængde under den romerske fane, selv mod tyskere, stammede for en stor del fra sådanne følgeskaber. Landsknægtuvæsnet, tyskernes skændsel og forbandelse, var allerede her til stede i sit første anlæg. Efter romerrigets erobring dannede disse kongernes følgesvende ved siden af de ufri og de romerske hoffolk den anden hovedbestanddel af den senere adel.

I det hele gælder altså for de til folk forbundne tyske stammer den samme forfatning, som havde udviklet sig hos grækerne på heltetiden og hos romerne på den såkaldte kongetid: folkeforsamling, gensforstanderråd og hærførere, der allerede stræbte efter en virkelig kongemagt. Det var den mest fremskredne forfatning, som gensordningen

overhovedet kunne udvikle; den var mønsterforfatningen på barbariets højeste trin. Så snart samfundet overskrider de grænser, inden for hvilke denne gensforfatning slog til, så var det ude med gensordningen; den blev sprængt, og staten trådte i dens sted.

VIII. Statsdannelse hos tyskerne

Tyskerne var ifølge Tacitus et meget talrigt folk. En omtrentlig forestilling om de tyske enkeltfolks styrke får vi hos Cæsar; han opgiver tallet på de på venstre Rhinbred optrædende usipeter og tenkterer til 180.000, kvinder og børn iberegnet. Altså ca.100.000 på et enkeltfolk⁴¹⁾, allerede betydelig mere end f.eks. irokeserne på deres blomstringstid, hvor de i et antal af mindre end 20.000 blev en skræk for hele landet, fra de store søer lige til Ohio og Potomac. Et sådant enkeltfolk optager på kortet, når vi forsøger efter beretningerne at gruppere dem, der havde slået sig ned i nærheden af Rhinen og som vi har et nøjere kendskab til, gennemsnitlig omtrent samme plads som et prøjsisk regeringsdistrikt, nemlig ca. 10.000 km² eller 182 geografiske kvadratmil. Men romernes Germania Magna⁴²⁾ op til Weichsel omfatter med et rundt tal 500.000 km². Med et gennemsnitligt individantal for enkeltfolkene på 100.000 måtte det samlede tal for Germania Magna altså beløbe sig til fem millioner; for en barbarisk folkegruppe var det et anseligt tal, for vore forhold var det yderst ringe, nemlig 10 individer pr. kvadratkilometer eller 550 pr. geografisk kvadratmil. Men dermed er tallet på de på den tid levende tyskere langt fra udtømt. Vi ved, at der langs Karpatherne lige ned til Donaumundingen levede tyske folk af gotisk stamme, bastarner, peukiner og andre, så talrige, at Plinius sammensætter tyskernes femte hovedstamme af dem, og at

⁴¹⁾ Det her anførte tal bekræftes af et sted hos Diodor om de galliske keltere: »I Gallien bor der mange folkegrupper af ulige størrelse. Hos de største andrager antallet af mennesker ca. 200.000, hos de mindste 50.000 (Diodorus Siculus, V, 25). Altså gennemsnitlig 125.000; de galliske enkeltfolk må med deres højere udviklingstrin ubetinget være noget talrigere end de tyske. (*Note af Engels*).

⁴²⁾ *Germania Magna* – »Det store Tyskland«. – *Red.*

de, der allerede år 180 før vor tidsregning optræder som den makedoniske konge Perseus' lejesvende, så sent som i Augustus' første regeringsår trængte frem til egnen om Adrianopel. Anslår vi dem blot til en million, så har vi som det sandsynlige antal tyskere ved begyndelsen af vor tidsregning mindst seks millioner.

Efter bosættelsen i Germanien må befolkningen have formeret sig med stigende hurtighed; alene de ovenfor omtalte håndværksmæssige fremskridt beviser dette. De slesvigske mosefund stammer, efter de romerske mønter at dømme, fra det tredje århundrede. På denne tid fandtes der altså ved Østersøen allerede en udviklet metal- og tekstilindustri, et livligt samkvem med romerriget og en vis luksus hos de rigere – altsammen tegn på større befolkningstæthed. Men på denne tid begynder også tyskernes almindelige angrebskrig på hele Rhinlinien, den romerske grænsevold og Donau, fra Nordsøen til Det sorte hav – direkte bevis på det stadig stigende, udad trængende folketal. Tre hundrede år varede kampen, hvorunder hele hovedstammen af gotiske folkeslag (med undtagelse af de skandinaviske goter og burgunderne) drog mod sydøst og dannede den venstre fløj af den store angrebslinie, i hvis centrum højtyskerne (herminonerne) ved øvre Donau, og på hvis højre fløj iskavonerne, nu kaldet frankerne, trængte frem mod Rhinen. Britanniens erobring faldt i ingævonernes lod. Ved slutningen af det femte århundrede lå romerriget kraftesløst, blodløst og hjælpeløst åbent for de indtrængende tyskere.

Vi stod ovenfor ved den antikke græske og romerske civilisations vugge. Her står vi ved dens kiste. Igennem flere hundrede år var det romerske verdensherredømmes nivellerende høvl faret over alle landene ved Middelhavsbækkenet. Hvor ikke græsk gjorde modstand, havde alle nationalsprog måttet vige for et forvansket latin; der fandtes ingen nationalforskel, ingen gallere, iberere, ligurer, norikere mere, alle var de blevet romere. Den romerske administration og den romerske ret havde overalt opløst de gamle slægtsforbund og dermed den sidste rest af lokal og national selvvirksomhed. Den nybagte romerskhed bragte ingen erstatning; den var ikke udtryk for nogen nationalitet, men kun for manglen på en nationalitet. Der fandtes overalt grundbestanddele til nye nationer; de forskellige provinsers latinske dialekter adskilte sig stadig mere fra hverandre; de naturlige grænser, som

tidligere havde gjort Italien, Gallien, Spanien og Afrika til selvstændige landområder, fandtes endnu og følte også endnu. Men intetsteds fandtes den kraft, som skulle sammenfatte (forene) disse grundbestanddele til nye nationer, intetsteds fandtes endnu et spor af udviklingsdygtighed, af modstandskraft, for ikke at tale om skaberevne. Det uhyre områdes uhyre menneskemasser havde kun eet bånd, der holdt dem sammen: den romerske stat, og denne var i tidens løb blevet deres værste fjende og undertrykker. Provinserne havde ødelagt Rom; Rom var selv blevet en provinsby ligesom de andre – den havde privilegier, men ikke længere herredømmet, den var ikke mere verdensrigets midtpunkt, ikke engang sæde for kejseren og underkejserne, som boede i Konstantinopel, Trier og Milano. Den romerske stat var blevet en kæmpemæssig, indviklet maskine, udelukkende bestemt til at udsuge undersåtterne. Alle slags skatter og ydelser trykkede befolkningens masse ned i stadig dybere fattigdom; trykket blev forøget til det utålelige ved statholdernes, skatteopkrævernes og soldaternes udpresninger. Derhen havde den romerske stat bragt det med sit verdensherredømme: den begrundede sin eksistensberettigelse med opretholdelse af ordenen indadtil og beskyttelsen mod barbarerne udadtil. Men dens orden var værre end den værste mangel på orden, og barbarerne, som den foregav at beskytte borgerne imod, blev af disse imødeset med længsel som befriere.

Samfundstilstanden var ikke mindre fortvivlet. Allerede fra republikens sidste tider var romerherredømmet gået ud på hensynsløs udbytning af de erobrede provinser; kejserdømmet havde ikke afskaffet denne udbytning, men tværtimod sat den i system. Jo mere riget forfaldt, desto højere steg skatter og afgifter, desto skamløsere plyndrede og udpressede embedsmændene. Handel og industri havde aldrig været de folkebeherskende romeres sag; kun med hensyn til åger havde de overtruffet alt, hvad der har været før og efter dem. Hvad der havde været og var blevet holdt vedlige af handel gik til grunde under embedsmændenes udpresning; hvad der endnu slog sig igennem, faldt på rigets østlige, græske del, det ligger uden for vor betragtning. Almindelig forarmelse, tilbagegang i samfærdsel, i håndværk og kunst, befolkningens aftagen, byernes forfald, agerbrugets tilbagegang til et lavere trin – det var det romerske verdensherredømmes slutresultat.

Agerbruget, som i hele den gamle verden havde været den vigtigste produktionsgren, var det nu igen mere end nogensinde. I Italien var de uhyre sammenlagte godser (latifundier), som siden republikens ophør havde optaget næsten hele landområdet, blevet udnyttet på to måder. Enten som græsning for kvæget, hvor befolkningen havde måttet vige pladsen til fordel for får og okser, hvis pasning kun krævede nogle få slaver, eller som villa-godser, der med masser af slaver drev havebrug i stor stil, dels til ejerens luksusforbrug, dels til afsætning på byernes markeder. De store græsgange var vedblevet at bestå og var vel endog blevet udvidet; villa-godserne og deres havebrug var gået i forfald sammen med deres ejermænds forarmelse og byernes forfald. Latifundiedriften, som hvilede på slavearbejdet, betalte sig ikke mere; den var imidlertid dengang den eneste form, hvori det store agerbrug var muligt. Dyrkning i det små var igen blevet den eneste lønnende form. Den ene villa efter den anden blev udstykket i små jordlodder og givet til arvefæstere, der betalte en bestemt sum, eller til partiarii, som mere var forvaltere end fæstere, og som fik en sjettedel eller endog kun en niendedel af årsudbyttet for deres arbejde. Fortrinsvis blev disse små agerlodder dog udlagt til koloner, som betalte et bestemt beløb om året for dem, var bundet til hjemstavnen og kunne sælges tillige med deres jordlod. De var ganske vist ikke slaver, men heller ikke frie mænd, kunne ikke gifte sig med frie, og deres indbyrdes ægteskaber regnedes ikke for fuldgyldige ægteskaber, men ligesom slavernes blot som samleveri (contubernium). De var forløberne for middelalderens livegne.

Oldtidens slaveri havde overlevet sig selv. Hverken på landet i det store agerbrug eller i byernes manufakturer gav det mere et udbytte, som var ulejligheden værd – markedet for dets frembringelser var forsvundet. Men det lille agerbrug og småhåndværket, hvortil den kæmpemæssige produktion fra rigets blomstringstid var svundet ind, havde ikke plads til talrige slaver. Kun til de riges hus- og luksuslaver var der endnu plads i samfundet. Det hændende slaveri havde dog endnu magt til at lade alt produktivt arbejde fremtræde som slavevirksomhed, der var enhver fri romer – og det var de jo nu alle – uværdigt. Deraf kom på den ene side det stigende antal frigelser af overflødige slaver, som nu var blevet en byrde, og på den anden side til-

væksten af koloner og af forarmede frie (noget lignende som poor whites⁴³) i Amerikas tidligere slavestater). Kristendommen er fuldstændig uden skyld i den gradvise uddøen af oldtidens slaveri. Den havde igennem århundreder været delagtig i slaveriet i romerriget og har senere aldrig hindret de kristnes slavehandel, hverken tyskerne i Norden, eller venetianernes i Middelhavet, eller den senere handel med negre⁴⁴). Slaveriet betalte sig ikke mere, derfor uddøde det. Men det døende slaveri efterlod sin giftige brod i ringeagten for de fri mænds produktive arbejde. Dette var den blindgade, hvori den romerske verden sad fast: slaveriet var økonomisk umuligt, og de fri mænds arbejde var moralsk foragtet. Det ene kunne ikke længere være samfundsproduktionens grundform, det andet var endnu ikke i stand dertil. Det eneste, der kunne hjælpe her, var en fuldstændig revolution.

I provinserne så det ikke bedre ud. Vi er bedst underrettet om Gallien. Foruden kolonerne fandtes her endnu frie småbønder. For at sikre sig mod embedsmænds, dommers og ågerkarles undertrykkelser gav de sig ofte ind under en mægtig mands beskyttelse eller patronat; og det var ikke blot enkelte, der gjorde dette, men hele små samfund, så at det fjerde århundredes kejsere flere gange nedlagde forbud derimod. Men hvad hjalp det dem, der søgte beskyttelse? Patronen stillede som en betingelse, at de overdrog ham ejendomsretten til deres grundstykke, hvorimod han tilsikrede dem brugsnydelsen af det på livstid – et kneb, som den hellige kirke mærkede sig vel og til gavns efterlignede i det 9. og 10. århundrede til forøgelse af Guds rige og sin egen jordejendom. Dengang, henimod år 475, ivrede biskop Salvianus fra Marseille endnu harmfuldt imod et sådant tyveri og fortæller, at trykket fra de romerske embedsmænd og store grundejere var blevet så slemt, at mange »romere« flygtede til de egne, der allerede var besat af barbarerne, og at de der bosatte romerske borgere ikke var så bange for noget som for at komme under romersk overherredømme igen. At forældre dengang ofte solgte deres børn som slaver på grund af fattigdom, bevises af en lov, som blev udstedt derimod.

⁴³) *Poor whites* – »fattige hvide«. – *Red.*

⁴⁴) Ifølge biskop Liutprand af Cremona var den vigtigste industrigren i det 10. århundrede i Verdun, altså i det hellige tyske rige, fabrikationen af eunuker, som med stor profit blev eksporteret til de mauriske haremer i Spanien. (*Note af Engels*).

Til gengæld for, at de tyske barbarer befriede romerne for deres egen stat, tog de to trediedele af deres samlede jordejendom fra dem og delte den imellem sig. Delingen skete efter gensforfatningen; på grund af erobrernes forholdsvis ringe antal forblev store strækninger uopdelt, dels som hele folkets ejendom, dels som de enkelte stammers og gensers. I hver gens blev ager- og englandet udstykket i lige store dele til de enkelte husholdninger; om der i den første tid fandt gentagne nyopdelinger sted, ved vi ikke, i hvert fald tabte de sig snart i romerprovinserne, og enkeltdele blev afhændelig privatejendom, alod. Skove og græsgange forblev uopdelt til fælles afbenyttelse; denne udnyttelse så vel som måden, hvorpå den opdelte jord blev dyrket, blev ordnet efter gammel skik og efter den samlede befolknings beslutning. Jo længere gensen boede i landsbyen, og jo mere tyskere og romere efterhånden smeltede sammen, desto mere trådte båndets slægtskabskarakter tilbage til fordel for det territoriale; gensen forsvandt i markfællesskabet, i hvilket man endnu ret ofte kan opdage sporene af dets oprindelse fra fællernes slægtskab. Således gik gensforfatningen her, i hvert fald i de lande, hvor markfællesskabet holdt sig – Nordfrankrig, England, Tyskland og Skandinavien – umærkeligt over i en stedforfatning og blev dermed egnet til at indpasses i staten. Men den bibeholdt dog sin oprindelige demokratiske karakter, som kendetegner hele gensforfatningen, og holdt således, selv i den udartning, der senere blev den påtvunget, et stykke gensforfatning og dermed et våben i de undertryktes hænder levende lige til vor tid.

Når blodbåndet i gensen således hurtigt gik tabt, så var dette en følge af, at dets organer også udartede i stammen og hele folket som følge af erobringen. Vi ved, at herredømme over overvundne er uforeneligt med gensforfatningen. Her ser vi dette i stor målestok. De tyske folk, romerprovinsernes herrer, måtte organisere denne deres erobring. Man kunne imidlertid hverken optage romermasserne i gensgrupperne eller beherske dem ved deres hjælp. I spidsen for de lokale romerske styrelsesorganer, som for en stor del vedblev at bestå, måtte man sætte en erstatning for den romerske stat, og dette kunne kun være en anden stat. Gensforfatningens organer måtte således forvandles til statsorganer, og det måtte på grund af omstændighedernes pres ske ret hurtigt. Nu var hærføreren imidlertid den, der var nærmest til

at repræsentere det erobrende folk. Sikkerheden indadtil og udadtil i det erobrede område fordrede en styrkelse af hans magt. Øjeblikket var kommet, da feltherrestillingen skulle forvandles til kongedømme: og forvandlingen blev fuldbyrdet.

Lad os f.eks. tage frankeriget. Her var ikke blot de udstrakte romerske statsdomæner tilfaldet det sejrende folk, salierne, som fuld besiddelse, men også alle de meget store landstrækninger, som ikke var blevet fordelt til større og mindre provins- og markfællesskaber, navnlig alle større skovområder. Det første, som den fra simpel øverste hærfører til en virkelig landsfyrste forvandlede frankerkonge gjorde, var at forvandle denne folkeejendom til kongeligt gods, stjæle det fra folket og skænke eller forlene det til sine følgesvende. Dette følge, som oprindeligt bestod af hans personlige krigsfølge og hærens øvrige underførere, udvidedes snart til ikke blot at omfatte romere, d.v.s. romaniserede gallere, som var blevet ham uundværlige på grund af deres skrivekunst, deres dannelse, deres kendskab til det romanske landsmål og latinske skriftsprog så vel som til landets ret, men også slaver, livegne og frigivne, som udgjorde hans hofstat og blandt hvilke han valgte sine favoriter. Til alle disse skænkedes først stykker af folkejorden som gaver, senere som beneficier, d.v.s. givet som len, til at begynde med ofte på kongens livstid, og dannede således grundlaget for en ny adel på folkets bekostning.

Men det blev ikke derved. Det vidt udstrakte rige lod sig ikke styre med den gamle gensforfatnings midler; forstandernes råd ville, selv om det ikke for længst var gået af brug, have været ude af stand til at samles og blev snart erstattet af den kreds, der til stadighed omgav kongen; den gamle folkeforsamling vedblev for et syns skyld at bestå, men blev ligeledes mere og mere til en slet og ret forsamling af hærens underførere og de nyopkomne stormænd. De fri jordejende bønder, hovedmassen af det frankiske folk, blev ved de evige borger- og erobringskrige – de sidstnævnte navnlig under Karl den Store – lige så udmattede og forarmede, som tidligere de romerske bønder i republikens sidste tider. De, som oprindeligt havde udgjort hele hæren og efter Frankrigs erobring kernen i den, var ved det 9. århundredes begyndelse så forarmede, at næppe nok hver femte mand kunne drage ud. I stedet for den almindelige indkaldelse af fri bønder, som blev

påbudt af kongen selv, trådte en hær, der var sammensat af de nyopkomne stormænds tjenestefolk, deriblandt også livegne bønder, som tidligere ikke kendte anden herre end kongen og endnu tidligere slet ingen, ikke engang en konge. Under Karls efterfølgere fuldbyrdedes den frankiske bondestands ruin ved indre krige, kongemagtens svaghed og de deraf følgende overgreb fra de stores side, hvortil nu også kom lensgreverne, der var indsat af Karl og stræbte efter at få gjort stillingen arvelig, og endelig ved normannernes angreb. Halvtreds år efter Karl den Stores død lå frankerriket ligeså modstandsløst for normannernes fødder, som romerriket fire hundrede år før havde ligget for frankernes fødder.

Og ikke blot den ydre afmagt, men også den indre samfundsordning eller snarere mangel på ordening var omtrent den samme. De frie frankiske bønder var kommet i en lignende situation som deres forgængere, de romerske koloner. Ruineret ved krigene og plyndringerne havde de måttet give sig ind under de nyopkomne stormænds eller kirkens beskyttelse, da kongemagten var for svag til at beskytte dem; men de måtte betale denne beskyttelse dyrt. Ligesom tidligere de gallske bønder måtte de overdrage ejendomsretten til deres jordlod til beskytteren og fik den tilbage fra ham som fæstegods under forskellige og vekslende former, dog altid kun mod ydelse af tjeneste og afgifter; éngang hildet i denne form for afhængighed mistede de lidt efter lidt også den personlige frihed; efter få generationer var de for det meste allerede livegne. Hvor hurtigt den frie bondestands undergang fuldbyrdedes, viser Irminons jordebog, fra abbediet Saint Germain des Prés, dengang ved, nu inde i Paris. På dette abbedis vidtstrakte jordbesiddelse i omegnen fandtes dengang, endnu i Karl den Stores levetid, 2788 husholdninger, næsten uden undtagelse frankere med tyske navne. Deriblandt 2080 koloner, 35 litere, 220 slaver og kun 8 frie fæstere! Den skik, som Salvianus erklærede for ugudeligt, at skytsherren lod bondens jordlod overdrage til sig som sin ejendom og kun gav ham den tilbage til afbenyttelse på livstid, blev: nu almindelig anvendt af kirken over for bønderne. Hoveritjenesten som nu blev mere og mere almindelig, havde sit forbillede lige så meget i de romerske angarier, d.v.s. tvungen tjeneste for staten, som i de tyske markfællers tjeneste ved bygning af veje og broer og andre fælles formål. Til-

syneladende var den store befolkning efter fire hundrede års forløb igen nået tilbage til udgangspunktet.

Men dette beviser kun to ting: for det første, at samfundsinddelingen og ejendomsfordelingen i romerrigets nedgangsperiode havde svaret fuldstændig til det daværende produktionstrin i agerbrug og industri og altså havde været uundgåelig; og for det andet, at dette produktionstrin i løbet af de følgende fire hundrede år hverken var sunket væsentligt eller var kommet væsentligt højere op, og altså med samme nødvendighed havde reproduceret den samme ejendomsfordeling og de samme befolkningsklasser. Byen havde i romerrigets sidste århundreder mistet sit tidligere herredømme over landet og ikke vundet det tilbage igen i de første århundreder af det tyske herredømme. Dette forudsætter et lavt udviklingstrin såvel af agerbruget som af industrien. Denne almindelige situation frembringer med nødvendighed store herskende grundejere og afhængige småbønder. Hvor umuligt det var at påtvinge et sådant samfund, på den ene side den romerske latifundiedrift med slaver og på den anden side den nyere stordrift med hoveriarbejde, bevises af Karl den Stores uhyre, men næsten sporløst forløbne eksperimenter med de berømte kejserlige villaer. De blev kun videreført af klostre og betalte sig kun for dem; men klostrene var abnorme samfundsdannelser, som var grundede på cølibatet; de kunne præstere det undtagelsesvis, men måtte netop derfor også forblive undtagelser.

Og dog var man nået videre i løbet af disse fire hundrede år. Selvom vi mod slutningen genfinder næsten de samme hovedklasser som i begyndelsen, så var dog de mennesker, som udgjorde disse klasser, blevet anderledes. Borte var det gamle slaveri, borte de forarmede fattige frie mænd, som foragtede arbejdet som noget, der passede sig for slaver. Mellem de romerske koloner og de nye livegne var den fri frankiske bonde opstået. Det hensygnende romerriges »unyttige erindren og forgæves strid« var død og begravet. Det 9. århundredes samfundsklasser var opstået, ikke i en dødsdømt civilisations forsumpningsproces, men i fødselsveerne, der gik forud for en ny. Den nye slægt var, herrer såvel som tjenere, sammenlignet med sine romerske forgængere, en slægt af mænd. Forholdet mægtige jordbesiddere og tjenende bønder, som for disse havde været den form, hvori den an-

tikke verden måtte gå uhjælpeligt til grunde, det var nu for de førstnævnte udgangspunktet for en ny udvikling. Og således efterlod disse fire hundrede år, hvor uproduktive de end synes at være, dog *et* stort resultat: de moderne nationaliteter, den vesteuropæiske menneskeheds udformning og organisering for den kommende historie. Tyskerne havde i virkeligheden givet Europa nyt liv, og derfor endte opløsningen af staterne i den germanske periode ikke med normannisk-saracensk undertrykkelse, men med videreudvikling af beneficierne og beskyttelsen (kommendationen) til feudalismen, og med en så vældig befolkningsforøgelse, at korstogenes stærke åreladninger knap to hundrede år senere ikke voldte nogen fortræd.

Men hvilket var det hemmelighedsfulde tryllemiddel, ved hvis hjælp tyskerne indblæste det døende Europa ny livskraft? Var det en tryllemagt, som var den tyske folkestamme medfødt, som vor chauvinistiske historieskrivning foregøgler os? På ingen måde. Tyskerne var, særlig dengang, en højtbegavet arisk stamme og befandt sig i fuld og levende udvikling. Men det er ikke deres særegne nationale egenskaber, som har forynget Europa, men ganske simpelt – deres barbari, deres gensforfatning.

Deres personlige dygtighed og tapperhed, deres frihedsfølelse og demokratiske instinkt, som gjorde, at de betragtede alle offentlige anliggender som deres egne, kort sagt, alle de egenskaber, som romerne havde mistet, og som alene var i stand til at danne nye stater og at lade nye nationaliteter vokse af romerverdenens dynd – hvad var de andet end de karaktertræk, der kendetegnede barbarerne på det højeste trin – gensforfatningens frugter?

Når de omdannede monogamiets antike form, mildnede mandens herredømme i familien, gav kvinden en højere stilling, end den klassiske verden endnu havde kendt, hvad satte dem da i stand dertil, om ikke deres barbari, deres genskikke, deres endnu levende arv fra moderrettens tid?

Når de i hvert fald i tre af de vigtigste lande, Tyskland, Nordfrankrig og England, reddede et stykke ægte gensforfatning i form af markfællesskabet over i feudalstaten, og dermed gav den undertrykte klasse, bønderne, selv under det hårdeste middelalderlige livs-egenskab, et lokalt sammenhold og et middel til modstand, som hver-

ken oldtidens slaver eller nutidens proletariat har forefundet færdigt – hvad skyldtes det, om ikke deres barbari, deres rent barbariske skik at bosætte sig efter slægter?

Og endelig, når de kunne udvikle den mildere form for trældom, som de allerede udøvede i hjemlandet, og hvortil slaveriet også i romerriget i stadig højere grad forvandlede sig, og tilsidst kunne ophøje den til at være den eneste eksisterende, en form, der, som Fourier først af alle har fremhævet det, gav de undertrykte et middel til gradvist at befri sig *som klasse* betragtet (*fournit aux cultivateurs des moyens d'affranchissement collectif et progressif*); ⁴⁵⁾ en form, der af denne grund står højt over slaveriet, hvorved kun den øjeblikkelige frigivelse af enkelte individer, uden overgangstilstand, var mulig (oldtiden kender intet til afskaffelse af slaveriet ved hjælp af sejrige oprør) – mens det er en kendsgerning, at middelalderens livegne lidt efter lidt gennemtvang deres befrielse som klasse – hvad skylder vi det, om ikke deres barbari, som var skyld i, at de endnu ikke havde drevet det til et udviklet slaveri, hverken oldtidens arbejdsslaveri eller det orientalske husslaveri?

Alt, hvad tyskerne indpodede på romerriget af livskraftigt og livsbefordrende, stammede fra barbariet. I virkeligheden var kun barbarerne i stand til at forynge en verden, der led under en døende civilisation. Og barbariets højeste trin, som tyskerne før folkevandringen havde arbejdet sig frem til og ind i, var netop det trin, der var gunstigst for denne proces. Det forklarer alt.

IX. Barbari og civilisation

Vi har nu fulgt opløsningen af gensforfatningen hos de tre store enkeltteksempler: grækerne, romerne og tyskerne. Vi vil nu til slut undersøge de almindelige økonomiske betingelser, som allerede på barbariets højeste trin undergravede gensens samfundsordning, og som

⁴⁵⁾ Den gav agerdyrkerne midler til deres befrielse. – *Red.*

med civilisationens indtræden fuldstændig gjorde det af med den. Her bliver Marx' »Kapitalen« ligeså nødvendig for os som Morgans bog.

Vokset frem på den vilde tilstands mellemste trin og videreudviklet på dens højeste trin når gensen, så vidt vore kilder sætter os i stand til at bedømme det, sin blomstringstid på barbariets laveste trin. Følgelig begynder vi med dette udviklingstrin.

Her, hvor de amerikanske rødhuder må tjene os som eksempel, finder vi gensforfatningen helt udviklet. Een stamme har delt sig i flere genser, hyppigst i to; disse oprindelige genser deler sig med det voksende befolkningstal hver i flere dattergenser, i forhold til hvilke modergensen optræder som *fratria*, stammen selv spalter sig i flere stammer, og i hver af dem finder vi for en stor del de gamle genser; de beslægtede stammer er i hvert fald i enkelte tilfælde samlede i et forbund. Denne enkle ordening er fuldkommen tilstrækkelig for de samfundstilstande, hvoraf den er udsprunget. Den er ellers intet andet end sin egen, naturgroede gruppering, den er i stand til at udligne alle konflikter, som kan fremkomme i et samfund, der er ordnet på denne måde. Udadtil er det krigen, der udligner; den kan ende med stammens tilintetgørelse, men aldrig med dens undertrykkelse. Det er gensforfatningens storhed, men også dens begrænsning, at den ikke har plads for herredømme og undertrykkelse. Indadtil findes der endnu ingen forskel mellem rettigheder og pligter; det spørgsmål, om det er en ret eller en pligt at tage del i offentlige anliggender, blodhævn eller udsoning derfor, eksisterer ikke for indianeren, det ville forekomme ham lige så absurd som spørgsmålet om, hvor vidt det var en ret eller en pligt at spise, sove eller jage. Lige så lidt kan der ske en spaltning af stammen eller gensen i forskellige klasser, og dette leder os til en undersøgelse af den økonomiske basis for denne tilstand.

Befolkningen er yderst sparsom: kun lidt tættere ved stammens boplads, hvorom først jagtområdet ligger som et bredt bælte og derefter den neutrale beskyttelsesskov, som skiller den fra andre stammer. Arbejdsdelingen er rent naturgroet; den består kun mellem de to køn. Manden fører krig, jager og fisker, skaffer råstofferne, hvoraf maden tilberedes, og de dertil fornødne redskaber. Kvinden tager sig af huset og tilberedningen af føde og klæder, koger, væver og syr. Hver af dem er herre på sit område: manden i skoven, kvinden i huset. Hver

ejer de af ham forfærdigede og anvendte redskaber: manden våbnene og jagt- og fiskeredskaberne, kvinden husgerådet. Husholdningen er kommunistisk for flere,⁴⁶⁾ ofte mange familier. Hvad der bliver fremstillet og benyttet i fællesskab, er fælles ejendom: huset, haven, langbåden. Her altså, og endnu kun her, gælder den af det civiliserede samfunds jurister og økonomer opdigtede »selvforarbejdede ejendom«, det sidste forløjede juridiske påskud, hvorpå den nuværende kapitalistiske ejendom endnu støtter sig.

Men menneskene blev ikke overalt stående på dette stadium. I Asien opdagede de dyr, som lod sig tæmme og derefter formere i tæmnet tilstand. Den vilde bøffelko måtte jages, den tamme gav en kalv hvert år og mælk oven i købet. Et antal af de mest fremskredne stammer – ariere, semitter, måske vel også turaniere – gjorde først tæmningen og senere endnu kun opdrætningen og røgningen af kvæg til deres bovedarbejdsgren. Hyrdestammer skilte sig ud fra barbarernes øvrige masse: *den første store samfundsmæssige deling af arbejdet*. Hyrdestammerne frembragte ikke blot flere, men også andre levnedsmidler end de øvrige barbarer. De havde ikke blot mælk, mælkeprodukter og kød i større mængder forud for dem, men også huder, uld, gedehår og spundne og vævede ting, flere og flere, efterhånden som råstofferne voksede i mængde. Dermed blev for første gang en regelmæssig byttehandel mulig. På tidligere trin kunne byttehandel kun lejlighedsvis finde sted; særlig dygtighed i at forfærdige våben og redskaber kan have ført til en forbigående arbejdsdeling. Således er der uden tvivl mange steder blevet fundet værksteder for stenredskaber fra den senere stenalder; de kunstnere, som her udviklede deres dygtighed, arbejdede sandsynligvis, ligesom det endnu er tilfældet med de faste håndværkere i indiske gensfællesskaber, for helhedens regning. På dette trin kunne byttehandel i intet tilfælde opstå, undtagen inden for stammen, og dette kun som en sjælden undtagelse. Men nu, efter at hyrdestammerne var udskilt, finder vi alle betingelser opfyldt for, at byttehandel mellem medlemmerne af forskellige stammer kan udvikles og slå rod sure en regelmæssig institution. Oprindeligt byttede stamme med stam-

⁴⁶⁾ Særligt på Amerikas nordvestkyst, Bancroft. Hos haidaherne på Dr. Charlottes ø findes husholdninger på indtil 700 personer under eet tag. Hos nootka'erne lever hele stammer under eet tag. (*Note af Engels*)

me gennem de respektive genforstandere; men da hjordene begyndte at gå over til at blive privatejendom, tog byttehandel mellem enkeltpersoner mere og mere overhånd og blev tilsidst den eneste form. Den hovedartikel, som hyrdestammerne gav deres naboer i bytte, var kvæg; kvæg blev den vare, efter hvilken alle andre varer blev vurderet, og som overalt gerne toges i bytte for en hvilken som helst anden – kort sagt, kvæg fik penges funktion og gjorde tjeneste som penge allerede på dette trin. Med så stor nødvendighed og hurtighed udviklede behovet for en pengevare sig allerede i vareudvekslingens begyndelse.

Havedyrkningen, som sandsynligvis havde været de asiatiske barbarer fremmed på det nederste trin, dukkede op hos dem senest på mellemtrinnet, som forløber for agerdyrkningen. Klimaet på de turanske højsletter tillader ikke hyrdeliv uden forråd af foder til den lange og strenge vinter; engkultur og dyrkning af korn var altså her en betingelse. Det samme gælder om stepperne nord for det sorte hav. Men da først kornet var indvundet til kvæget, blev det også snart menneskeføde. Det opdyrkede land vedblev at være stammens ejendom, først overladt gensen til afbenyttelse, siden husfællesskaberne og endelig den enkelte; man kunne have visse besiddelsesrettigheder til den, men heller ikke mere.

Af de industrielle fremskridt på dette trin er to særlig vigtige. Den første er vævestolen, den anden udsmeltningen og forarbejdningen af metaller. Kobber og tin og deres blandingsprodukt bronze var langt de vigtigste; bronzen gav brugelige redskaber og våben, men kunne dog ikke fortrænge stenredskaberne; det kunne kun jernet, og jernet forstod man endnu ikke at udvinde. Man begyndte at anvende guld og sølv til smykker og prydelser, og de må have haft en høj værdi i forhold til kobber og bronze.

Stigningen i produktionen inden for alle grene – kvægavl, agerbrug, husligt håndværk – satte den menneskelige arbejdskraft i stand til at fremstille en større produktion, end der krævedes til at holde den vedlige. Den forøgede samtidig den daglige mængde arbejde, som tilfaldt hvert medlem af gensen, husfællesskabet eller enkeltfamilien. Det blev ønskeligt, at der skaffedes ny arbejdskraft. Krigen leverede denne: krigsfangerne blev gjort til slaver. Under de givne historiske almindelige betingelser drog den første store samfundsmæssige arbejdsdeling

med sin stigning af arbejdsproduktiviteten, altså af rigdommen, og med sin udvidelse af produktionsområderne, med nødvendighed slave-riet efter sig. Af den første store samfundsmæssige arbejdsdeling udsprang den første store spaltning af samfundet i to klasser: herrer og slaver, udbyttede og udbyttede.

Hvorledes og på hvilket tidspunkt hjordene fra at være stammens eller gensens fællesejendom gik over til at tilhøre de enkelte familieoverhoveder, det ved vi til nu intet om. Det må dog væsentligt være sket på dette trin. Med hjordene og med de øvrige nye rigdomme undergik familien en revolution. Det havde altid været mandens sag at skaffe det fornødne til veje, og midlerne dertil frembragtes af ham og var hans ejendom. Hjordene var det nye erhvervsmiddel, deres oprindelige tæmning og senere røgt og pasning hans arbejde. Altså tilhørte kvæget ham, og de varer og slaver, som man byttede sig til for kvæget, tilhørte også ham. Hele overskudet, som erhvervet nu gav, tilfaldt manden; konen nød også godt af det, men hun havde ingen andel i ejendomsretten dertil. Den »vilde« kriger og jæger havde været tilfreds med andenpladsen i hjemmet, efter konen; den »blidere« hyrde, som pukede på sin rigdom, trængte sig frem til førstepladsen og konen tilbage til pladsen som nr. to. Og hun kunne ikke beklage sig. Arbejdsdelingen i familien havde bestemt reglerne for ejendomsfordelingen mellem mand og kone; den var forblevet den samme; og dog vendte den nu det hidtidige forhold i hjemmet på hovedet, udelukkende fordi arbejdsdelingen uden for familien var blevet en anden. Den samme årsag, som havde sikret kvindens tidligere herredømme i huset: at det huslige arbejde var tildelt hende alene, den samme årsag sikrede nu mandens herredømme i huset: kvindens huslige arbejde forsvandt nu ved siden af mandens erhvervsarbejde; dette var alt, hendes en ubetydelig biting. Her viser det sig rigtigt, at kvindens frigørelse, hendes ligestilling med manden, er og bliver en umulighed, så længe kvinden holdes ude fra samfundets produktive arbejde og henvises til at tage sig; af det huslige privatarbejde. Kvindens frigørelse bliver først mulig, når kvinderne i stor, samfundsmæssig målestok kan tage del i produktionen, og det huslige arbejde kun i ubetydelig grad lægger beslag på den. Og dette er først blevet muligt ved den moderne storindustri, som ikke alene tillader kvindearbejde efter en større skala, men ligefrem

har brug for kvinderne, og som også mere og mere bestræber sig på at opløse det private husarbejde og gøre det til en offentlig industri.

Med mandens faktiske herredømme i hjemmet var den sidste hindring for hans eneherredømme faldet. Dette eneherredømme blev befestet og styrket ved moderrettens omstyrtelse, faderrettens indførelse og parringsægteskabets gradvise overgang til monogamiet. Men derved kom der en revne i den gamle gensordning: enkeltfamilien blev en magt og rejste sig truende mod gensen.

Det næste skridt fører os til barbariets øverste trin, den periode, i hvilken alle kulturfolk gennemlever deres heltetid: det er jernsværdets tid, men også jernplovens og øksens tid. Jernet stod nu til menneskenes tjeneste, det sidste og vigtigste af alle råstoffer, som spillede en omvæltende rolle i historien, det sidste – lige til kartofflen kom. Jernet muliggjorde agerdyrkning over større flader, og opdyrkningen af udstrakte skovstrækninger; det gav håndværkerne værktøj af en hårdhed og skarphed, som ingen sten, intet andet kendt metal kunne modstå. Alt dette skete gradvist; det første jern var ofte endnu blødere end bronze. Således forsvandt stenvåbnene kun langsomt; ikke blot i Hildebrandsangen, men også ved Hastings i året 1066 brugtes stenøkser endnu. Men fremskridtet foregik nu uophørligt, hurtigere og mindre afbrudt. Den med stenværelse, tårne og tinder omgivne stad af sten- eller teglstenshuse blev stammens eller stammeforbundets hovedsæde; den betød et mægtigt fremskridt i byggekunsten, men også et tegn på forøget fare og nødvendighed for beskyttelse. Rigdommen tiltog hurtigt, men det var rigdom for den enkelte; vævekunsten, metalforarbejdningen og de andre håndværk, som mere og mere skilte sig ud fra hverandre, udfoldede en stigende mangfoldighed og kunstfærdighed i produktionen; jordens dyrkning gav foruden korn, bælgfrugter og frugt nu også olie og vin, som man havde lært at fremstille. En så mangeartet virksomhed kunne ikke mere udøves af de samme enkeltpersoner; den *anden store arbejdsdeling indtrådte*: håndværket skilte sig ud fra agerbruget. På grund af den vedvarende stigning i produktionen og dermed i arbejdsproduktiviteten steg den menneskelige arbejdskraft i værdi; slaveriet, som på det foregående trin endnu først var i færd med at opstå og kun optrådte spredt, blev nu en væsentlig bestanddel af samfundssystemet; slaverne hørte op med blot at være medhjælpere og blev i dusinvis dre-

vet til arbejdet på marken og på værkstedet. Med produktionens spaltning i de to store hovedgrene, agerbrug og håndværk, opstod en produktion direkte beregnet for byttehandel, vareproduktionen; med den kom handelen, ikke blot indadtil og ved stammegrænserne, men også allerede ad søvejen. Men det var altsummen endnu meget uudviklet; de ædle metaller begyndte at blive den overvejende og almindelige pengevare, men endnu upræget, kun udvekslet efter den rene vægt.

Til forskellen mellem rige og fattige kom nu forskellen mellem slaver og frie – med den nye arbejdsdeling en ny spaltning af samfundet i klasser. Forskellen mellem de enkelte familieoverhoveders besiddelser sprængte den gamle kommunistiske husholdning overalt, hvor den endnu havde holdt sig; og med den fælles dyrkning af jorden for de samme fællesskabers regning. Agerjorden blev overladt de enkelte familier til afbenyttelse først en vis tid, senere en gang for alle. Overgangen til fuldstændig privatejendom skete gradvist og sideløbende med parringsægteskabets overgang til monogamiet. Enkeltfamilien begyndte at blive den økonomiske enhed i samfundet.

Den større befolkningstæthed nødvendiggjorde en fastere sammenlutning indadtil så vel som udadtil. Det blev overalt nødvendigt, at beslægtede stammer sluttede sig sammen i forbund, og snart også, at de smeltede sammen, og dermed, at stammernes landområder blev hele folkets fælles landområder. Folkets hærfører – rex, basileus, thiudans – blev en uundværlig, fast embedsmand. Folkeforsamlingen kom til, hvor den ikke allerede fandtes. Hærfører, råd, folkeforsamling udgjorde organerne i et gensamfund, der var i udvikling hen imod et militært demokrati. Militært – thi krigen og organiseringen til krig er nu blevet folkelivets regelmæssige funktioner. Naboernes rigdomme hidser havesygen hos folkeslag, for hvem erhvervelsen af rigdomme allerede synes at være blevet et af livets hovedformål. De er barbarer: rov gælder hos dem for lettere og endog for mere ærefuldt end fortjeneste ved ærligt arbejde. Krigen, som tidligere kun førtes for at hævne overgreb eller for at udvide et landområde, der var blevet for lille, førtes nu udelukkende for byttets skyld, blev en stående erhvervsgren. Ikke for intet knejsede de truende mure om de nye befæstede byer: i deres grave gabede gensforfatningens grav, og deres tårne ragede helt ind i civilisationen. Og på samme måde gik det indadtil. Røverkrigene

styrkede såvel den øverste hærførers som underføernes magt; det sædvanlige valg af efterfølger fra de samme familier gik, navnlig siden faderrettens indførelse, efterhånden over til først tålt, så krævet og endelig tilranet arvelighed; grundlaget var lagt for det arvelige kongedømme og den arvelige adel. Således river gensforfatningens organer sig lidt efter lidt løs fra deres rod i folket, i gens, fratria og stamme, og hele gensforfatningen slår om i sin modsætning: fra at være en organisation af stammer til fri ordning af egne anliggender bliver den en organisation til plyndring og undertrykkelse af naboerne, og på samme måde bliver dens organer fra at være redskaber for folkeviljen til selvstændige organer for undertrykkelse og knægtelse af folket selv. Men det havde aldrig været muligt, hvis ikke begærligheden efter rigdom havde spaltet gensfællerne i rige og fattige, hvis ikke »ejendomsforskellen inden for den samme gens havde forvandlet enheden i interesser til modsætningen mellem genfæller« (Marx), og hvis ikke udvidelsen af slaveriet allerede var begyndt at lade det ærlige arbejde for det daglige brød gælde for en virksomhed, der kun passede for slaver og var mere vanærende end røveri.

Dermed er vi nået til civilisationens tærskel. Den indledes med et nyt fremskridt inden for arbejdsdelingen. På det nederste trin producerede menneskene kun direkte til deres eget behov, de muligvis forekommende byttehandler skete kun i isolerede tilfælde og på grund af tilfældig indtræffende overflod. På barbariets mellemste trin finder vi hos hyrdefolkene i kvæget allerede en ejendom, der regelmæssigt gav et overskud over det egne behov, når hjorden havde nået en vis størrelse, og tillige en deling af arbejdet mellem hyrdefolkene og de tilbagestående stammer uden hjerne; dermed var der skabt to forskellige produktionstrin ved siden af hinanden og dermed betingelser for en regelmæssig byttehandel. Barbariets øverste trin giver os den videre arbejdsdeling mellem agerbrug og håndværk, og dermed produktionen af en stadig voksende del af arbejdets frembringelser direkte beregnet for bytning, således at byttehandel mellem enkeltproducenter nu var ophøjet til at være en livsforpligtelse for samfundet. Civilisationen

befæster og udvider alle disse forhåndenværende arbejdsdelinger, navnlig ved at skærpe modsætningerne mellem by og land (hvorved byen kan beherske landet økonomisk, ligesom i oldtiden, eller også landet byen, ligesom i middelalderen), og føjer dertil en tredje arbejdsdeling, som er ejendommelig for den og af afgørende vigtighed: den frembringer en klasse, som ikke mere beskæftiger sig med produktionen, men kun med at udveksle produkterne – *handelsfolkene*.

Alle tidligere spirer til klassedannelse havde udelukkende haft med produktionen at gøre; de skilte de mennesker, der tog del i produktionen, i ledende og udførende, eller i producenter efter en større eller mindre skala. Her optræder for første gang en klasse, som, uden at tage nogen som helst del i produktionen, tiltager sig ledelsen af produktionen i det store og hele og gør sig økonomisk til herre over producenterne, gør sig til et uundgåeligt mellemlid mellem købende og sælgende producenter og udnytter begge parter. Under påskud af at fritage producenterne for besværet og risikoen ved byttehandelen, at udvide afsætningen af deres produkter til fjerne markeder og dermed at være den nyttigste befolkningsklasse, danner der sig en klasse af parasiter, ægte snyltere, der som løn for meget ringe virkelige ydelser skummer fløden af såvel den hjemlige som den fremmede produktion, hurtigt erhverver sig enorme rigdomme og tilsvarende indflydelse i samfundet, og netop derfor i civilisationens tidsalder er selvskreven til stadig nye æresposter og stadig større beherskelse af produktionen, indtil de endelig også selv bringer et produkt for dagen – de periodiske handelskriser.

På det udviklingstrin, vi her betragter, har den unge købmandsstand ganske vist endnu ingen anelse om de store ting, der forestår den. Men den danner sig og gør sig uundværlig, og det er tilstrækkeligt. Sammen med den bliver også *metalpengene* til, den prægede mønt, og med metalpengene et nyt middel for de ikke-produserende til at opnå herredømmet over producenterne og deres frembringelser. Varernes vare, som i det skjulte indeslutter alle andre varer i sig, var opdaget, tryllemidlet, som efter behag kan forvandles til enhver ønskværdig eller ønsket ting. Den, som havde den, var herre over produktionens verden, og hvem havde den fremfor alle? Handelsmanden. I hans hånd var pengedyrkelsen sikker. Han sørgede for, at det blev

klart, i hvor høj grad alle varer og dermed alle frembringere af varer måtte kaste sig tilbedende i støvet for pengene. Han gav det praktiske bevis for, i hvor høj grad alle andre rigdomsformer selv kun blev blændværk over for denne legemliggørelse af rigdommen som sådan. Aldrig senere har pengemagten optrådt med en så oprindelig brutalitet og voldsomhed som i denne sin ungdomsperiode. Efter varekøb for penge kom pengelånet, med dette renter og åger. Og ingen lovgivning i senere tider kaster skyldneren så skånselsløst og redningsløst for fødderne af den ågrende kreditor som den gamle athenske og romerske – og begge opstod spontant, som sædvaneret, uden anden tvang end den økonomiske.

Ved siden af rigdommen på varer og slaver, ved siden af penge- rigdommen kom nu også rigdommen på jordejendom. Den enkeltes ejendomsret til de jordstykker, som oprindeligt var overladt ham af gensen eller stammen, havde nu i den grad vundet hævd, at disse jordlodder tilhørte ham som arvelig ejendom. Hvad de i den sidste tid frem for alt stræbte efter, var frigørelsen for gensfællesskabets adkomst til jordlodden, som var blevet dem en lænke. Lænken blev de fri for – men snart efter også fri for den nye jordejendom. Fuld og fri ejendomsret til jorden, det betød ikke blot mulighed for at eje jorden helt og ubeskåret, det betød også mulighed for at afhænde den. Så længe jorden var gensens ejendom, eksisterede denne mulighed ikke. Men da nu den nye ejer af jorden definitivt strøg den lænke af sig, som hed gensens og stammens førsteret til jorden, sønderrev han samtidig det bånd, som tidligere uløseligt havde knyttet ham til jorden. Hvad det betød, blev gjort klart for ham ved hjælp af pengene, som blev opfundet samtidig med den private ejendomsret til jorden. Jorden kunne nu blive en vare, som man solgte og pantsatte. Næppe var ejendomsretten til jorden indført, før også prioriteten blev det (se Athen). Ligesom hetærismen og prostitutionen klamrer sig til monogamiets hæle, således klamrer fra nu af prioriteten sig til jordejendommens hæle. I har villet have den fulde, frie, afhændelig jordejendom, nu vel, I har fået den – tu l'as voulu, Georges Dandin!⁴⁷⁾

⁴⁷⁾ »Du har villet det, Georges Dandin!«. – *Red.*

Således gik det med udvidelse af handelen, penge og pengeåger, jordejendom og prioritet rask fremad med koncentrationen og centralisationen af rigdommene i hænderne på en lidet talrig klasse, samtidig med den stigende forarmelse af masserne og den stigende masse forarmede. Det nye rigdomsaristokrati trængte den gamle stammeadel definitivt i baggrunden, for så vidt det da ikke på forhånd faldt sammen med den (i Athen, i Rom og hos tyskerne). Og ved siden af denne adskillelse af de frie mænd i klasser efter deres rigdom foregik særlig i Grækenland en uhyre forøgelse af slavernes⁴⁸⁾ antal, hvis tvungne arbejde dannede det grundlag, hvorpå hele samfundets overbygning rejste sig.

Vi vil nu undersøge, hvad der var blevet af gensforfatningen under denne samfundsomvæltning. Overfor de nye elementer, som var vokset frem uden dens medvirken, stod den afmægtig. Dens forudsætning var, at medlemmerne af en gens, eller i hvert fald af en stamme, boede sammen på samme landområde og havde det for sig selv. Det var forlængst hørt op. Overalt var genser og stammer kastet mellem hverandre, overalt boede slaver, tilflyttede, fremmede midt imellem borgerne. Bofastheden, som først var opnået mod slutningen af barbariets mellemste trin, blev gang på gang gennembrudt ved bopælens foranderlighed og bevægelighed, som skyldtes handel, forandring af erhverv og omsætning af jordbesiddelser. Gensgruppernes medlemmer kunne ikke mere mødes for at varetage deres egne fælles anliggender; kun uvigtige ting, som f.eks. de religiøse højtideligheder, blev endnu nødtørftigt overholdt. Foruden de fornødenheder og interesser, som gensgrupperne var i stand til og havde til opgave at varetage, var der ved omvæltningen i erhvervsforholdene og den deraf følgende ændring i samfundsinddelingen opstået nye behov og interesser, som ikke alene var den gamle gensordning fremmed, men på enhver måde kom på tværs af den. De ved arbejdsdelingen opståede håndværkergrupperes interesser, byens særlige behov i modsætning til landets, fordrede nye organer; men hver af disse grupper var sammensat af folk fra de forskelligste genser, fratrier og stammer, ja optog endog frem-

⁴⁸⁾ Se antallet for Athen ovenfor side 117. I Konrinth androg det på byens blomstringstid 460.000, i Ægina 470.000, i begge tilfælde det dobbelte antal af den fri borgerbefolkning. (*Note af Engels*). Se side 271. – *Red.*

mede; disse organer måtte altså dannes udenom gensforfatningen, ved siden af den og dermed imod den. – Og på den anden side gjorde denne konflikt mellem interesserne sig gældende i hver eneste gensgruppe og nåede sit højdepunkt i foreningen af rige og fattige, ågerkarle og skyldnere i samme gens og samme stamme. – Dertil kom den nye befolkningsmasse, som var gensgrupperne fremmed, og som ligesom i Rom kunne blive en magt i landet og desuden var for talrig til, at den gradvis kunne optages i de blodbeslægtede slægter og stammer. Over for denne masse stod gensfællesskaberne da som lukkede, privilegerede grupper; det oprindelige naturgroede demokrati var slået over i et hadfyldt aristokrati. – Endelig var gensforfatningen vokset frem af et samfund, som ikke kendte til indre modsætninger, og passede derfor også kun til et sådant samfund. Den havde ingen andre tvangsmidler end den offentlige mening. Men her var opstået et samfund, som i kraft af alle sine økonomiske livsbetingelser havde måttet spalte sig i fri og slaver, i udbyttende rige og udbyttede fattige, et samfund, som ikke blot var ude af stand til igen at forlige disse modsætninger, men også mere og mere måtte sætte dem på spidsen. Et sådant samfund kunne kun bestå enten i vedvarende åben kamp mellem disse klasser indbyrdes eller under herredømme af en tredie magt, som, idet den tilsyneladende står over de stridende klasser, undertrykker den åbne konflikt imellem dem og højst lader klassekampen udspille sig på det økonomiske område, i såkaldt legal form. Gensforfatningen havde levet sin tid til ende. Den blev sprængt af arbejdets deling og følgen deraf, samfundets spaltning i klasser. Den blev erstattet af *staten*.

•

De tre hovedformer, hvorunder staten hæver sig på gensforfatningens ruiner, har vi betragtet enkeltvis ovenfor. Athen frembyder den reneste, mest klassiske form: her udspringer staten direkte og fortrinsvis af klassemodsatningerne, som udvikler sig inden for genssamfundet selv. I Rom bliver genssamfundet til et lukket aristokrati midt iblandt et talrigt plebs, som står uden for det, som ingen rettigheder har, men nok pligter; plebsens sejr sprænger den gamle slægtsforfatning og på dens ruiner opretter den staten, som gensaristokrati og

plebs snart begge går helt op i. Hos romerrigets tyske overvindere udspringer staten endelig direkte af erobringen af store fremmede landstrækninger, som genforfatningen ikke har noget middel til at beherske. Men fordi denne erobring hverken var forbundet med alvorligere kamp med den gamle befolkning eller med en mere fremskredne arbejdsdeling, og fordi de erobrede og erobrernes økonomiske udviklingstrin var næsten det samme, og samfundets økonomiske basis altså vedblev at være den gamle, derfor kunne gensforfatningen mange hundrede år igennem holde sig i en forandret, territorial form som markforfatning og selv i de senere adels- og patricierslægter, ja selv i bondeslægter som i Ditmarsken, en tid lang forny sig i afsvækket form⁴⁸).

Staten er altså ingeniende en magt, der er blevet påtvunget samfundet udefra; ligeså lidt er den »den etiske ides virkeliggørelse«, »fornuftens billede og virkeliggørelse«, som Hegel påstår. Den er tværtimod et produkt af samfundet på et bestemt udviklingstrin; den er en indrømmelse af, at dette samfund har indviklet sig i en uløselig selvmodsigelse og er blevet spaltet i uforsonlige modsætninger, som det er ude af stand til at mane bort. Men for at disse modsætninger, klasser med modstridende økonomiske interesser, ikke skal fortære sig selv og samfundet i en frugtesløs kamp, er en magt, som tilsyneladende står over samfundet, blevet nødvendig, en magt, der skal dæmpe konflikten og holde den inden for »ordenens skranker; og denne magt, der er udgået fra samfundet, men stiller sig over det og mere og mere fjerner sig fra det, er staten. I modsætning til den gamle gensordning kendetegnes staten for det første ved inddelingen af statens medlemmer *efter territorium*. De gamle gensfællesskaber, som var dannet og sammenholdt af blodsband, var, som vi har set, blevet utilstrækkelige, for en stor del fordi de havde til forudsætning, at fællerne var bundet til et bestemt område, og denne forudsætning forlængst var forsvundet. Landområdet var blevet, hvor det var, men menneskene var blevet mobile. Man tog altså inddelingen efter land-

⁴⁹) Den første historieskriver, der havde en i hvert fald tilnærmelsesvis rigtig fremstilling om genssens væsen, var Niebuhr, og det kan han takke sit kendskab til de ditmarske slægter for, hvorfra han dog også hentede sine fejltagelser. (*Note af Engels*).

område som udgangspunkt og lod borgerne varetage deres offentlige rettigheder og pligter der, hvor de bosatte sig, uden hensyn til gens og stamme. Denne ordning af statens medlemmer efter det sted, hvor de hører hjemme, er fælles for alle stater. Den forekommer os derfor naturlig; men vi har set, hvilke hårde og langvarige kampe der måtte til, før den i Athen og Rom kunne sættes i stedet for den gamle ordning efter slægter.

Det næste er oprettelsen af en *offentlig myndighed*, som ikke mere falder umiddelbart sammen med, at befolkningen selv organiserer sig som væbnet magt. Denne særlige, offentlige myndighed er nødvendig, fordi det efter spaltningen i klasser er blevet umuligt at have en selv-virkende bevæbnet organisation af befolkningen. Slaverne hører også til befolkningen; de 90.000 athenske borgere udgør over for de 365.000 slaver kun en privilegeret klasse. Det athenske demokratis folkehær var en aristokratisk offentlig magt over for slaverne og holdt dem i tømme; men for at kunne holde også borgerne i tømme måtte man have et politivæsen, som ovenfor sagt. Denne offentlige myndighed findes i enhver stat; den består ikke blot af bevæbnede mennesker, men også af tilbehør af ting, alle slags fængsler og tvangsanstalter, som genssamfundet intet kendte til. Den kan være meget ubetydelig, næsten forsvindende i et samfund med endnu uudviklede klassemod-sætninger og på afsides områder, som f.eks. til visse tider og på visse steder i Amerikas forenede stater. Men den bliver stærkere i samme grad, som klassemod-sætningerne inden for staten skærpes, og som staterne, der sætter grænser for hinanden, bliver større og tættere be-folket – se blot på vore dages Europa, hvor klassekamp og erobrings-konkurrence har skruet den offentlige magt op til en højde, hvor den truer med at opsluge hele samfundet, ja selv staten.

For at holde denne offentlige magt vedlige kræves der bidrag fra statsborgerne – *skatterne*. Dem kendte gensforfatningen slet intet til. Vi derimod kender mere end nok til dem i vor tid. Med den fremad-skridende civilisation slår heller ikke de til mere; staten trækker veks-ler på fremtiden og optager lån, *statsgæld*. Også det kan det gamle Europa synge en vise om.

Som indehavere af den offentlige magt og retten til skatteopkræv-ning står embedsmændene nu som samfundets organer *over* samfun-

det. Den frie agtelse, som villigt blev ydet gensforfatningens organer, er dem ikke nok, selv om de kunne opnå den; som bærere af en magt, der skiller sig ud fra samfundet, må de sætte sig i respekt ved hjælp af undtagelseslove, i kraft af hvilke de nyder en særlig hellighed og ukrænkelighed. Den mest lurvede politibetjent i den civiliserede stat har mere »autoritet« end alle gessamfundets organer tilsammen; men civilisationens mægtigste fyrste og største statsmand eller feltherre kan misunde den ringeste gensforstander den frivillige og ubestridte agtelse, som blev ham til del. Den ene står lige midt i samfundet, den anden er nødt til at skulle forestille noget, der er uden for det og over det.

Da staten er opstået af trangen til at holde klasse modsætningerne i tømme; da den imidlertid samtidig er opstået midt i konflikten mellem disse klasser, så er den i reglen den mægtigste, den økonomisk herskende klasses stat, og denne klasse bliver ved dens hjælp også den politisk herskende og får således nye midler til at underkue og udbytte den undertrykte klasse. Således var oldtidens stat fremfor alt en stat for slaveejere til at holde slaverne nede, ligesom feudalstaten var adelens organ til at holde de livegne bønder nede, og den moderne repræsentationsstat et redskab for kapitalens udbytning af lønarbejdet. Undtagelsesvis forekommer der imidlertid perioder, i hvilke de kæmpende klasser er så nær ved at holde hinanden i ligevægt, at statsmagten som tilsyneladende mægler for en tid får en vis selvstændighed overfor begge parter. Således var det med det enevældige kongedømme i det 17. og 18. århundrede, som balancerede adel og borgerskab; således med det første og navnlig det andet franske kejserdømmes bonapartisme, som spillede proletariatet ud mod bourgeoisiet og bourgeoisiet mod proletariatet. Den sidste præstation af denne art, som får herskeren og de beherskede til at tage sig lige komiske ud, er det nye tyske rige af bismarcksk nation: her balanceres kapitalister og arbejdere mod hinanden og bliver snydt lige meget til fordel for den forkomne preussiske landjunker.

I de fleste historiske stater bliver desuden de rettigheder, som indrømmes statsborgerne, gradueret efter deres formue, hvorved det rent ud siges, at staten er en organisation for den besiddende klasse til beskyttelse mod den besiddelsesløse. Således var det allerede med de

athenske og romerske formueklasser. Således var det i den middelalderlige feudalstat, hvor den politiske magtstilling var leddelt efter jordejendom. Således er det også i de moderne repræsentativstaters valgencensus. Denne politiske anerkendelse af forskellen i formue er dog på ingen måde væsentlig. Den betegner tværtimod et lavt trin i statens udvikling. Den højeste statsform, den demokratiske republik, som under vore moderne samfundsforhold mere og mere bliver en uundgåelig nødvendighed og er den statsform, hvorunder den sidste afgørende kamp mellem proletariat og bourgeoisie alene kan udkæmpes – den demokratiske republik kender officielt ikke mere til forskel på grund af besiddelse. I den udøver rigdommen sin magt indirekte, men så meget desto sikrere. På den ene side i form af ligefrem embedskorruption, hvilket Amerika giver det klassiske eksempel på, på den anden side i form af alliancen mellem regering og børs, som kommer så meget lettere til veje, jo mere statsgælden stiger, og jo mere aktieselskaberne koncentrerer ikke blot transporten, men også selve produktionen i deres hænder og atter finder deres midtpunkt i børsen. Det er – foruden Amerika – den nyeste franske republik et slående eksempel på, og også det brave Schweiz har på dette punkt vist, hvad det formår. At der imidlertid ikke kræves en demokratisk republik, for at dette broderskab mellem regering og børs kan komme i stand, det beviser foruden England det nye tyske rige, hvor man ikke kan sige, hvem den almindelige stemmeret har givet en fortrinsstilling, Bismarck eller Bleichröder. Og endelig hersker den besiddende klasse direkte ved hjælp af den almindelige stemmeret. Så længe den undertrykte klasse, i vort tilfælde proletariatet, endnu ikke er moden til selv at frigøre sig, så længe vil dets flertal anse den bestående samfundsordning for den eneste mulige og politisk være kapitalistklassens hale, dens yderste venstre fløj. Men i samme grad, som det modnes til at udvirke sin egen frigørelse, i samme grad konstituerer det sig som et særligt parti, vælger sine egne repræsentanter, ikke kapitalisternes. Den almindelige stemmeret giver således en målestok for arbejderklassens modenhed. Mere kan og vil den aldrig blive i den nuværende stat, men det er også nok. Når den dag kommer, hvor den almindelige stemmerets termometer viser, at kogepunktet er nået hos arbejderne, ved både de og kapitalisterne, hvad klokken er slået.

Staten har altså ikke eksisteret evigt. Der har eksisteret samfund, der klarede sig uden den, der ikke havde nogen anelse om stat og statsmagt. På et bestemt trin i den økonomiske udvikling, der nødvendigvis var forbundet med samfundets spaltning i klasser, blev staten på grund af denne spaltning en nødvendighed. Vi nærmer os nu med raske skridt et udviklingstrin i produktionen, hvor disse klassers tilstedeværelse ikke alene er holdt op med at være en nødvendighed, men bliver til en positiv hindring for produktionen. De vil falde bort, ligeså uundgåeligt, som de tidligere er opstået. Sammen med dem falder staten uundgåeligt. Det samfund, der nyorganiserer produktionen på grundlag af fri og lige forbindelse mellem producenterne, anbringer hele statsapparatet der, hvor det så vil høre hjemme: på museet for oldsager, ved siden af spinderokken og bronzeøksen.

Civilisationen er altså ifølge det foranstående det trin i samfundets udvikling, hvor arbejdsdelingen, den deraf udspringende bytning mellem enkeltpersoner og den begge dele sammenfattende vareproduktion kommer til fuld udfoldelse og omvælter hele det tidligere samfund.

På alle tidligere samfundstrin var produktionen væsentlig fælles, ligesom også forbruget skete ved direkte fordeling af produkterne inden for større eller mindre kommunistiske samfund. Dette fællesskab i produktionen udfoldede sig inden for de snævraste grænser; men det medførte, at producenterne selv var herrer over deres produktionsproces og deres produkt. De ved, hvad der bliver af produktet: de forbruger det, det kommer dem ikke af hænde; og så længe produktionen drives på dette grundlag, kan den ikke vokse producenterne over hovedet, og ikke avle spøgelsesagtige fremmede kræfter, som stiller sig op imod producenterne, således som det regelmæssigt og uundgåeligt sker under civilisationen.

Men i denne produktionsproces skyder arbejdsdelingen sig langsomt ind. Den undergraver fællesskabet i produktion og tilegnelse, den ophøjer tilegnelsen gennem enkelte personer til at være den over-

vejende regel, og fremkalder derved bytningen mellem enkelte – hvorledes, det har vi undersøgt ovenfor. Efterhånden bliver vareproduktionen den herskende form.

Med vareproduktionen, produktionen, der ikke mere er til eget forbrug, men til byttehandel, skifter produkterne nødvendigvis ejermand. Producenten giver sit produkt fra sig, når han bytter, han ved ikke mere, hvad der bliver af det. Så snart pengene og med pengene handelsmanden i egenskab af mellemmand træder ind mellem producenterne, bliver bytteprocessen endnu mere indviklet, og produktets endelige skæbne endnu mere uvis. Handelsfolkene er mange, og ingen af dem ved, hvad de andre gør. Varerne går allerede nu ikke blot fra hånd til hånd, de går også fra marked til marked; producenterne har mistet herredømmet over deres livs samlede produktion, og handelsfolkene har ikke overtaget det. Produkter og produktion er prissgivet tilfældigheden.

Men tilfældigheden er kun den ene pol af en sammenhæng, hvis anden pol hedder nødvendighed. I naturen, hvor det tilsyneladende også er tilfældigheden, der råder, har vi forlængst på hvert enkelt område bevist den indre nødvendighed og lovmæssighed, som ytrer sig gennem tilfældigheden. Men det, som gælder i naturen, det gælder også i samfundet. Jo mere en samfundsmæssig virksomhed, en række samfundsmæssige processer overstiger menneskenes bevidste kontrol og vokser dem over hovedet, jo mere de synes overladt til den rene tilfældighed, jo mere gør de love, der er karakteristiske for disse processer, sig naturnødvendigt gældende i denne tilfældighed. Sådanne love behersker også tilfældighederne i vareproduktionen og varebytningen; for de enkelte producenter og varebyttende står de som fremmede, i begyndelsen endog ukendte kræfter, hvis natur først møjsommeligt må udforskes og udgrundes. Disse økonomiske love for vareproduktionen tilpasser sig efter de forskellige trin i denne produktionsforms udvikling; men i det store og hele står hele civilisationens tidsalder under deres herredømme. Og endnu i vor tid hersker produktet over producenterne; endnu i vor tid reguleres samfundets samlede produktion, ikke ved en i fællesskab lagt plan, men ved blinde love, der gør sig gældende med elementær kraft, i sidste instans i de periodiske handelskrisers uvejr.

Vi så ovenfor, hvorledes den menneskelige arbejdskraft på et temmelig tidligt trin af produktionens udvikling bliver i stand til at fremstille en betydelig større mængde produkter, end der behøves til producenterne underhold, og at dette udviklingstrin hovedsageligt er det samme som det, på hvilket arbejdsdelingen og varebyttet mellem enkelte fremkommer. Det varede nu ikke længe, før man også opdagede den store »sandhed«, at også mennesket kan være en vare; at den menneskelige kraft kan byttes og udnyttes, idet man forvandler mennesket til en slave. Næppe var menneskene begyndt at drive byttehandel, før de også selv blev udbyttet. Aktivet blev til et passiv, enten menneskene ville det eller ej.

Med slaveriet, som under civilisationen når sin fuldeste blomstring, indtrådte den første store spaltning af samfundet i en udbytende og en udbyttet klasse. Denne spaltning vedvarede under hele den civiliserede periode. Slaveriet er den første form for udbytning, og den er karakteristisk for den antike verden; efter det følger livegenskabet i middelalderen og lønarbejdet i den nyere tid. Dette er de tre store former for trældom, som karakteriserer de tre store epoker af civilisationen; åbent, og nu maskeret, slaveri har altid gået jævnsides dermed.

Det trin af vareproduktionen, hvormed civilisationen begynder, betegnes økonomisk ved indførelsen af 1. metalpengene, og dermed pengekapital, rente og åger; 2. handelsfolkene som en klasse, der danner mellemlid mellem producenterne; 3. privatjordejendommen og prioriteten, og 4. slavearbejdet som herskende produktionsform. Den familieform, der svarer til civilisationen og definitivt blev fremherskende med den, er monogamiet, mandens herredømme over kvinden, og enkeltfamilien som samfundets økonomiske enhed. Det civiliserede samfund holdes sammen af staten, der i alle mønstergyldige perioder uden undtagelse er den herskende klasses stat og i alle tilfælde væsentligt er en maskine til at holde den undertrykte, udbyttede klasse nede. Betegnende for civilisationen er endvidere: på den ene side fæstnelsen af modsætningen mellem by og land som grundlag for hele arbejdsdelingen i samfundet, på den anden side indførelsen af testamentet, hvorved den besiddende endnu udover sin død kan disponere over sin ejendom. Denne indretning, som er et slag i ansigtet på den gamle gensforfatning, var ukendt i Athen lige til Solons tid;

i Rom blev den allerede tidligt indført, hvornår, ved vi intet om⁵⁰); hos tyskerne indførte præsterne den, for at den brave tysker uhindret kunne testamentere sin arvedel til kirken.

Med denne grundforfatning har civilisationen fuldført ting, som det gamle gessamfund ikke på nogen måde ville have været i stand til. Men den har fuldført dem ved, at den satte menneskenes smudsigste drifter og lidenskaber i bevægelse og udviklede dem på bekostning af alle deres andre anlæg. Den usleste havepsyge var den drivende kraft i civilisationen fra den første dag til nu; rigdom og atter rigdom, og for tredje gang rigdom, rigdom ikke for samfundet, men kun for dette enkelte lurvede individ, har været dens eneafgørende mål. Når videnskabens stigende udvikling og i gentagne perioder kunstens højeste blomstring samtidig er faldet i dens skød, så er det dog kun sket, fordi det uden dem ikke ville have været muligt at nå til vor tids omfattende rigdomserhvervelse.

Da grundlaget for civilisationen er den ene klasses udbytning af den anden, så bevæger hele dens udvikling sig i en fortsat indre modsigelse. Hvert fremskridt inden for produktionen er samtidig et tilbageskridt i den undertrykte klasses, d.v.s. det store flertals situation. Ethvert gode for den ene er nødvendigvis et onde for den anden, enhver ny befrielse for den ene klasse en ny undertrykkelse for en anden klasse. Det mest slående bevis herpå giver indførelsen af maskinerne, hvis virkning i vor tid er velkendt. Og når der hos barbarerne endnu næppe kunne gøres forskel på rettigheder og pligter, sådan som vi har set det, så gør civilisationen det klart for selv den dumme, hvad forskellen og modsætningen mellem rettigheder og pligter er, idet den

⁵⁰)Lassalles »System der erworbenen Rechte« drejer sig i anden del hovedsagelig om den sætning, at det romerske testamente er lige så gammelt som Rom selv, at der for den romerske historie aldrig har været »en tid uden testamente«; testamentet skal tværtimod i den førromerske tid være opstået af dyrkelsen af de døde. Lassalle afleder, som troende gammelhegelianer, ikke de romerske retsbestemmelser af romernes samfundsforhold, men af viljens »spekulative begreb« og kommer derved til en fuldkommen uhistorisk påstand. Det kan man ikke undre sig over i en bog, som på grund af det samme spekulative begreb kommer til det resultat, at ved den romerske arv har overdragelsen af formuen været en ren biting. Lassalle nøjes ikke med at tro på de romerske juristers, navnlig de tidligstes, illusioner, han overtrumfer dem endog. (*Note af Engels*).

tilkender den ene klasse så temmelig alle rettigheder, den anden derimod så temmelig alle pligterne.

Men sådan skal det ikke være. Hvad der er godt for den herskende klasse, skal være godt for hele samfundet, som den herskende klasse gør sig til et med. Jo længere civilisationen altså skrider frem, desto mere tvinges den til at lægge kærlighedens kåbe over de misligheder, som den nødes til at skabe, for at besmykke eller lyve dem bort, kort sagt til at indføre et konventionelt hykleri, som hverken kendtes af tidligere samfundsformer eller endog af civilisationens tidligste trin, og som til slut når sit højdepunkt i den påstand: den udbytende klasses udbytning af den undertrykte klasse sker udelukkende i den udbyttede klasses egen interesse; og når denne ikke kan indse det, men oven i købet bliver oprørsk, så er det den skammeligste utaknemmelighed mod dens velgørere, udbytterne⁵¹).

Og nu til slut Morgans dom over civilisationen: »Siden civilisationens indtræden er rigdommens vækst blevet så uhyre, dens former så forskelligartede, dens anvendelse så omfattende og dens forvaltning i de besiddendes interesse så dreven, at denne rigdom i forhold til folket bliver *en magt, som ikke kan betvinges. Rådløs og forhekset står menneskeånden der foran sin egen skabning*. Og alligevel vil den tid komme, da den menneskelige fornuft bliver stærk nok til at gøre sig til herre over rigdommen, hvor den vil fastsætte såvel statens forhold til den ejendom, som den beskytter, som grænserne for de besiddende rettigheder. Samfundets interesser går absolut forud for den enkeltes, og begge må bringes i et rigtigt og harmonisk forhold til hinanden. Den blotte jagt efter rigdom er ikke menneskehedens endelige bestemmelse, hvis ellers fremskridtet bliver fremtidens lov, som det var fortidens lov. Den tid, der er svundet, siden civilisationen brød frem, er kun en lille brøkdelen af menneskehedens svundne levetid; kun

⁵¹)Det var i begyndelsen min hensigt at stille den strålende kritik af civilisationen, der findes spredt omkring i Charles Fouriers værker, ved siden af Morgans og min egen. Desværre savner jeg tid dertil. Jeg bemærker kun, at allerede hos Fourier gælder monogami og jordejendom som hovedkendetegn for civilisationen, og at han kalder dem for de riges krig mod de fattige. Ligeledes findes hos ham den dybe indsigt, at i alle mangelfulde, i modsætninger spaltede samfund er enkeltfamilier (*les familles incoherentes*) de økonomiske enheder. (*Note af Engels*).

en lille brøkdelen af den tid, der endnu forestår den. Samfundets opløsning står truende for os som afslutning på en historisk løbebane, hvis eneste endemål er rigdom; thi en sådan løbebane indeholder elementerne til sin egen tilintetgørelse. Demokrati i styrelsen, broderskab i samfundet, lighed i rettigheder, uddannelse for alle vil indlede samfundets næste, højere trin, som erfaring, fornuft og videnskab støt arbejder henimod. *Det vil blive en genoplivelse – men i højere form – af de gamle gensers frihed, lighed og broderskab*«. (Morgan, Ancient Society, p. 552).

Skrevet af *F. Engels* i tiden fra marts til juni 1884. Første gang udkommet som enkeltudgave i Zürich 1884. Den fjerde, forøgede udgave udkom i Stuttgart i november 1891.

Efter teksten i fjerde oplag